SIRLARIN SIRRI

ABDÜLKADİR GEYLÂNİ

EHİL

İstanbul, 2017

EHİL
YAYINCILIK

SIRLARIN SIRRI
ABDÜLKADİR GEYLÂNİ

Editör
Haldun Şeker

Yayına Hazırlık
Eriha Ajans

ISBN
978-605-9078-69-6

Baskı
Mayıs 2017

Yayıncılık Adresi
EHİL YAYINCILIK
Büyükreşid Paşa Cad. Nur İş Merkezi No:20/18
Vezneciler/Fatih/İstanbul
Tel 0212 514 5 222
Faks 0212 514 5 222

Yayıncı Sertifika No: 12866

Matbaa Adresi
Ofis Matbaa Yayın Kağıt San.Tic.Ltd. Şti
Davutpaşa Kışla Cadde Güven İş Merkezi No: 386-387
Topkapı – İstanbul
Tel: (0212) 576 47 15

Matbaa Sertifika: 14973

Genel Dağıtım
Yeryüzü Yayın Dağıtım Ltd. Şti
Şirket Tel: 0212 445 80 00
Şirket Gsm: 0505 972 36 23
Whatsapp no: 0505 972 36 23
Web: yeryuzudagitim@gmail.com
Adres: Göztepe Mah. İnönü Cad. Rahim Sok. No:111
Bağcılar/İstanbul

"EHIL YAYINLACILIK" Ağaç Kitabevi Yayınları Ldt. Şti'nin Markasıdır.

Abdülkadir Geylâni

SIRLARIN SIRRI

Çeviren:
Mehmet EREN

EHİL
YAYINCILIK

Abdülkâdir Geylânî, künyesi Ebû Muhammed'dir. 1077 (Hicrî 470) senesinde İran'ın Geylân şehrinde doğmuştur. Nesebi Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hasan'a dayanır. On sekiz yaşında tahsil için Bağdat'a gönderilmiş olan Abdülkâdir Geylânî, Kadı Ebû Sâid el-Mübarek'in elinden sûfilik hırkasını giydikten ve 1127 (Hicrî 521) senesinde Yusuf el-Hemedânî'nin kendisini irşad etmesinden sonra bu şehirde vaaz vermeye başlamıştır. Daha sonra, tekrar vaaz vermeye başlayacağı döneme kadar Kerh kasabasında inzivaya çekilmiş ve yirmi beş sene sürekli ibadetle meşgul olmuştur. Kısa zamanda sayısız müridi olmuş ve şöhreti bölge sınırlarının dışına taşmıştır. 1165 (Hicrî 561) senesinde Bağdat'ta vefât etmiş ve orada defnedilmiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Günyetü't-tâlibîn, Fütûhu'l-Gayb, Hizbü'l-beşâiri'l-hayrât, Cilâü'l-hâtir, Melfûzât-ı Geylânî, Mektûbât, Sırru'l-esrar ve Mazharu'l-envar, es-Sirâcu'l-vehhâc fî Leyleti'lmi'rac, el-Fethu'r-rabbânî, el-Fuyûzâtü'rrabbâniyye fi'l-Evrâdi'l-Kâdiriyye, Behçetü'lesrâr, el-Mevâhibü'r-rahmâniye ve'l-Futûhu'r-rabbâniyye fî Merâtibi'l-ahlâki's-seniyye ve'l-Makâmâti'l-irfâniyye, Yevâkitü'l-hikem, Divânü Gavsi'l-a'zâm.*

İÇİNDEKİLER

SIRLARIN SIRRI

Çevirenin Önsözü 7
Müellifin Mukaddimesi 13
BİRİNCİ FASIL İnsanın Asıl Vatanına Dönüşü 21
İKİNCİ FASIL İnsanın Aşağıların En Aşağısına İndirilmesi 26
ÜÇÜNCÜ FASIL Ruhların Bedenlerdeki Dükkânları 28
DÖRDÜNCÜ FASIL İlimlerin Sayısı 33
BEŞİNCİ FASIL Tövbe Ve Telkin 38
ALTINCI FASIL Tasavvuf Ehli 48
YEDİNCİ FASIL Ezkâr (Zikirler) 52
SEKİZİNCİ FASIL Zikrin Şartları 55
DOKUZUNCU FASIL Allah Teâlâ'nın Rü'yeti 58
ONUNCU FASIL Zulmânî Ve Nûrânî Perdeler 62
ONBİRİNCİ FASIL Saâdet Ve Şakâvet 64
ONİKİNCİ FASIL "Fukarâ" Kimlerdir 69
ONÜÇÜNCÜ FASIL Tahâret 74
ONDÖRDÜNCÜ FASIL Şerîat Ve Tarîkat Namazı 76
ONBEŞİNCİ FASIL Tecrid Âleminde Marifet Tahâreti 79
ONALTINCI FASIL Şerîat Ve Tarîkat Zekâtı 81
ONYEDİNCİ FASIL Şerîat Ve Tarîkat Orucu 83
ONSEKİZİNCİ FASIL Şerîat Ve Tarîkat Haccı 85
ONDOKUZUNCU FASIL Vecd Ve Safâ 89

YİRMİNCİ FASIL Halvet Ve Uzlet 93
YİRMİ BİRİNCİ FASIL Halvet Evrâdı 98
YİRMİ İKİNCİ FASIL Uyku Ve Şekerleme Esnasında Görülen Rüyâlar 101
YİRMİ ÜÇÜNCÜ Fasıl Tasavvuf Ehli 110
YİRMİ DÖRDÜNCÜ FASIL Hâtime: Son Nefes 113

Terimler Sözlüğü 115
Kaynakça 121

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Meşhur mutasavvıf Abdulkâdir Geylânî'ye (471-561/1079-1166) nispet edilen ve *Sırru'l-esrâr* adıyla meşhur olan bu kitap, Hâlid Muhammed ile Muhammed Gassân tarafından birlikte tahkik edilerek neşredilmiştir (Dâru's-Senâbil, Dımaşk 1415/1994, 3. bs.). İki muhakkik, "Geylânî Kitaplığı" serisi içinde, müellifin bütün eserlerini tahkikli olarak neşredeceklerini ifade etmişlerdir, (s. 23, dn. 2). Bu serinin ilk kitabı, tercümesini sunduğumuz *Sırru'l-esrâr'dır.*

Sırru'l-esrâr, daha önce *Ötelerden Haber* alt başlığı ile Abdulkâdir Akçiçek tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (Bahar Yayınevi, İstanbul 1964) Akçiçek tarafından, bu tercümede esas alınan yazma veya matbu nüsha hakkında bilgi verilmemiştir. Onun, bizim tercüme ettiğimiz tahkikli nüshadan farklı olduğu anlaşılıyor. Zira bazı yerlerde, ilave yahut eksiklerin bulunduğu görülmektedir. Biz çeviride yukarıda zikrettiğimiz tahkikli neşri esas aldık. Bu yüzden, metnin, Akçiçek'in tercüme ettiği metinle mukayesesini yapmadık.

Sırru'l-Esrâr'ın *Geylânî 'ye* nispetinin tartışmalı olduğu anlaşılmaktadır. Zira *Beyânü Esrâri't-Tâlibîn fi't-Tasavvuf* adlı nüshası, Muhammed b. Yûsuf el-Gûrânî'ye nispet edilmiştir *(Keşfü'z-Zünûn* I, 260, 940). Ancak, kitabın değişik yazma nüshalarını inceleyen muhakkikler, bu ismi taşıyan nüshanın müellifinin Gûrânî değil, Geylânî olduğu sonucuna varmışlardır. Ayrıca onlar, Geylânî'nin oğullarının-torunlarının kurduğu ve onun kitaplarının yer aldığı Kâdiriyye Kütüphanesi'ndeki yazmalar için hazırlanan *Fihrist'*teki bilgilerden hareketle, *Sirru'l-Esrâr*'ın Geylânî'ye âit olduğu kanaatini benimsemişlerdir. Hatta bu kütüphanede, Geylânî'nin kendi hattıyla bir yazma nüshanın bulunduğunu, fakat ona ulaşamadıklarını ifade etmektedirler. Nihayet, bu eserin başka bir müellife âidiyetinin kesin olarak ortaya konmamış olması da, onlara göre bunun Geylânî'ye nispetini güçlendirmektedir, (s. 13-14)

Muhakkiklerin, kitabın Geylânî'ye nispetini, yazma nüshalar ve kütüphane kataloglarındaki bilgilere dayanarak savundukları görülmektedir. Onun başkasına âidiyetinin ortaya konmamış olmasının da, kendi görüşlerini desteklediğini düşünmektedirler. Kanaatimizce, bu gerekçeler, eserin kesin olarak Geylânî'ye âit olduğunu ispata kâfî değildir. Çünkü içindeki bazı yerlerde, Geylânî'den sonra yaşamış âlimlerin eserlerinden alıntılar yapıldığı görülmektedir.

Kitapta sekiz kaynaktan alıntı yapılmıştır. Üç yerde *Tefsîru'l-Mecma'* (s. 62, 76, 99), iki yerde *Mirsâd* (s. 54, 60), birer yerde de *et-Tefsîru'l-kebîr* (s. 63), *Büstanü'ş-şerî'a* (s. 68), *Tefsîru'l-Buhârî(s.* 93), *Tefsîru'l-Kâdî* (s. 107), *Mazhâr* (s. 133) ve Gazâlî'den (s. 135). Bunlardan, *et-Tefsîru'l-kebîr* müellifi Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1209) ile Kâdî Beyzâvî (ö. 685/1286), vefat tarihlerinden anlaşılacağı üzere, Geylânî'den sonra yaşamışlardır.

Araştırabildiğimiz kadarıyla; *Mirsâd* ismiyle anılan kitap, muhtemelen Necmüddîn-i Dâye'nin (ö. 654/1256) sülûk konusundaki *Mirsâdu'l-'ıbâd mine'l-mebde' ile'l-me'âd* adlı Farsça eseridir. O, bu kitabını, h. 620 yılının Receb ayı başında Sivas'ta tamamlamıştır. *(Keşfü'z-zunûn* II, 1655; *Hediyyetü'l-ârifîn I,* 461) Şayet bahsedilen *Mirsâd* bu ise, Geylânî'nin onu görmesi imkânsızdır. Zira yazılmasından tam 59 yıl önce vefat etmiştir.

Mazhar adıyla bahsedilen kitabın müellifi hakkında iki ihtimal görünüyor. O, ya Ahmed b. İshâk el-Kaysarî'nin Farsça Mazharu'l-âsâr fî 'ılmi'l-esrâr adlı muhtasar bir kitabıdır. Yahut Feridüddîn-i Attâr'a nispet edilen ama aslında ona âit olmayan yine Farsça Mazharu'l-acâib adlı manzum bir eserdir. (Keşfü'z-zunûn II, 1722; M. Nazif Şahinoğlu, "Attâr, Ferîdüddîn", DlA IV, 98)

*Tefsîru'l-Mecma'*ın, ilk anda Şiî âlimlerden Tabersî'nin (ö. 548/1153) *Mecma'u'l-beyân* adlı tefsiri olduğu akla geliyorsa da, alıntıların bu kitaptan olmadığı görülmektedir. Muhammed b. Hasan el-Hüseynî'nin (ö. 776/1374) *Mecma'u'l-ahbâb (ahbâr)* adlı bir eseri vardır. *(Keşfü'z-zunûn* II, 1596, 1836) Sa'düddîn el-Haydarâbâdî'nin (882/1477) de *Mecma'u's-sülûk adlı* kitabı vardır. *(İzâhu'l-meknûn* II, 434) Ancak, *Tefsîru'l-mecma'* adıyla bahsedilen kitabın, bunlardan birisi olması hakkında bir fikrimiz yoktur.

Büstânü'ş-şerî'a adıyla anılan kitap, İbrâhîm b. Ebû Ali el-Fârisî'nin *Büstânü'l-ma'rife ve minhâcü'l-hakîka ve'ş-şerî'a* isimli Farsça kitabı olabilir. *(Keşfü'z-zunûn* I, 244) Ayrıca Muhammed b. Abdülazîz'in (757/1356) de *Büstânü'l-ârifîn* adında bir kitabı vardır. *(İzâhu'l-meknûn I,* 181)

Tefsîru'l-Buhârî adlı eser hakkında hiçbir ipucuna ulaşamadık. Gazâlî'den yapılan nakil ise, muhtemelen ilgili konunun, onun *el-Madnûn bin* adlı kitabından okunarak, hatırda kalan kadarı ve şekliyle aktarımıdır.

Kitabın kaynakları üzerine yaptığımız bu küçük araştırma bizi şu sonuca götürmüştür: Elimizdeki *Sırru'l-Esrâr* büyük ihtimalle hicrî yedinci asırdan sonraki döneme âit derleme bir çalışmadır. Bu kitabı derleyen, önemli ölçüde, bazı Farsça kaynakların ya aslından veya Arapça tercümelerinden yararlanmıştır.

Kitaptaki alıntıların, ona sonradan dâhil edilmiş olma ihtimali de söz konusu edilebilir. Ancak, tercümeyi bitirdikten sonra bizde oluşan kanaat, bu kitabın derleme bir eser olduğu yönündedir. Derleyenin yahut müellifinin kim olduğunu araştırma, Geylânî'nin eserlerini ve üslûbunu iyi bilen Tasavvuf uzmanlarının işidir. Bahsedilen müellif hattı nüshanın elde edilmesinin, bu konuda araştırmacıların işini kolaylaştıracağını düşünüyoruz.

Mutasavvıflar, telif ettikleri eserlerde, düşünce ve öğretilerine delil teşkil edecek Kur'ân âyetlerini ve hadisleri zikretmeye önem verirler. Tasavvufla ilgili muhtelif bahislerin, yirmi dört fasıl içinde -6. ve 23. fasılların başlığı aynıdır- ele alınıp işlendiği bu eserde de, çok sayıda âyet ve hadisin kullanılmış olması dikkatimizi çekmektedir. Ancak, tasavvuf kitaplarının bir kısmında, âyet ve hadis metinlerinin tamamını alma yerine, daha çok "ilgili kısımlarına temas ve işaret etme" metoduna başvurulduğu görülür. Özellikle âyetler konusunda, bu eserde de aynı yöntemin uygulandığına şahit olmaktayız. Bu durum, maalesef bazen, siyak-sibak bağlantısının ve konu bütünlüğünün gözden kaçırılmasına sebep olmaktadır. Bundan dolayı biz, âyet meâllerini, mümkün olduğu kadar, konu bütünlüğünü gösterecek kısımlarıyla birlikte vermeye çalıştık.

Mutasavvıfların delil olarak kullandıkları hadisler arasında, hadis ilminin kriterlerine göre zayıf, hatta mevzu olan birçok rivayetin bulunduğu bilinen bir husustur. Bu kitap için de, aynı durum geçerlidir. Hadis olarak zikredilen metinlerin bir kısmı, kaynaklarda sahâbe, tâbiîn veya daha sonraki nesillerden bir âli-

min sözü olarak geçmektedir. Rivayetlerin bir bölümünün Kütüb-i Sitte'de yer aldığı, önemli bir kısmının ise "halk dilinde meşhur ve mevzu hadisler" için yazılan eserlerde bulunduğu görülmektedir. Bu yüzden, hadis metni olarak verilen yerlerde, dipnotta gösterilen kaynakların niteliği göz önünde bulundurulmalıdır.

Muhakkiklerin dipnotlarda gösterdikleri kaynaklar, tercümede tamamen korunmuş; bu kaynaklardan yapılan alıntılara ise, ancak gerekli görüldüğü zaman yer verilmiştir. Meselâ, tahkikte asıl nüsha kabul edilen yazma nüshanın (tanıtılan ilk nüsha) kenarındaki Şeyh Mahmud Efendi el-Üsküdârî'ye âit notların önemli bir kısmı dipnotlara alınmış ve birçok yerde Kuşeyrî'nin *Risâlesinden* nakilde bulunulmuştur. Biz, gerekli görmedikçe bu alıntılara yer vermemeye çalıştık. Sadece *Risâle'nin* sayfa numaralarına atıf yapmayı yeterli gördük. Bunun yerine, hadis olarak geçen rivayetlerin tahrici konusuna önem vererek, araştırmamız sonucunda ulaştığımız yeni kaynakları dipnotlara ilâve ettik. İyice araştırmaya çalıştığımız halde, yine de, kitapta herhangi bir kaynağı tespit edilemeyen bazı rivayetler kalmıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi, dipnotta kaynağı gösterilen her rivayetin, sahih bir hadis olduğu düşünülmemelidir. Rivayetler hakkında, her ne kadar, bazı kısa değerlendirmeler yapmışsak da, aslında her bir rivayetin isnat ve metin tenkidi yönünden iyice incelenip araştırılması gerektiği unutulmamalıdır.

Muhakkikler, kitabın baş tarafına, Abdulkâdir Geylânî'nin biyografisi ile kitapta geçen terimler için bir sözlük koymuşlardır. Geylânî'nin biyografisinin işlendiği bölüm tercüme edilmemiştir. Sözlük kısmı ise, tercüme edilerek -Türkçe kitaplardaki usûle uygun olması için- eserin son tarafına konmuştur.

Son söz olarak; anlaşılması zor bazı ifadelerin, farklı yorum ve bilgilerin, yanlış anlama ve açıklamaların, hadis olarak nak-

ledilen asılsız bazı rivayetlerin yer aldığı bu kitabın çevirisinin, özellikle Tasavvuf ilim dalının uzmanlarınca değerlendirileceğine, eserin üslûp ve muhteva yönünden tenkide tâbi tutularak, faydalı sonuçlara ulaşılacağına dair ümidimizi ifade etmek isteriz.

Gayret, bizden; muvaffakiyet ise, ancak yüce Allah'tandır.

Konya, 6 Ocak 2006

Mehmet Eren

MÜELLİFİN MUKADDİMESİ

Hamd; kâdir-alîm, nâzır-halîm, cevâd-kerîm, rab-rahîm olan; zikr-i hakîm ve Kur'ân-ı azîmi, dîn-i kavîm ve sırât-ı müstakîm ile gönderilen Muhammed'e (a.s.m.) indiren Allah'a mahsustur. Salât ve selâm, kendisiyle risaletin son bulduğu, insanları dalâletten hidayete yöneltici, kitapların en şereflisiyle Acem ve Arab'a gönderilmiş, ümmî, Arab, emîn peygamber şerefli Muhammed'e (a.s.m.), hidayeti arayanları hidayete ulaştıran âline ve seçilmiş hayırlı kişiler olan ashabına olsun. Sonsuz hamd ve selam!

Bu hamd ve salât-ü selâmdan sonra deriz ki: İlim, en şerefli pâye, en yüce mertebe, en değerli övünç sebebi ve en kazançlı ticaret yoludur. Çünkü âlemlerin Rabbi'nin tevhidîne ve gönderdiği peygamberlerinin tasdikine ancak ilimle ulaşılabilir. Âlimler, Allah'ın kendilerini dininin köşe taşları olarak seçtiği ve fazilet meziyeti ile kendisine yönelttiği kullarının seçilmişleri olmuştur. İşte Allah, onları seçip tercih etmiştir. Onlar, peygamberlerin ve halifelerinin varisleri, Müslümanların dayanağı ve onların problemlerini çözen uzman kişilerdir.

Allah Teâlâ: "Biz, bu ilâhî vahyi, kullarımızdan seçtiklerimize miras olarak bahşettik. Onlardan bazısı kendilerine zulmeder, bazısı (doğru ile eğri arasında) ara yolu tercih eder, bir kısmı da Allah'ın izniyle iyilikte başı çekenlerden olur. İşte asıl büyük fazilet budur" buyurur (Fâtır, 35/32). Peygamber (a.s.m.) de şöyle buyurmuştur: "Âlimler, ilim yönünden peygamberlerin vârisleridir. Semâ ehli onları sever. Denizdeki balıklar, kıyâmet gününe kadar onlar için istiğfar eder."[1] Diğer bir hadisinde de şöyle buyurdu: "Allah, kıyâmet gününde kulları diriltir. Sonra âlimleri ayırıp şöyle hitap eder: Ey âlimler topluluğu! İlmimden size vermemin sebebi, sizi bilmemden başka bir şey değildir. Onu size azap etmek için vermedim. Haydi, cennete gidin. Sizi bağışladım."[2] Her hâl-ü kârda, âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun. O Allah ki, cenneti, âbidler için bir haz makamı, ârifler içinse (kendisine) yakınlık vasıtası kılmıştır.

Şimdi konumuza girelim. Allah, cemâlinin nurundan, ilk olarak Muhammed (a.s.m.)'in ruhunu yaratmıştır. Nitekim O bir kudsi hadiste şöyle buyurmaktadır: "Vechimin nurundan ilk olarak Muhammedi yarattım."[3] Peygamber (a.s.m.) de: "Allah'ın yarattığı ilk şey, ruhumdur. O'nun ilk yarattığı şey, nurumdur. Allah'ın ilk yarattığı şey, kalemdir. O'nun ilk yarattığı şey, akıldır"[4] buyurmuştur.

---

1 Benzer bir hadis metni için bkz. Ebû Dâvûd, "İlm", nr. 3641; Deylemî, *el-Firdevs,* nr. 4209. "Âlimler, peygamberlerin vârislerdir" hadisinin şerhi için bkz. Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* IV, 384.

2 Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb* I, 101.

3 Hadis bu metinle bulunamamıştır. Benzer bir metin için bkz. İbn 'Arrâk, *Tenzîhü'ş-Şerî'a* I, 337.

4 Allah'ın yarattığı "ilk şey"in kalem olduğunu ifade eden hadisler için bkz. Ebû Dâvûd, "Sünnet", 16; Tirmizî, "Kader", 17; "Tefsir", 68; Ahmed b. Hanbel V, 317. Bu rivayetler, Hadis kitaplarında, "kader konusundaki hadisler" arasında geçer. Muhteva aynı olmakla birlikte, rivâyetlerin lâfızları farklılık göstermektedir. Ancak ortak nokta, "kalemin yaratılmasıyla birlikte, kıyâmete kadar olacak her şeyin belirlenmiş" olmasıdır. Âlimlerin çoğu, "kalem" ile "levh-i mahfûz"un, "arş"tan sonra yaratıldığını söyler. Buna göre; "kalem", semâların ve arzın yaratılmasından önce bu âlemden yaratılan ilk şeydir. "Yaratılan

Bunların hepsiyle kastedilen şey aslında aynıdır. O da, hakîkat-i Muhammediyye'dir. O, celâli karanlıktan arınmış olması sebebiyle *"nûr"* olarak isimlenmiştir. "Şimdi size Allah'tan bir nur ve apaçık bir İlâhî kelâm ulaşmıştır" (Mâide, 5/15) buyruğunda olduğu gibi. Küllî hükümleri idrak etmesi sebebiyle ona *"akıl"* denmiştir. İlim nakli için vasıta olması sebebiyle de *"kalem"* ismini almıştır. Kalem, harfler âleminde ilim nakil vasıtası olduğu gibi; rûh-u Muhammedî de varlıkların özü, yaratılanların ilki ve aslıdır. Nitekim Rasûlüllah (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: "Ben, Allah'tanım; müminler de, bendendir."[5]

Allah, lâhût âlemindeki ruhların hepsini en güzel şekilde ondan yaratmıştır. O, bu âlemdeki *haceletü'l-ünsün* adıdır. O vatan-ı aslîdir. Üzerinden dört bin sene geçince, Allah, Muhammed (a.s.m.)'in gözünün nurundan, arşı ve diğer ana varlıkları yaratmıştır. Sonra ruhlar, varlıkların en aşağı seviyesine yani cesetlere indirilmiştir. "Sonra onu aşağıların en aşağısına indiririz" (Tîn, 95/5) buyruğunda bildirildiği gibi. Allah, onları önce lâhût âleminden ceberût âlemine indirip, kendilerine ceberût nûruyla harameyn (lâhût ve ceberût âlemleri?) arasında bir kisve giydirmiştir (bu, *rûh-u sultânîdir).* Sonra onları bu kisve ile melekût âlemine indirip, kendilerini melekût nûru ile örtmüştür (bu, *rûh-u ravânî*dir*).* Sonra onları mülk âlemine indirip, kendilerini mülk nûru ile örtmüştür (bu, *ruh-u cismânî*dir*).* Allah daha sonra da cesetleri yaratmıştır. Nitekim O, şöyle buyurur: "Sizi yerden (topraktan) yarattık, yine ona döndürecek ve sonra tekrar ondan diriltip çıkaracağız." (Tâhâ, 20/55)

---

ilk şey" konusundaki bazı rivayetlerde; "Muhammed'in nuru/ruhu" ve "akıl" da zikredilir. Müellif, yukarıdaki metinde, bunların hepsini tek rivayette toplayıp, tümüyle *hakîkat-i Muhammedî'nin* kastedildiğini söylemiştir. Halbuki kaynaklarımızda bunlar müstakil rivayetler olarak yer almaktadır.

5 Bu rivayet hakkında bilgi için bkz. Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-hasene* s. 171; Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-merfû'a* s. 119; İbn 'Arrâk, *Tenzîhü'ş-Şerî'a* II, 402; Muhammedb. Dervîş el-Hût, *Esnâ'l-Metâlib* s. 94.

Bundan sonra, Allah Teâlâ, ruhlara cesetlere girmeyi emretmiş, onlar da bu emirden dolayı cesetlere girmişlerdir. "Ona belirli bir biçim verip de ruhumdan üşediğim zaman, hemen onun için secdeye kapanın" (Hicr, 15/29) buyruğunda ifade edildiği gibi. Ruhlar, cesetlere bağlanıp kalınca, *elestü bi rabbiküm* (A'râf, 7/172) gününde Allah'ın ahdinden aldıkları mîsâkı unuttular ve aslî vatana dönmediler. Bunun üzerine Rahmân, onlara acıyıp, kendilerine o aslî vatanı hatırlatıcı olarak semâvî bir kitap indirdi. Nitekim yüce Allah, şöyle buyurmaktadır: "Onlara Allah'ın günlerini hatırlat." (İbrâhîm, 14/5) Yani, ruhlar ile geçen önceki vuslat günlerini.

Bütün peygamberler, bu uyarıda bulunmak için dünyaya geldiler ve âhirete gittiler. Ancak insanlardan pek azı, aslî vatanını hatırlar, ona dönmeye âşık olur ve neticede aslî âleme ulaşır. Tâ ki nübüvvet, peygamberlerin sonuncusu yüce rûh-u Muhammedi'ye geçene kadar. Allah, onu, şu gafil insanlara, basîret gözlerini gaflet uykusundan açması ve Allah'a, vuslatına ve cemâline kavuşmaya davet etmesi için göndermiştir. Nitekim Allah şöyle buyurmaktadır: "De ki: İşte benim yolum bu! Basîret üzere (akla uygun, bilinç ve duyarlılıkla donanmış bir kavrayışa dayanarak) Allah'a çağırıyorum. Ben ve bana uyanlar (aynı çağrıyı yapıyoruz)." (Yûsuf, 12/108) Rûhun gözü olan basîret, fuâd (gönül) makamında evliya için açılır. Ama zâhir ilmiyle elde edilemez, bilâkis ledünnî bâtın ilmiyle kazanılabilir. "Orada, kendisine katımızdan üstün bir bağışta bulunarak (özel) bir bilgiyle donattığımız kullarımızdan birine rastladılar" (Kehf, 18/65) âyetinde belirtildiği gibi. O halde insanın görevi, lâhût âleminden haber veren velî bir mürşitten telkin almak suretiyle, bu gözü (basîreti) basiret ehli olanlardan kazanmaya çalışmaktır.

O halde, ey kardeşler! Kendinize gelin ve tövbe ile Rabbinizin bağışlamasına koşun. Yola koyulun, bu rûhânî kâfileler ile

birlikte Rabbinize dönün. Yakında yol sona erer ve o âleme gidecek arkadaş bulunamaz. Bizler, bu âdî-harap dünyayı arıtmak ve pis nefsânî işlerden hoşnut olmak için gelmedik. Zira sizin için endişeli bir beklenti içinde olan Peygamberiniz (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: "Üzüntü ve endişem, kıyâmete yakın zamanda yaşayacak ümmetim içindir."[6]

Bize indirilen ilim iki çeşittir; zâhir ve bâtın. Yani şerîat ve marifet. Şerîat ile emir zâhirimize, marifet ile emir de bâtınımıza yöneliktir. Böylece ikisinin bir araya gelmesinden hakîkat ilmi doğar. "O, birbirlerine kavuşup karışabilmeleri için iki büyük su kütlesini serbest bırakmıştır. (Ama) aralarında aşamayacaktan bir engel var" (Rahmân, 55/19-20) âyetinde ifade edildiği gibi. Yoksa mücerret zâhir ile hakikat elde edilemez ve gayeye ulaşılamaz. Kâmil ibâdet, ikisiyle de olandır, biriyle olan değil. "Ben, cinleri ve insanları yalnızca (beni tanımaları ve) bana kulluk etmeleri için yarattım" (Zâriyât, 51/56) âyetinde belirtildiği gibi. Burada "bana kulluk etmeleri için'in anlamı, "beni tanımaları için"dir. Onu tanımayan/bilmeyen birisi, kendisine nasıl kulluk edecektir?

Marifet, ancak, tasfiye sonucunda nefis perdesinin, kalp aynasının üzerinden kaldırılmasıyla hâsıl olur. İşte o zaman, o aynada, kalbin özünün sırrında gizlenmiş hazinenin cemâlini görür. Şu kudsî hadiste ifade edildiği gibi: "Ben, bilinmeyen gizli bir hazine idim. Bilinmek istedim. Bu yüzden mahlûkâtı yarattım."[7] Allah, insanı, kendisini tanıması/bilmesi için yarattığını açıklamıştır. O halde, insanın Rabbini tanıması (marifet) görevidir.

Marifet iki çeşittir: Allah'ın sıfatlarının marifeti ve Allah'ın zâtının marifeti. Sıfatların marifeti, dünya ve âhirette cismin hazzı olur. Zâtın marifeti ise, rûh-u kudsînin âhiretteki hazzıdır. "Onu

6 Kaynaklarda böyle bir rivayet bulunamamıştır.

7 Bu rivayet hakkında bilgi için bkz. Zerkeşî, *Tezkire* s. 136; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* II, 132; Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-mertü'*a s. 353.

kutsal ruh ile güçlendirdik" (Bakara, 2/87) âyetinde bildirildiği gibi. Onlar rûhu'l-kuds ile kuvvetlendirilmişlerdir. Bu iki marifet, ancak iki ilim yani zâhir ve bâtın ilimleri ile elde edilebilir. Nitekim Rasûlüllah (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: "Asıl ilim, iki ilimdir: Biri, dilde olan ilim ki, o Allah'ın insanlar üzerindeki hüccetidir. Diğeri de, kalpte olan ilim ki, esas faydalı ilim işte budur."[8]

İnsanın, ruhun kendisiyle bedenin kazancını -ki bu kazanç derecelerdir- tahsil etmesi için, öncelikle şerîat ilmine ihtiyacı vardır. O, daha sonra, ruhun marifet ilmindeki marifetinin kazancını elde etmesi için, bâtın ilmine ihtiyaç duyar. Bunlar, ancak, şerîat ve tarîkata uymayan uygulamaların terk edilmesi ve nefsânî-rûhânî meşakkatlerin hiçbir riya-gösteriş olmaksızın sırf Allah rızası için hoş karşılanması ile kazanılabilir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Öyleyse, artık her kim Rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa, sâlih amel (dürüst ve erdemli davranışlar) işlesin ve Rabbine özgü kullukta hiç kimseyi-hiçbir şeyi (O'na) ortak koşmasın" (Kehf, 18/110)

Marifet âlemi, lâhût âlemidir. Bu âlem, kendisinde rûh-u kudsînin en güzel şekilde yaratıldığı mezkur vatan-ı aslîdir. Rûh-u kudsîden maksat, kalbin özüne tevdi edilmiş olan insan-ı hakîkîdir. Onun varlığı, tövbe-telkîn ve *lâ ilâhe illallâh* cümlesine önce diliyle, sonra da kalp hayatı ile tam bir şekilde bağlanmasıyla zâhir olur. Kalp hayatından sonra da, gönül lisanına kavuşur. Mutasavvıflar buna *üşü'l-meânî* derler. Çünkü o, kudsi maneviyattandır. Ona *tıfl* (çocuk) denmesi ise şu nüktelerden dolayıdır:

1. Onun kalpten neşet etmesi, çocuğun anneden doğması gibidir. Öyle ki, kalp onu annenin çocuğu yetiştirdiği gibi yetiştirir. Böylece yavaş yavaş büyüyerek nihayet buluğ çağına ulaşır.

8 Bu cümle kaynaklarda Hasen-i Basrî'nin sözü olarak geçmektedir. Bkz. Dârimî, *Sünen* I, 102; Tebrîzî, *Mişkâtü'l-mesâbîh,* "İlim" bölümü, h. no/sayfa?: 270.

2. Çocuklara ilim öğretilmesi nasıl genel bir durumsa, bu çocuğa marifet ilminin öğretilmesi de aynı şekilde genel bir durumdur.

3. Çocuk günahların kirlerinden temiz olduğu gibi, bu da şirk, gaflet ve cismaniyet kirinden temizdir.

4. Ruhtaki genel durum, çocuğa ait bu saf sûrette görünmesidir. Bundan dolayı, rüyalarda, melekler gibi, genç oğlan çocukları sûretinde görünür.

5. Allah Teâlâ, şu iki âyette cennet oğlanlarını *tışiyyet* ile vasıflandırmıştır: "Ebedî (taze) liğe mazhar evlatlar *"vildân",* (hizmet için) etraşarında dolanırlar"[9] (Vâkı'a, 56/17);"... Pırıl-pırıl da üzerlerine döner kendilerine mahsus hizmetçiler *"ğılmân",* sanki sedeşerinde saklı inciler"[10] (Tûr, 52/24)

6. Bu isim, letâfet ve nezâfeti itibariyle ona uygun düşer.

7. Ona *tıfl* denilmesi, bedene taalluk itibarından ve beşer sûretini temsilinden dolayı mecaz yoluyladır. Bu yüzden *tıfl* adını alması, onun küçük görülmesinden dolayı değil, güzellik ve hoşluğundan ve ilk halini dikkate almadan ötürüdür. İşte o insan-ı hakikîdir. Zira Allah Teâlâ ile ünsiyeti vardır. Hâlbuki cisim ve cismânî olanın, Hz. Peygamberin (a.s.m) şu sözünden dolayı, bir kutsallığı yoktur: "Benim Allah ile birlikte olduğum öyle bir vakit vardır ki, o zamanda, ne bir mukkarreb meleğe, ne de mürsel bir peygambere yer vardır."[11] Bu rivayette, "mürsel peygamber" ile Hz. Pey-

9 Muhammed Esed, bu âyeti "onları ölümsüz gençlikler bekleyecek" şeklinde tercüme ederek, şu açıklamayı yapmıştır: "Bu, 'cennet' olarak adlandırılan yerdeki yaşayışın bozulmazlığına -yani ebedî gençliğe- sembolik bir işarettir." (Kur'ân Mesajı III, 1104, dn. 6)

10 Muhammed Esed'in yaptığı tercüme şöyledir: "ve onları (ölümsüz) gençlikler bekleyecek, (sanki) kendi kendilerinin (çocuklarıymış gibi), kabuklarının içinde saklanan inciler gibi (saf ve temiz)"

11 Bu rivayet hakkında bilgi için bkz. Sehâvî, *el-Makâsıdü'l-hesene* nr. 926; Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-merfû'a* nr. 392; 'Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* ' II, 227.

gamberin beşerî, "mukarreb melek" ile de ceberût nûrundan yaratılmış olan rûhânî tarafı kastedilmiştir. Ceberût nûrundan olan melek dahi lâhût nûruna giremez. Rasûlüllah (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın öyle bir cenneti vardır ki, orada ne *hûr* (temiz eşler), ne *kusûr* (saraylar), ne *cinân* (bahçeler), ne bal, ne de süt vardır. Bilâkis oranın nimeti, sadece Allah Teâlâ'nın vechine bakmaktır. Nitekim O şöyle buyurmuştur: "Bazı yüzler, o gün mutlaka parlayacak, Rablerine bakarken" (Kıyâmet, 75/22-23) Rasûlüllah (a.s.m.) da şöyle buyurmuştur: "Rabbinizi, aynen, hilâli dolunay olduğu gecede gördüğünüz gibi göreceksiniz."[12] Melek ve cismânî olanlar şayet bu âleme girecek olsa hemen yanarlar. Şu hadis-i kudsîde ifade edildiği gibi: "Celâlimin, vechimin sübühâtı açılmış olsaydı, basarımın uzandığı bütün her şey yanardı."[13] Cebrâîl (a.s.m.) de şöyle demiştir: "Şayet bir parmak ucu kadar yaklaşacak olsam, yanar kül olurum."[14]

Bu kitap, kelime-i tevhidin harflerinin ve bir günün (gündüz ve gece) saatlerinin sayısına uygun olarak, yirmi dört fasıl olarak hazırlanmıştır.

---

12 Bu hadisin tam metni için bkz. Buhâri, "Mevâkîtü's-salât", 16 (nr. 529). "Allah'ın görülmesi" hakkında açıklama için bkz. İbnü'l-Kayyım, *el-Vâbilü's-sayyib* s. 103

13 Bu ifadenin yer aldığı hadis için bkz. Müslim, "İman", 293-294; İbn Mâce, "Mukaddime", 13; Ahmed b. Hanbel IV, 401. Hadisin şerhi için bkz. Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim* III, 14.

14 İbn 'Arabî, *el-İsrâ ilâ makâmi'l-esrâ (Kitâbü'l-mi'râc)* s. 239. Enes b. Mâlik (r.a.)'in Nebî (a.s.)'den naklettiği bir rivayete göre; Rasûlüllah, Cebrâîl'e "Rabbini gördün mü?" diye sorduğunda, o şöyle cevap vermiştir: "O'nunla benim aramda, nurdan yetmiş perde vardır. Şayet, onların en aşağıda olanını görseydim, yanar kül olurdum" (Tabarânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* VI, 278 -Tabarânî, bu hadisi A'meş'ten sadece Ebû Müslim'in rivayet ettiğini bildirmiştir-; Deylemî, *Firdevs* II, 312; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid I,* 79; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr IV,* 78. Abdullah b. Muhammed b. Hayyân el-İsbehânî, aynı rivayeti *Kitâbü'l-'Azame* II, 677'de farklı bir senetle Abdullah b. Ebî Evfâ'dan nakletmiştir.)

BİRİNCİ FASIL

İNSANIN ASIL VATANINA DÖNÜŞÜ

İnsanlar, iki çeşittir: cismânî ve rûhânî. Cismânî olanlar, genel insandır. Rûhânîler ise, özel insan olup, vatanı için ihrama girmiştir. Onun (vatanı) kurbettir (yani hakikat ilmiyle yakınlık).

Genel insan'ın vatanına dönüşü, "derecelere dönmek" demektir. Kişi, riyâ ve şan-şöhret için olmadan, sâlih (iyi) bir amel (iş) yaptığı zaman, şerîat, tarîkat ve marifet ilmine göre ameli sebebiyle dereceler kazanır. Bu dereceler üç tabakadır:

1. Mülk âlemindeki cennet ki, o *"cennetü'l-me'vâ"*dır (me'vâ cenneti).

2. Melekût âlemindeki cennet ki, o *"cennetü'n-naîm"d*ir (naîm cenneti).

3. Ceberût âlemindeki cennet ki, o da *" cennetü'l-firdevs"* tir (firdevs cenneti).

İşte bunlar, cismânî varlığın tadacağı nimetlerdir. Beden, (bu âlemlere) ancak şu üç ilim ile ulaşabilir: Şerîat ilmi, Tarîkat ilmi ve Marifet ilmi. Nitekim Rasûlüllah (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: "Kapsayıcı (her şeyi özünde toplayan) hikmet, marifetü'l-hak'tır.

Bununla amel de, marifetü'l-bâtın'dır."[15] Peygamber (a.s.m.) yine şöyle buyurmuştur: "Allah'ım, bize hakkı hak olarak göster ve ona tâbi olmayı bahşet. Bâtılı da bâtıl olarak göster ve ondan kaçınmamızı sağla."[16] Nebî (a.s.m.) diğer bir hadislerinde de şöyle buyurmuşlardır: "Kim, nefsini bilir (de ona muhâlefet ederse), Rabbini tanımış ve O'na tâbi olmuş olur.[17]"

Özel insan'ın vatanına dönmesi ve ulaşması, "hakikat ilmiyle yakınlık"tır. Bu, dünyadaki (hayal âleminde) ibadeti sebebiyle, lâhût âlemindeki tevhîd'dir. İster uykuda, isterse başka bir durumda olsun fark etmez. Hattâ beden uyuyunca, kalp fırsat bularak aslî vatanına gider, ya küllî (bütünüyle) veya cüzî (bir kısmıyla) olarak. Nitekim yüce Allah şöyle buyurur: "Ölüm zamanları gelince, bütün insanların canlarını alan, ölmemiş olanları da uyku halinde (ölü gibi yapan) Allah'tır. O, böylece, üzerlerine ölüm hükmü verdiklerini alıkoyar, diğerlerini de (kendisinin koyduğu) belirli bir sureye kadar salıverir."[18] (Zümer, 39/42) Rasûlüllah (a.s.m.) da

---

15 Bu söz için bkz. el-Kâşânî, *el-Istılâhât* s. 63. Kâşânî, bunun, Peygamber (a.s.)'in sözü olduğuna işaret etmemiştir.

16 İbn Kesir, "me'sûr bir duada şu cümleler gelmiştir" diyerek, *Tefsir*inde (I, 444) bu hadisi zikretmiştir. Onun verdiği metinde şu ilâve bulunmaktadır: "Durumu bize karışık hale getirme ki, sapmayalım. Bizi, muttakî kişiler için örnek ve öncü yap". Bu rivayet için ayrıca bkz. 'Irâkî, *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr* II, 366.

17 Burada yazma nüshanın kenarına yazılan not şöyledir: Şeyh Mahmud Efendi el-Üsküdârî şöyle demiştir: "Hakk'ı bilmenin yolu, nefsi bilmektir. Nefsini bilen, Rabbini bilmiş olur. Ancak, bir ulaştırıcının, tanıtıcının yani zâhirin hükümlerini ve gaybın mertebelerini bilici, imkân ve vücûb yaylarının arasını cem edici bir *mürşid-i kâmil*'in mutlaka bulunması gerekir. O, tâlipleri, matlûba yöneltir; sevgiliye ulaşma hasreti çekenleri ona ulaştırır. Bu yüzden *mürşid-i kâmil,* enbiyâ ve kâmil evliyânın yoluna sülûku sebebiyle, tabi olunmaya ve uyulmaya lâyık kişidir. Yoksa, aslında, nâkıs olan her insan uyulmaya elverişli değildir

18 Bu rivâyet hakkında, Ebü'l-Muzaffer es-Semânî şöyle demiştir: "Merfû (Peygamber'in sözü) olarak bilinmez. Yahyâ b. Muâz er-Râzî"nin sözü olarak nakledilir." (Sehâvî, *el-Makâsıd,* nr. 1149) Nevevî de: "Sâbit değildir. Bazıları, bu sözü, Ebû Saîd el-Harrâz'a nispet eder" demiştir. (el-

bundan dolayı şöyle buyurmuştur: "Âlimin uykusu, câhilin ibadetinden daha iyidir."[19] Kalbin tevhid nuruyla hayat bulmasından ve hiçbir harf-ses olmaksızın sır lisanı ile tevhid isimleriyle birlikte olmasından sonra bu böyledir (yani, o zaman, uyku ibadetten daha iyidir). Yüce Allah'ın bir kudsî hadiste buyurduğu gibi: "İnsan, benim sırrım; ben de, onun sırrıyım."[20] Başka bir kudsi hadiste de Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Şüphesiz, bâtın ilmi,

---

Hût, *Esnâ'l-metâlib,* nr. 1436). Ebü'l-Abbâs el-Mürsî'ye göre bu hadis iki şekilde yorumlanır: 1. Kendisinin zelil, âciz ve muhtaç olduğunu bilen, Allah'ın Azîz, Kâdir ve Ganî olduğunu bilir. Bu yoruma göre, "kendini bilme" önce olup, sonra "Allah'ı bilme" gelmektedir. 2. Kendini bilenin durumu, onun önceden Allah'ı bildiğine işaret eder. O halde, ilk yorum sâliklerin, ikinci yorumsa meczûbların hâline uygun düşmektedir. Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb* adlı eserinde, bu sözün anlamını şöyle açıklamıştır: İnsanlarla muâmelede, nefsinin sıfatlarını bilince -yaptığın şeylerde sana karşı çıkılmasını ve yaptıklarından dolayı ayıplanmanı hoş görmemek gibi-, işte bunlardan hareketle seni yaratanın sıfatlarını bilmiş olursun. Yani, meselâ O da, kendisine karşı çıkılmasını ve ayıplanmayı hoş karşılamaz. O halde, O'nun hükmüne razı ol ve nasıl muamele görmek istiyorsan, O'na o şekilde muamele göster." (Süyûtî, *el-Hâvî,* II, 239) Nevevî bu konuyu şöyle açıklar: "Nefsini Allah Teâlâ'ya ve O'nun kulluğuna muhtaç olarak bilen, Rabbini kuvvet, kahr, rubûbiyyet, mutlak kemâl ve yüce sıfatların sahibi olarak bilir. Rabbini bu şekilde bilenin dili, bir hadisi şerifte (Müslim, "Salât", 222) belirtildiği gibi, Onun gerçek şükrünü ifade etme ve Ona övgüde bulunma hususunda âciz kalır. Bu hadiste, Hz. Âişe şöyle anlatır: "Bir gece, Rasûlüllah'ın yatakta olmadığını fark ettim. Ellerimle onu araştırdığımda, elim onun ayak altlarına dokunuverdi. O, iki ayağı dik durur vaziyette secdegâhında şöyle dua ediyordu: Allah'ım, gazabından rızana, azabından affına sığınırım. Senden yine Sana sığınırım. Sana yapılacak övgüyü bitiremem (Sana gerektiği şekilde övgüde bulunamıyorum). Sen, kendini nasıl övdünse, o şekildeki övgüye lâyıksın" (Nevevî, *Fetâvâ, s.* 286)

19 Kaynaklarda böyle bir metin bulunamamıştır. "Âlimin uykusu ibadettir" şeklindeki rivayet için bkz. Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-mertû'a* nr. 567; 'Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* nr. 2865; Zebîdî, *İthâfü's-sâdeti'l-müttakîn V, 157.* Ali el-Kârî, bu metnin "Peygamber sözü" olarak nakledilmediğini, bilakis "Oruçlunun uykusu ibadettir, ..." şeklinde bir metnin bulunduğunu bildirmiştir. O, Ebû Nu'aym'ın *Hılyetü'l-evliyâ'sında* (IV, 385), Selmân'dan şu rivayetin nakledildiğini haber verir: "İlimle iştigal edenin uykusu, cehaletle kılınan bir namazdan daha hayırlıdır."

20 Kaynağı bulunamamıştır.

benim sırımdan bir sırdır. Onu kulumun kalbine koyarım. Benden başka hiç kimse ona vâkıf olamaz."[21]

İnsanın varlığındaki gaye, tefekkür ilmidir. Zira Rasûlüllah (a.s.m.): "Bir anlık tefekkür, yetmiş senelik ibadetten daha iyidir"[22] buyurmuştur. Bu tefekkür ilmi, furkan yani tevhîd bilgisidir. Ârif kişi, ma'rûf ve mahbûbuna bu ilimle ulaşır. Ârifin ilminin neticesi, rûhâniyet ile kurbet âlemine uçmaktır. Demek ki, ârif kurbete uçmaktadır, âbid ise cennete yürümektedir. Bir zât ârif kişiler hakkında şu beyti söylemiştir:

Âriflerin kalplerine has gözler vardır
O gözler, bakanların görmediklerini görür
Tüy olmaksızın uçtukları kanatlar vardır
Onlarla âlemlerin Rabbinin melekûtuna uçarlar

İşte, ârifin bâtınındaki uçan şey, insan-ı hakîkidir. O, Allah'ın habîbi, mahremi ve arûsudur.[23] Nitekim Ebû Yezîd el-Bistâmî (261/874-75)[24] (rh.) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın veli kulları, O'nun arâisidir. Arâisi ancak mahrem olanlar görebilir. Onlar, Allah katında üns perdesine bürünmüş durumdadırlar. Dünyada ve âhi-

21 Rivâyet, kaynaklarda bu metinle bulunamamıştır. Ancak, Deylemî'nin *(el-Firdevs,* nr. 4104) Ali b. Ebî Tâlib (r.a.)'den naklettiği şu metin, bunun şahidi sayılabilir: "Bâtın ilmi, Allah'ın sırrından bir sır ve O'nun hükmünden bir hükümdür. Allah, velî kullarından dilediklerinin kalplerine, onu atar." Bu rivâyet hakkındaki değerlendirmeler için bkz. İbnü'l-Cevzî, *el-'Ilelü'l-mütenâhiye I,* 74; a. mlf., *Telbîsü İblîs s.* 319; İbn 'Arrâk, *Tenzîhü'ş-Şerî'a* I, 280.

22 Rivayet için bkz. Gazâlî, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn* ('Irâkî'nin tahrici ile birlikte) IV, 423.

23 "Birbirlerini sırf Allah için seven insanların cennetteki yüksek dereceleri hakkındaki rivayet için bkz. İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyâriXV,* 120-121; Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb* IV, 20.

24 Hakkında bilgi için bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâm* XIII, 86; İbnü'l-Mulakkın, *Tabakât* s. 398; Ziriklî, *A'lâm* III, 235.

rette Allah'tan başka kimse onları göremez."[25] Şu hadis-i kudsîde de bu durum ifade edilmiştir: "Velî kullarım kubbelerimin altındadır. Benden başkası onları bilemez."[26] İnsanlar arûsun (gelin) dış görünüşünde açıkta olan ziynetinden başkasını göremez.

Yahyâ b. Muâz er-Râzî[27] (rh.) şöyle demiştir: "Velî, yeryüzünde Allah'ın fesleğen çiçeği gibidir. Onu sıddîklar koklar ve kokusu onların kalplerine ulaşır. Böylece, onun vasıtasıyla, Mevlâlarına iştiyak duyarlar ve farklı huylarına rağmen kullukları artar."[28] Bunun miktarı, fenâ derecesine göre olur. Zira kurbetin artışı, fânînin fenâsının artışıyla doğru orantılıdır.

O halde velî, hâlinde fânî ve Hakk'ı müşâhededе bâkî olandır. Onun kendisi hakkında bir seçimi olamaz ve Allah'tan başka bir varlıkla birlikte olması da düşünülemez. Velî, kerâmetlerle desteklenen, ama bunların kendisinde gizlendiği kişidir. Çünkü o, ifşayı (açığa vurmayı) uygun görmez. Zira Rubübiyyet sırrını ifşa etmek, küfürdür (nimeti inkâr etmektir). *Mirsâd* adlı kitabın müellifi şöyle demiştir: "Kerâmet sahiplerinin hepsi perdelenmişlerdir. Kerâmet, erkeklerin hayzı gibidir. Velinin bin makamı vardır. Onların ilki, kerâmet kapısıdır. Bu kapıdan geçen, geri kalan makamlara ulaşır."

25 Kuşeyrî, *Risâle* s. 202.

26 Menûfî, *Cemheretü'l-evliyâl,* 104; Kâşânî, *Istılâhât* s. 73.

27 Hakkında bilgi için bkz. İbnü'l-Cevzî, *Muntazam* V, 16-17; Ziriklî, *A lâm* VIII, 172.

28 Kuşeyrî, *Risâle* s. 203.

İKİNCİ FASIL
İNSANIN AŞAĞILARIN EN AŞAĞISINA İNDİRİLMESİ

Allah Teâlâ, rûh-u kudsîyi, lâhût âleminde en güzel bir biçimde yaratıp, "her şeyin belirleyicisi olan Kudret Sahibi'nin huzurunda, (saf) gerçeğin tahtı üzerinde" (Kamer, 54/55) âyetinde belirtildiği gibi, ünsiyet ve kurbiyetin artması için aşağıya indirmeyi irade edince, onu ilk önce ceberût âlemine indirdi. Beraberinde tevhid tohumu vardı, nurâniyetinden onu bu âleme saçtı, rûh-u kudsîye bu âlemden kisve giydirildi. Aynı şekilde, melekût ve sonra mülk âlemlerine geçirildi. Onun için bu âlemden bir soy (tür) kisvesi yaratıldı ki, bununla mülk âleminde yanmaktan kurtulsun. "Tür kisvesi" ile, şu kesîf ceset kastedilmektedir. Ceberûtî kisveye itibarla *"rûh-u sultânî',* melekûtîye itibarla *"rûh-u seyrânî-ravânî'* ve mülkîye itibarla da *"rûh-u cismânî"* adını alır.

"Aşağıya gelişi"nden maksat, daha fazla kurbet ile kalp ve kalıp (beden) vasıtasıyla daha çok derece kazanmasını sağlamaktır. Tevhid tohumunu kalp arazisine eker. Orada, kökü sır atmosferinde sabit ve Allah'ın hoşnutluğu için kendisinden tevhid meyvesi oluşan, tevhid ağacı biter. Kalıp (beden) arazisine de, orada şerîat ağacının bitmesi ve ondan derece meyvesi oluşması için, şerîat tohumunu eker.

Allah Teâlâ, bütün ruhların cesede girmesini emretmiş ve onların her biri için cesetten bir yer ayırmıştır. Rûh-u cismânînin cesetteki yeri, et ile kanın arasıdır.

Rûh-u ravânînin yeri, kalptir. Rûh-u sultânînin yeri, fuâddır (gönül). Rûh-u kudsînin yeri de, sırdır. Bu ruhların her birinin, vücut beldesinde bir dükkânı vardır. O dükkânın, malları, kazancı ve batma ihtimali olmayan bir ticareti vardır. O halde, her insanın, vücuduna nasıl muamele edeceğini bilmesi gerekir. Çünkü bu dünyada elde ettiği, topladığı şeyler, öbür dünyada boynuna asılacaktır. Nitekim şu iki âyette Allah Teâlâ bunu haber vermektedir: "Ama bilmez mi ki, (ahiret günü) herkes mezarından ayağa kalkıp dışarı çıktığında ve insanların kalplerinde (gizli) olan her şey ortaya döküldüğünde" ('Âdiyât, 100/9-10) "Öte yandan Biz, her insanın kaderini (kendi) boynuna dolamışızdır. Öyle ki, kıyâmet günü, önüne, her şeyi açık-açık kaydedilmiş bulacağı bir sicil çıkaracağız." (İsrâ, 17/13)

ÜÇÜNCÜ FASIL
RUHLARIN BEDENLERDEKİ DÜKKÂNLARI

Cismânî rûhun dükkanı, görünen azalar ile birlikte bedendir. Metâsı şerîat, muâmelesi de Allah'ın emrettiği zâhirî ahkâm olan farzları Ona ortak koşmaksızın yerine getirmektir. Nitekim Allah şöyle buyurmuştur: "... Rabbine özgü kullukta, hiç kimseyi, hiçbir şeyi (Ona) ortak koşmasın" (Kehf, 18/110) Rasûlüllah (a.s.m.) da şöyle buyurur: "Allah gerçekten temizdir, O ancak temiz olanı kabul eder."[29] Başka bir hadisinde ise: "Allah tektir, teki sever"[30] buyurmuştur. Bundan maksat, "riya ve gösterişsiz amel"dir.

Cismânî rûhun dünyadaki kazancı, vilâyet ve toprağın altından semâya kadar mülk âleminde mükâşefe ve müşâhededir. Rahiplik mertebelerinden kevnî kerâmet(ler) de onun kazancıdır: Su üstünde yürümek, havada uçmak, tayy-ı mekân, çok uzaktan işitmek, bedenin sırrını görmek vb. gibi. Âhiretteki kazancı ise; cennet, hûr (hûrîler), saraylar, ğılmân (hizmetçiler), şarap ve diğer nimetlerdir. Konağı da, *me'vâ cenneti* denilen ilk cennettedir.

---

29 Hadisin tam metni için bkz. Müslim, "Zekât", 65 (1015); İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl* X, 565-566.

30 Bu hadis için bkz. Buhârî, "De'avât", 68; Tirmizî, "Vitr", 2 (453); Nesâî, "Kıyâmu'l-leyl",

Ravânî rûhun dükkânı, kalptir. Metâsı tarîkat ilmi, muâmelesi de on iki asıl isimden ilk dört isimle iştigal etmektir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "En güzel isimler Allah'a âittir, öyleyse bunlarla yalnız Allah'ı çağırın" (A'râf, 7/180) Bu ifade, isimlerin iştigal mahalli olduğuna işaret etmektedir. O bâtın ilmidir. Marifet de, tevhid isimlerinin neticesidir. Nitekim Rasûlüllah (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim bunları sayarsa cennete girer."[31]

"Allah'ın isimlerini saymaktan" kasıt, onlarla vasıflanmak ve onların gerektirdiği ahlak ile ahlaklanmaktır. On iki isim, Allah'ın isimlerinin asıllarıdır ki, *lâ ilâhe illallâh* cümlesinin harflerinin sayısıncadır. Zira bu cümledeki harf sayısı, on ikidir. Allah, kalplerin durumlarına dair, her bir harf için bir isim ve her bir âlem için de üç isim belirlemiştir. O, bunlarla, muhsin kişilerin kalplerini güçlendirir. Şu âyette ifade edildiği gibi: "Allah, imana erişenlerin durumunu, sapasağlam ve dosdoğru bir sözle, hem dünya hayatında, hem de âhirette sağlamlaştırır." (İbrâhîm, 14/27) Onlar üzerine üns sekinetini indirir, orada tevhid fidanını bitirir. Onun kökü yedinci kat yerde, hattâ toprağın en altında sabittir. Dalı da yedinci kat semâdadır, hattâ arşın üstüne kadar uzanmaktadır. Nitekim bu husus şu âyette bildirilmektedir: "Allah'ın, güzel-doğru bir söz için, nasıl bir misal verdiğini görmüyor musun(uz). Kökü sapasağlam, dalları göğe doğru uzanan güzel-canlı bir ağaç gibi(dir o)" (İbrâhîm, 14/24)

Ravânî rûhun kazancı, kalbin canlılığı ve melekût âlemindeki müşâhedesidir: Cennetleri, içindeki halkı, nurlarını ve meleklerini müşâhede etmesi gibi. Yine, bâtın isimlerini mülâhazası vasıtasıyla, sessiz ve harfsiz olarak, lisânıyla bâtın konuşmasına sa-

31 Tam metni için bkz. Tirmizî, "De'avât", 82 (3507); İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-Usûl IV,* 173-183.

hip olması gibi. Bu rûhun âhiretteki konağı, *na'îm cenneti* denen ikinci cennettedir.

Sultânî ruhun dükkânı, gönüldür (füâd). Metâsı marifet, muâmelesi de ortadaki dört isime cenân (kalp) lisânı ile bağlanmaktır. Nitekim Rasûlüllah (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: "İlim iki çeşittir: Lisân ilmi (ki bu, insanoğluna karşı Allah teâlânın hüccetidir) ve Cenân ilmi ki, asıl faydalı olan ilim budur."[32] Zira ilmin faydalarının büyük kısmı, bu dairededir. Rasûlüllah (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: "Kur'ân'ın bir zahrı, bir de batnı vardır. Bâtnının da bir batnı, hatta yedi ayrı batnı vardır"[33] Başka bir hadiste "Allah, Kur'ân'ı on batın üzere indirmiştir"[34] buyrulur. Gizli yönleri daha çok olan (ebtan) her şey, birçok ince hususu ihtiva ettiği için, daha faydalı ve daha kârlıdır.

İşte bu isimler, Mûsâ'nın (a.s.m.) asâsını vurması sonucu fışkıran, on iki kaynak gibidir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Yine bir keresinde, Musâ, kavminin su ihtiyacı için (Bize) yalvarmıştı, Biz de kendisine 'asânla kayaya vur' demiştik. Bunun üzerine, oradan on iki kaynak (birden) fışkırmıştı ki, halkın tümü nereden (hangi kaynaktan) içeceğini bilsin." (Bakara, 2/60)

O halde, zâhir ilmi, temizlenmiş ârızî su; bâtın ilmi ise, aslî kaynak suyu gibidir. Bu, ötekinden daha faydalıdır ve de kesilmez/bitmez. Şu âyet-i kerimede buyrulduğu gibi: "Onlar, ölü toprağa can vermemizde ve beslenmeleri için o topraktan ürünler çıkarmamızda, (yaratma ve diriltme gücümüzün) işaretini görürler." (Yâsîn, 36/33) Yüce Allah, âfâk toprağından bir ürün çıkarmıştır. Bu, nefsânî canlıların gıdasıdır. O, enfüs toprağından da bir ürün

32 Bu rivayet hakkında yukarıda 8. dipnotta bilgi verilmişti.

33 Bu metinle bulunamamıştır. Benzer rivayetler için bkz. Tabarânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* X, 130.

34 Kaynağı bulunamamıştır. Bu konuda "Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiği" rivayeti meşhurdur. Hadisler için Concordance'ın "h-r-f" maddesine bakılabilir.

çıkarmıştır. O da, ruhânî ervâhın gıdasıdır. Nitekim Rasûlüllah (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: "Her kim, kırk gün boyunca Allah'a ihlâslı bir kulluk yaparsa, hikmet kaynakları onun kalbinden diline akar."[35]

Sultânî ruhun kazancı, Allah Teâlâ'nın cemâlinin yansımasını görmektir. "(Kulunun) kalbi, gördüğünü yalanlamadı" (Necm, 53/11) âyetinde ve "Mümin, müminin aynasıdır"[36] hadisinde ifade edildiği gibi. Bu hadiste geçen ilk "mümin" kelimesiyle, "mümin kulun kalbi"; ikincisi ile de "Allah" kastedilmiştir. "Allah O'dur ki, ... iman bağışlayan, doğru ile yanlışın tek belirleyicisi, üstün, eğriyi düzeltip doğruyu ihya eden, bütün ihtişamın sahibi..." (Haşr, 59/23) olan Allah. *Mirsâd* adlı kitabın müellifi (rh. a): "Bu grubun meskeni, *firdevs cenneti* denilen üçüncü cennettedir" demiştir.

Kudsî ruhun dükkânı, sır'dadır. Bir kudsî hadiste "insan, benim; ben de, onun sırrıyım"[37] buyrulduğu gibi. Metâsı, tevhid ilmi olan hakîkat ilmidir. Muâmelesi de, nutk (konuşma) olmaksızın sır lisânı ile sırda tevhid isimleri ile birlikte olmaktır. Onlar son dört isimdir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Sözü (ister gizle ister) açığa vur. O, (insanın) gizli (düşüncelerini de) bilir, gizlinin gizlisi (duygularını) da." (Tâhâ, 20/7) Ona Allah'tan başka kimse muttali olamaz.

Kudsî ruhun kazancı, *tıflu'l-meânî*nin zuhûru, müşâhede ve muâyenesidir ve sır gözü ile Allah Teâlâ'nın vechine celâl ve cemâl yönüyle bakmasıdır. Yüce Allah'ın "O gün, bazı yüzler mutlulukla parlayacak, Rablerine bakarken" (Kıyâmet, 75/22-23) buyurduğu

---

35 Bu rivayet için bkz. Ebû Nu'aym, *Hılyetü'l-evliyâ* V, 189; İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl* XI, 557; Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-merfû'a* nr. 454; Süyûtî, *el-Câmi'u's-Sağîr* nr. 8361. İhlâs" hakkında bilgi için bkz. Gazâlî, *İhyâu 'ulûmi'd-dîn* IV, 382.

36 Tam metni için bkz. Ebû Dâvûd, "Edeb", 49, nr. 4918; İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl* VI, 563.

37 Kaynağı bulunamamıştır.

gibi. Bu görmenin keyf-keyfiyeti (nasıllığı) ve hiçbir teşbih söz konusu olmaksızın. Zira Allah Teâlâ: "Hiçbir şey O'na benzemez. Yalnız O'dur her şeyi işiten, her şeyi gören" (Şûrâ, 42/11) buyurmaktadır.

İnsan maksuduna ulaşınca, akıllar çalışmaz olur, kalpler şaşkınlık içinde kalır, diller tutulur. İnsanın bunu anlatmaya gücü yetmez. Çünkü Allah Teâlâ misâlden (benzerlikten) münezzehtir. O halde, âlimlere, bu konularla ilgili haberler ulaşınca, onların; kalplerin makamlarını anlamaya çalışmaları, o makamların hakikatlerini arzu etmeleri, *a'le'l-'ılliyyîne* yönelmeleri ve Allah'ın ledünnî ilim makamına -ki, Zât-ı Ehadî'nin marifetidir- ulaşmak için, anlattığımız hususları inkâr etmeksizin ve karşı çıkmaksızın, gayret sarf etmeleri gerekir.

DÖRDÜNCÜ
FASIL İLİMLERİN SAYISI

Zâhir ilminin on iki branşı olduğu gibi, bâtın ilminin de on iki branşı vardır. Bunlar; avâm, havâs ve ehassu'l-havâs arasında, istidât derecesine göre taksim olunur.

İlimler temelde dört çeşittir:

1. Emir, nehiy ve diğer ahkâmdan oluşan şerîatın zâhiri
2. Şerîatın bâtını ki, ona "tarîkat ilmi" denir
3. Tarîkatın bâtını ki, ona "marifet ilmi" denir
4. Bâtınların bâtını ki, buna da "hakîkat ilmi" denir

(Bir müslümanda) bunların hepsinin bulunması gerekir. Zira Rasûlüllah (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: "Şerîat bir ağaçtır, tarîkat onun dalları, marifet yaprakları, hakîkat da meyveleridir."[38]

38 'Aclûnî, adını açıklamadığı bir kişiden, bir sûfînin kitaplarında şu rivayetin geçtiğini nakleder: "Şerîat, benim sözlerimdir. Tarîkat, fiillerimdir. Hakîkat, hâlimdir. Marifet de, sermayemdir." *(Keşfü'l-Hafâ II,* 4-5. nr. 1532)

Kur'ân-ı Kerîm, delâlet ve işaret yoluyla, tefsir ve tevîl olarak, bunların hepsini içine almaktadır.

(Tefsîru'l-)Mecma' adlı kitabın müellifi (rh. a.) şöyle demiştir: "Tefsîr, avâm içindir. Te'vîl ise havâs içindir. Çünkü havâs, râsih âlimlerdir. Zira *rusûh* kelimesinin anlamı, ilimde sağlam, sabit ve istikrarlı olmak demektir. Aynen, kökü yerde sâbit, dalları da semâya uzanan bir hurma ağacı gibi. Bu rusûh, tasfiyeden sonra, kalbin özüne ekilen kelime-i tayyibenin neticesidir. Görüşlerden birine göre, Âl-i İmrân sûresinin yedinci âyetindeki "ilimde râsih olanlar" ifadesi, "illallâh" lâfzı üzerine atfedilmiştir. (Buna göre, âyetin ilgili kısmının meâli şöyle olur: Allah'tan ve ilimde râsih olanlardan başka kimse onun kesin anlamını bilemez)[39] *et-Tefsîru'l-Kebîr* adlı eserin müellifi (rh.): "Şayet bu kapı açılmış olsaydı, bâtın bilgilerinin tümünün kapıları açılırdı"[40] demiştir.

Şu bilinmeli ki, kul, emir ve nehye uymakla ve bu dört dairenin (şeriat, tarîkat, marifet, hakikat) her birinde nefse muhalefetle görevlidir. Zira nefis, şerîat dairesinde, (emir ve nehiylere) muhalefet yoluyla; tarîkat dairesinde de karışıklığa sebep olarak muvafakat suretiyle vesvese verir, nübüvvet ve vilâyet iddiası gibi. Marifet dairesinde ise, nûrânîlerden gizli şirk ile şaşırtır, rubûbiyyet iddiası gibi. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Kendi arzu ve özlemlerini tanrı edinen ... (insan)ı hiç düşündün mü?! ..." (Câsiye, 45/23)

Hakîkat dairesine gelince, orada ne şeytanın, ne nefsin, ne de meleklerin bir etkisi söz konusudur. Çünkü o dairede, Allah'tan

---

39 Bu zayıf bir görüştür. Tercih edilen, bu kısmın atıf değil, yeni bir cümle başlangıcı olmasıdır. Buna göre meâl şöyledir: "Oysa, Allah'tan başka kimse onun kesin anlamını bilemez. Bu yüzden bilgide derinleşenler (ilimde râsih olanlar) şöyle der: Biz ona inanırız, (ilâhî kelâmın) tümü Rabbimizdendir. Derin kavrayış sahipleri dışında kimse bundan ders almasa da." (Âl-i İmrân, 3/7)

40 Bu âyetin geniş tefsiri için bkz. Râzî, Fahruddîn, *et-Tefsîru'l-kebîr* VII, 166-178.

başka her şey yanar kül olur. Cebrâîl'in (a.s.m.): "Parmak ucu kadar yaklaşacak olsam, yanar kül olurum"[41] dediği gibi. O halde, bu derecedeki kul, iki düşmandan (nefis ve şeytan) kurtularak, şu âyet-i kerimede belirtilen ihlâslı[42] kullardan olur: " (Bunun üzerine İblis): 'Senin kudretine andolsun ki, onların tümünü şiddetli bir sapıklığa sürükleyeceğim' dedi. 'Senin ihlâslı kulların dışında (tümünü)' " (Sâd, 38/82-83)

Hakîkate ulaşmayan muhlis olamaz. Çünkü beşerî sıfatlar ancak Zât'ın tecellisi ile yok olur, cehâlet de ancak Zât'ın (sübhânehû ve Teâlâ) marifeti ile ortadan kalkar. Bundan sonra Allah, ona kendi nezdinden vasıtasız olarak ledünnî bir ilim öğretir. O, artık Hızır (a.s.m.) gibi, Allah'ı kendisinin bildirmesiyle bilir ve O'na kendisinin talimiyle kullukta bulunur. İşte orada, kudsi ruhları müşahede eder ve peygamberi Muhammed'i (a.s.m.) tanır. Böylece, makamının sonu başına uygun olur. Peygamberler kendisini ebedî vuslat ile müjdeler. Şu âyet-i kerimede bildirildiği gibi: "Allah'a ve Peygamber'e itaat edenler, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddîklar (hakikatten hiç sapmamış olanlar), şühedâ (hakikate hayatlarıyla şahitlik yapanlar) ve sâlih (dürüst ve erdemli) kişilerle birlikte olacaklar. Bunlar ne güzel arkadaşlar!" (Nisâ, 4/69) Bu ilme ulaşmayan kişi ise, isterse bir milyon kitap okusun, bir hakîkat âlimi olamaz. Zira o, rûhânî (âleme) ulaşamaz.

Zâhirî ilimlerle amel eden cismânînin mükâfatı, sadece cennettir ve orada sıfatların aksi (yansıması) tecelli eder. O halde âlim, mücerret zâhir ilmi ile kuds ve kurbet haremine giremez. Zira kuds ve kurbet âlemi uçma âlemidir. Uçmak ise ancak iki kanatla mümkündür. Dolayısıyla, zâhir ve bâtın ilminin ikisini birden bilen kul, bu âleme ulaşabilir. Şu kudsi hadiste ifade edildiği

41 İbn 'Arabî, *el-İsrâ ilâ makâmi'l-esrâ (Kitâbü'l-mi'râc)* s. 239.

42 "İhlâs"ın tarifi için söylenenler hakkında bkz. Kuşeyrî, *Risâle s.* 162-164; Gazâlî, *İhyâ* IV, 381-382; Zebîdî, *İthâfu's-sâdeti'l-müttakîn X,* 44.

gibi: "Ey kulum, haremime girmek istersen, mülk, melekût ve ceberûta (âlemlerine) yönelme. Çünkü mülk, âlimin; melekût, ârifin; ceberût da vâkıfın şeytanıdır. Kim bunlardan birine razı olursa, o yanımdan kovulmuş demektir."[43] Buradaki kovulmaktan maksat, "kurbetten kovulmuş olmaktır", yoksa "derecelerden kovulmak" değil. Yani, onlar kurbeti isterler, ama ona ulaşamazlar. Zira ulaşamayacakları şeyi arzu etmişlerdir. Çünkü onların tek kanatları vardır. Ayrıca, kâmil (tam) kurbet sahipleri için, orada "hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşerin kalbinden geçmeyen"[44] nimetler vardır. İşte orası, *kurbet cennetidir* ki, orada ne hûrîler, ne saraylar, ne bal, ne de süt vardır.

İnsanın, kendi derecesini iyi bilmesi ve hakkı olmayan bir şeyi kendisi için iddia etmemesi gerekir. Emîrü'l-müminîn Ali b. Ebî Tâlib (k.v.) şöyle demiştin "Allah, derecesini bilerek, haddini aşmayan, dilini tutan ve ömrünü zâyi etmeyen kişiye rahmet etsin." Âlim olanın da, *tıflu'l-meânî* denilen "insanın hakîkati"nin anlamını iyi kavraması, onu tevhid isimlerine bağlılıkla yetiştirerek, cismânî âlemden rûhânî âleme çıkarması gerekir. Orası sır âlemidir. Orada Allah'tan başka kimse yoktur. Sanki ucu-bucağı olmayan nurdan bir çöl gibidir. *Tıflu'l-meânî* orada uçar, acâib ve garâib şeyler görür, ancak onları anlatamaz. Burası, varlıklarından vahdet aynında fânî olmuş muvahhidlerin makamıdır. Onlar için, sır âleminde, Cemâlullah'ın nurunu görmenin dışında bir şey yoktur. Allah'tan başka görünenin söz konusu olmadığı gibi. Zira bir yerin güneşle dolması esnasındaki durum gibi, şüphesiz ki insan, Allah Teâlâ'nın cemâli karşısında, benliğine galebe çalan şaşkınlık ve mahviyetten dolayı, kendini göremeyecektir. Îsâ b. Meryem'in (a.s.m.) şu sözünde belirttiği gibi: "İnsan, kuşun iki kere doğduğu gibi, iki kere doğmadıkça, göklerin melekûtuna

43 Kaynağı bulunamamıştır.

44 Hadis için bkz. Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 8, nr. 3072; Müslim, "Cennet", 2-5, nr. 2824-2825.

giremez." Bu söz ile "rûhânî-manevî tıflın, sırrı olan insan kabiliyetinin hakikatinden doğması" kastedilmiştir. Onun vücudu ve ilimleri, şeriât ve hakikât ilminin nurunun bir araya gelmesiyle ortaya çıkar. Zira çocuk, ancak erkek ve kadından gelen iki nutfenin birleşmesinden hâsıl olur. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: "Şüphesiz, (sonraki hayatında) denemek için, insanı katışık bir sperm damlasından yaratan Biziz." (İnsan, 76/2)

Bu mananın zuhurundan sonra, "halk (yaratma)" denizlerinden "emr" derinliklerine geçiş hâsıl olur. Hattâ bütün âlem, ruh âleminin yanında denizden bir damla gibi kalır Bundan sonra, ruhânî ve ledünnî ilimler, hiçbir harf ve ses olmaksızın, bol bol gelir.

BEŞİNCİ FASIL
TÖVBE VE TELKİN

Yukarıda zikredilen mertebeler, ancak ehlinden alınacak nasûh bir tövbe[45] ve telkin ile hâsıl olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "... Allah, Rasûlü'ne ve müminlere iç huzuru (nimetini) ihsan etmiş ve onlara *kelimetü't-takvâyı* (Allah'a karşı sorumluluk duygusu) aşılamıştır..." (Fetih, 48/26)

Burada "takvâ kelimesi" ile kastedilen, *lâ ilâhe illallâh* cümlesidir. Bu cümle, Allah'ın dışında her şeyden temizlenmiş, takvalı kalbe sahip bir zattan alınmalıdır. Yoksa sıradan insanların ağızlarından işitilen cümleler böyle olamaz. Her ne kadar, söylenen kelimeler aynı olsa da, mana değişiktir. Zira kalp, ancak tevhid tohumlarını diri bir kalpten aldığı zaman, hayat bularak kâmil bir tohum olur. Üstelik ortamına ulaşmayan tohum da bitemez. Bundan dolayı, tevhid cümlesi, Kur'ân-ı Kerîm'de iki şekilde geçmektedir:

1. Zâhirî söze *(kavl-i zâhirî)* bitişik olarak. "Ne zaman onlara *lâ ilâhe illallâh* denilse, küstahça böbürlenirlerdi" (Sâffât,

45 "Tövbe" hakkında bilgi ve bazı rivayetler için bkz. İbn Mâce, "Zühd", 30; Kuşeyrî, *Risâle s. 77;* Deylemî, *Fırfevs nr.* 2432; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî"* XI, 103; Zebîdî, *İthâfu's-sâdeti'l-muttakîn* VIII, 506; Yûsuf en-Nebhânî, *el-Fethu'l-kebîr* III*;* 11.

37/35) âyetinde olduğu gibi ki, bu sıradan insanlar (avâm) hakkındadır.

2. Hakîkî ilme *(ilm-i hakîkî)* bitişik olarak. "O halde (ey insanoğlu) bil ki, Allah'tan başka ilâh yoktur *(lâ ilâhe illallâh)* ve (hâlâ vakit varken) kendi günahlarının ve öteki bütün mümin erkek ve kadınların (günahlarının) bağışlanmasını dile ..." (Muhammed, 47/19) âyetinde olduğu gibi. İşte bu telkin, âyetin nüzûl sebebinin telkin olmasından dolayı, seçilmiş kişiler (havâs) içindir.

Büstânu'ş-Şerî'a adlı eserde şu bilgiler verilmektedir: "Nebî'den (a.s.m.), yolların en yakınını, en üstününü ve en kolayını dileyen ilk kişi, Ali b. Ebî Tâlib'dir (r.a.). Hz. Peygamber onun isteğine cevap vermeden bir müddet beklemiştir. Bunun üzerine, Cebrâil (a.s.m.) Rasûlüllah'a gelerek, bu cümleyi *(lâ ilâhe illallâh)* ona üç kere telkin etmiştir. Nebî (a.s.m.) de, onu Cebrâil'in söylediği gibi söyledikten sonra, Hz. Âli'ye telkin etmiştir. Daha sonra, ashâbının yanına gelerek, onların hepsine bunu telkin edip şöyle buyurmuştur: 'Küçük cihaddan büyük cihada dönmüş bulunuyoruz'.[46] Büyük cihaddan maksat, şu hadiste belirttiği gibi, nefse karşı yapılan cihaddır: 'En azılı düşmanın, iki böğrün arasında bulunan nefsindir.'[47]

---

46 Bu rivayet için bkz. Beyhakî, *ez-Zühdü'l-kebîr* nr. 373; Gazâlî, *İhyâ* III, 4; Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr nr.* 6107; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* IV, 511.

47 Bu rivayet için bkz. Beyhakî, *ez-Zühdü'l-kebîr* II, 157, nr. 343; Gazâlî, *İhyâ* III, 4; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* I, 160, nr. 412; Zebîdî, *İthâfü's-sâdeti'l-müttakîn* VII, 206, IX, 33; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-'ummâl IV,* 431. Bazı kaynaklarda, metnin baş kısmında ilave vardır. Buna göre rivayet şu şekildedir; "Senin düşmanın, seni öldürerek cennete girmene sebep olan ve onu öldürdüğünde senin için bir nur olacak kişi değildir. Bilakis, senin en azılı düşmanın, iki böğrün arasında bulunan nefsindir". (Deylemî, *Firdevs* III, 408; İbn Receb el-Hanbelî, *Câmiu'l-ulûm ve'l-hıkem I,* 196; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* II, 222, nr. 2144)

Allah Teâlâ'nın muhabbeti; ancak, bedeninde bulunan *emmâre, levvâme* ve *mülhime* nefisleri alt ederek, çok yemeyi, içmeyi, uyumayı, boş konuşmayı sevme gibi hayvânî kötü huylardan ve kızma, sövme, dövme, ezme gibi yırtıcı hayvanlara has özelliklerden, ayrıca kibir (büyüklenme), ucub (kendini beğenme), hased (çekememe), hıkd (kin gütme) ve benzeri gibi bedenî ve kalbî âfetlerden olan diğer şeytânî vasıflardan temizlendikten sonra elde edilebilir. Bunlardan temizlendiğin vakit, asıl günahlardan temizlenmiş olursun. Böylece, şu âyet-i kerimede belirtilen "temizlenen" ve "tövbe eden" kişilerden sayılırsın: "Doğrusu Allah, pişmanlıkla kendisine yönelenleri ve özlerini temiz tutanları sever." (Bakara, 2/222)

Mücerret zâhiri günaha tövbe eden, bu âyetin hükmüne giremez. Zira o, her ne kadar *tâib* (tevbe eden) ismini alsa da, *tevvâb* (çok çok tevbe eden) adını alamaz Çünkü Arapça'da *tevvâb* kelimesi mübâlağa lâfzıdır. Onunla havâsın tövbesi kastedilmektedir. Mücerret zâhiri günahlara tövbe edenin hali, ekinin içindeki zararlı otları dallarından kesen, ama onları kökünden sökmeye çalışmayan kişinin durumu gibidir. Bilindiği gibi, sadece dalı kesilen yabani otlar, hiç şüphe yok ki, ikinci defa yeniden, hatta ilkinden daha gür/bol olarak bitecektir. Günahlardan ve kötü huylardan çok çok tövbe edenler ise, yabani otları kökünden koparan kişi gibidir. Şüphesiz, bundan sonra, onların kökü kazınmış olur, ancak nadiren bitebilirler. O halde telkin, telkin edilen kişinin kalbinden Allah Teâlâ'dan başkasını kesme (çıkarma) âletidir. Zira acı bitkiyi kesmeyen, onun yerine tatlı bitkiye ulaşamaz.

Bunu iyi düşün ve kavra. Nitekim bu konudaki iki âyet meâli şöyledir: "O'dur kullarının tövbelerini kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptığınız her şeyi bilen" (Şûrâ, 42/25) "... Ancak, pişman olup doğru yola dönen, iman ederek dürüst ve erdemli davranışlarda bulunanlar bunun dışındadır. Zira Allah'ın, (önce-

ki) kötü hallerini iyi hallere dönüştürdüğü kimseler işte böyleleridir." (Furkân, 25/70)

Buna göre tövbe, âmmînin (sıradan insan) ve hâssın (seçilmiş kişi) tövbesi olmak üzere iki çeşittir.[48] Sıradan insanın tövbesi, zikir ve büyük bir çaba-gayret sarf etmek suretiyle, günahtan sevaba, kötülenenden övülene, cehennemden cennete, bedenin rahatından nefsin meşakkatine dönmektir. Seçilmişin tövbesi ise, sıradan insanın bu tövbesi elde edildikten sonra, hasenâttan meârife, meâriften derecâta, derecâttan kurbete, kurbet ve nefsânî lezzetlerden de rûhânî lezzetlere dönmektir. Bu tövbe, Allah Teâlâ'nın dışındaki her şeyi terk edip, sadece O'nunla ünsiyet kurmak ve O'na yakîn gözüyle bakmak demektir.

Bu anlatılanlar, benliğin kazancındandır. Hâlbuki benliğin kazancı da, bir çeşit günah sayılır. Nitekim "benliğin (varlığın), başka bir günahın kendisiyle kıyaslanamayacağı (büyük) bir günahtır"[49] denmiştir. Bazı mutasavvıflar da şöyle demişlerdir: "Ebrârın hasenâtı, mukarrabînin seyyiâti; mukarrabînin seyyiâtı da, ebrârın hasenâtıdır."[50] İşte bundan dolayı, Nebî (a.s.m.) her gün yüz kere istiğfar ederdi. Nitekim Allah Teâlâ:"..., günahların

48 Tasavvuf büyüklerinin "tövbe çeşitleri" ile ilgili açıklamaları için bkz. Kuşeyrî, *Risâle* s. 79-80.

49 İnsan, rûhânî lezzetleri ve kurbeti elde edip, fenâ ve Allah'a yakınlık denizine dalınca, varlığının gayesini gerçekleştirmiş olur. "Cinleri ve insanları, yalnızca (Beni tanımaları ve) Bana kulluk etmeleri için yarattım" (Zâriyât, 51/56) Kul bu dereceye ulaşınca, onun kendi benliğini unutması, hatta benliğinin Hakk'ın nûru önünde tamamen yok olması gerekir. O halde, böyle bir konumda, benliğin ortaya çıkması, en büyük günah sayılır. Zira, Hakk'ı tanıdığı halde, kendi varlığına ve benliğine dalan kişi, Ona karşı sû-i edepte bulunduğu için, bu günahı büyük olur. (Muhakkiklerin açıklama notu)

50 Bazı büyük sûfilere nispet edilen bu söz için bkz. İbn 'Asâkir, *Târîhu Dımaşk* II, varak: 65; Zerkeşî, *Lüktatü'l-'aclân* nr. 155; Sehâvî, *Makâsıd* nr. 404; Ali el-Kârî, *Esrâr* nr. 172; a. mlf., *Masnû'* nr. 94; 'Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* nr. 1137.

için bağışlanma dile ...” (Gâfîr, 40/55; Muhammed, 47/19) buyurmuştur. Yani “benliğinin günahından” demektir.

İşte gerçek *inâbet* budur. Zira *inâbet,* “kendisinin dışındaki her şeyi terk ederek Allah’a dönmek, âhirette kurbet merdivenine binmek ve Allah Teâlâ’nın vechine bakmak” demektir. Nitekim Peygamber (a.s.m.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Allah’ın öyle (kıymetli) kulları vardır ki, onların bedenleri dünyada, kalpleri ise arşın altındadır.”[51] Zira rü’yetullah, dünyada gerçekleşmez, ama Hz. Ömer’in (r.a.) “kalbim, Rabbimi gördü.” dediği gibi, Allah Teâlâ’nın sıfatları kalp aynasında görünür: Yani “Rabbimin nurunu gördü” demektir. Çünkü kalp, Allah Teâlâ’nın cemâlinin aksi için bir aynadır. Bu müşâhede, ancak sâbikînden makbûl, vâsıl bir şeyhin telkîni ile gerçekleşebilir. O şeyh, vâsıl olduktan sonra, Allah Teâlâ’nın emri ve Peygamber’inin vasıtasıyla, nâkısları tekmîl için geri döndürülmüştür.

Velîler, avâma değil, havâsa gönderilir. Nebî ile velî arasındaki farklardan birisi budur. “Nebî”, avâm ve havâs herkese, bağımsız olarak gönderilirken; “mürşid veli”, sadece havâsa, başkasına bağımlı olarak gönderilir. Zira velinin, Nebî’ye uymama gibi bir gücü-kuvveti yoktur. Öyle ki, müstakil olduğunu iddia ederse, küfre düşer. Hz. Peygamber’in (a.s.m.), ümmetinin âlimlerini Benî İsrâîl’in peygamberlerine benzetmesinin sebebi şudur: Benî İsrâîl’in nebîleri, mürselin yani Mûsâ’nın (a.s.m.) şeriâtine tâbi oluyorlardı. Onlar (Metinde: Âlimleri), başka bir şeriât getirmeksizin Mûsâ’nın şeriâtini tecdit edip, onun hükümlerini tekit ediyorlardı. Bu ümmetin velî âlimlerinin durumu da işte böyledir. Onlar; emir ve nehyin tecdidi, amelin en etkili-güçlü biçimde sağlamlaştırılması ve şerîat ehlinin arındırılması için havâsa gönderilir. O arındırma, marifet yeri olan kalbin tasfiyesidir. Bu velî âlimler, suffe ashabı gibi Nebî’nin (a.s.m.) ilmini anlatırlar. Suffe ashabı, daha

51 Kaynağı bulunamamıştır.

Nebî'nin (a.s.m.) yükselmesinden önce, miracın esrarı hakkında konuşuyorlardı.

Velî, nübüvvetin cüzü olan vilâyet-i Muhammediyye'yi tamamlayıcıdır, bu cüzün bâtını onun yanında emânettir. "Velî" ile zâhiri ilmi tahsil edip, onu öğretmekle görevli olan kişi kastedilmez. Zira her ne kadar, o da nebevî bilginin mirasçılarından ise de, onun mirasçılığı *zevi'l-erhâm*ın mirasçılığı türündendir. Hâlbuki kâmil mirasçı, oğul makamında olan kişidir. Çünkü oğul, en yakın *asabe*dir[52]. Çocuk, zâhir ve bâtın olarak babanın sırrıdır. Bundan dolayı Rasûlüllah (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: "İlmin gizli bir kısmı vardır. Onu ancak Allah Teâlâyı tanıyanlar bilebilir. Onlar, bu ilimden bir şeyler anlattıkları zaman, onu sadece dünya hayatına aldanmış gafiller inkâr eder."[53]

İşte bu, Mirac gecesinde Nebî'nin (a.s.m.) kalbine bırakılan, bâtınların en bâtını otuz bin (bilginin) içinde yer alan sırdır. Hz. Peygamber, bu bilgileri çok yakın ashabı ile suffe ashabının dışında avâmdan hiç kimseye ifşa etmemiştir. Allah onların hepsinden razı olsun. Bereketleriyle bizleri faydalandırsın. İyilik ve ihsanlarından üzerimize yağdırsın. Âmîn, yâ Rabbe'l-âlemîn, âmîn. Bu sırrın bereketi sayesinde, temiz şerîat kıyâmet gününe kadar devam edecektir.

---

52 İslam hukukuna göre, mirasçılar temelde üç gruptur: *Ashâb-ı ferâiz, asabe* ve *zevi'l-erhâm. Ashâb-ı ferâiz,* terekedeki hisseleri belirli olan on bir çeşit hısım olup, bunlar paylarını aldıktan sonra, mirasın geri kalan kısmını, *asabeyi* teşkil eden hısımlar, aralarındaki öncelik sırasına göre alırlar. Bu iki gruptan kimse mevcut değilse, o zaman, *zevi'l-erhâm* grubunu teşkil eden hısımlar mirasçı olurlar. Mâlikî" ve fiâfiîlere göre, ilk iki gruptan hısım olmadığında, miras *zevi'l-erhâma* değil, devlet hazinesine *(beytü'l-mâl)* intikal eder. (Aydın, M. Akif, "Âile Hayatı", İLMİHAL -İSAM, İstanbul, 1999- II, 247)

53 Deylemî, *Firdevs* nr. 802; Münzirî, *et-Terğîb ve't-terhib* I, 103; Süyûtî, *el-Leâliü'l-masnû'a* I, 221. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn'da* (I, 49, 414) bu rivayeti delil olarak kullanmaktadır.

Bâtın ilmi, bu sırra (insan için) rehberlik eder. Bütün ilimlerin ve marifetlerin hepsi, bu sırrın kabuğu sayılır. Zâhir âlimlerinin bir kısmı bu sırrın mirasçısıdır; bazıları *ashâb-ı ferâiz,* bazıları *asabe,* bazıları da *zevi'l-erhâm* konumundadır. Onlar, Allah'ın yoluna güzel öğütle davet ile ilmin kabuklarıyla vazifelidirler. Silsileleri kesintisiz bir şekilde Ali b. Ebî Tâlib'e (r.a.) ulaşan ulu meşâyih ise, ilimlerin kapısı vasıtasıyla Allah'a hikmetle davet ile ilmin özüyle görevlidirler. Nitekim Allah teâla şöyle buyurmuştur: "(Bütün insanlığı) hikmetle ve güzel öğütle Rabbinin yoluna çağır. Onlarla en güzel, en inandırıcı yöntemlerle tartış." (Nahl, 16/125)

Zâhir ve bâtın âlimlerinin söyledikleri, asılda aynı ama fürû da farklıdır. Âyet-i kerîmedeki üç mana Nebî'nin (a.s.m.) zatında toplanmıştı. Bunların tamamı ondan sonra hiç kimseye verilmemiştir. Dolayısıyla o üç kısma ayrılmıştır:

1. Hâl ilmi olan özü. Bu kısım, yüce kişilere verilmiştir, zaten onların himmeti de buna uygundur. Rasûlüllah (a.s.m.): "Yüce kişilerin himmeti, dağları yerinden oynatır"[54] buyurmuştur. Bu cümledeki "dağlar" ile "kalp katılığı" kastedilmektedir. "Her kime hikmet verilmişse, doğrusu ona en büyük servet verilmiş demektir" (Bakara, 2/269) âyetinde ifade edildiği gibi, bu kişilerin duaları ve yalvarmaları sayesinde kalp katılığı kaybolur.

2. Bu özün kabuğu. "Güzel öğüt" ve "marûfu emretme-münkerden nehyetme" işi olan bu kısım, zâhir âlimlerine verilmiştir. Rasûlüllah (a.s.m.): "Âlim, ilim ve edeple; câhil ise, dövme ve kızma ile öğüt verir"[55] buyurmuştur.

3.

---

54 Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'* II, 444; Ezherî, *Tazîru'l-müslimîn* nr. 183; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'd-da'îfe*nr. *3.*

55 Kaynağı bulunamamıştır.

4. Kabuğun kabuğu. Emîrlere (yöneticiler) verilen bu kısım, zâhirî adâlet ve "onlarla en güzel yöntemlerle tartış" hitabıyla işaret edilen siyâsettir (idare).

Emîrlerin durumu, cevizin dışındaki yeşil kabuk gibi olup, onlar otoriteyi zâhiren sağlar ve dînî nizamı koruma sebebi olurlar. Zâhir âlimlerinin konumu ise, içteki sert kırmızı kabuk gibidir. Ârif-mutasavvıf fakîrlerin makamına gelince, o, ağacın (meyvenin) içindeki asıl gaye yani öz konumundadır. Bundan dolayı Rasûlüllah (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: "Âlimlerle oturmaya ve hakimlerin sözlerini dinlemeye büyük önem verin. Zira Allah Teâlâ, çorak araziyi yağmur suyu ile dirilttiği gibi, ölü kalbi hikmet nûru ile diriltir."[56] Diğer bir hadislerinde de: "Hikmetli söz, hakîm kişinin yitiğidir. Nerede bulursa onu alır"[57] buyurmuşlardır.

Avâmın ağzındaki konuşmalar, ceberût âlemi derecelerinden olan *levh-i mahfuzdan* inmiştir. Vâsıl olan kâmil kişilerin ağızlarındaki konuşmalar ise, lisân-ı kuds ile vasıtasız bir şekilde kurbet âlemindeki *levh-i ekber*den nazil olmuştur. Her şey aslına döner. Bu yüzden telkîn ehlinin kalp hayatını talep etmesi farzdır. Nitekim Rasûlüllah (a.s.m.): "İlim talebi, erkek ve kadın her Müslüman üzerine farzdır"[58] buyurmuştur. Bu "ilim" ile "marifet ve kurbet ilmi" kastedilmektedir. Geri kalan zâhirî ilimlerin, ancak kendisiyle farzlar yerine getirilecek olan kısmına ihtiyaç duyulur. İmam Gazâlî'nin (rh. a.) söylediği şu beyitte ifade edildiği gibi:

Asıl ilim, kalbe hayat veren ilimdir, onu kazanmaya bak.
Kalbin ölümü ise, en büyük cehalettir, ondan kaçın.

---

56 Heysemî, *Mecme'u'z-zevâid* I, 125. Yanlarında oturulacak âlimlerin özellikleri ile ilgili bir rivayet için bkz. Ebû Nu'aym, *Hılyetü'l-evliyâ* VIII, 72; Gazâlî, *İhyâ* I, 263.

57 Yakın metinli rivayet için bkz. Tirmizî, İlim", 19, nr. 2687; Kudâ'î, *Müsned I,* 65.

58 Bu hadis için bkz. İbn Mâce, "Mukaddime", 17, nr. 224; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr lV,* 267; Gazâlî, *Minhâcü'l-âbidîn* s. 7-8.

Yapacağın en güzel dilek "takva"dır, onu artırmaya bak
Bu nasihatim sana kâfidir, ondan öğüt al.

Allah Teâlâ "takvâ" konusunda şöyle buyurmuştur: "Kendiniz için hazırlıkta bulunun. Şüphesiz, bütün hazırlıkların en güzeli, Allah'a karşı sorumluluk bilincine sahip olmaktır (takvâ)." (Bakara, 2/197) Allah'ın nzası, kullarının "kurbet" makamına geçip, "derecelere" iltifat etmemelerindedir. "İman eden ve sâlih amel işleyen o kimseler ..."[59] buyruğunda belirtildiği gibi. Diğer bir âyette de şöyle buyrulur: "(Ey Muhammed) de ki: 'Bu (mesaj)

59 Metinde verilen bu kısmın yer aldığı birçok âyet vardır. Bu âyetlerin devamları şu şekillerdedir: "onların ecirleri Rableri katndadır" (Bakara, 2/277), "Rableri imanları sebebiyle onlara hidayet eder" (Yûnus, 10/9), "işte onlar cennetliklerdir" (Hûd, 11/23), "iyi ve güzel olanı yapmakta sebat gösterenlerin emeğini elbette zâyi etmeyiz" (Kehf, 18/30), "firdevs cennetleri onların konaklama yerleri olacaktır" (Kehf, 18/107), "onlar için cennetler vardır" (Bürûc, 85/11), "işte onlar tüm yaratıkların en iyileridir" (Beyyine, 98/7). Burada, *"derecelet"* ile irtibat kurulursa, Kehf sûresinin otuz ve otuz birinci âyetinin kastedildiği söylenebilir. Bu iki âyetin meâli şöyledir: "İmana erip de, dürüst ve erdemli davrananlara (sâlih amel) gelince, iyi ve güzel olanı yapmakta sebat gösterenlerin emeğini elbette zayi etmeyiz. İçlerinde, derelerin, ırmakların çağıldadığı ebedî mutluluk-esenlik bahçeleri, işte böylelerinin olacaktır. Orada, onlara altın bilezikler takılacak, yeşil ipekli ve işlemeli giysiler giyinecekler ve orada (yumuşak) divanlarda yaslanıp oturacaklar. Bu ne güzel bir karşılık, bu ne güzel bir dinlenme yeri." (Kehf, 18/30-31) Bu âyetteki *el-mevedde fi'l-kurbâ* ifadesi başlıca üç şekilde açıklanmaktadır:

Hiç olmazsa size akrabalığımdan dolayı hukukuma riayet etmenizi.

Bana karabeti olanları yani akrabamı sevmenizi.

Güzel amellerle Allah'a takarrub hususunda sevgiyi. Buna göre *kurbâ* nesep yakınlığı değil, *kurbet* yani Allah'a yakınlık anlamındadır. Bu son açıklama, hem daha şümullü, hem de âyetin öncesine ve sonrasına daha muvafıktır. (Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* VI, 4241) Muhammed Esed, âyetin bu kısmını "yol arkadaşlarınızı sevmenizi" şeklinde tercüme edip, bunun "kardeşlik/dostluk ilişkisi yani bir başkasının maddi ve manevi iyiliğini düşünmeyi öngören temel ahlâkî varsayıma işaret eden bir ilişki" olduğu açıklamasını yapmıştır. Başka bir âyette: "De ki: Bunun için sizden, dileyen kimsenin Rabbine giden yolu bulmasından başka bir karşılık istemiyorum" (Furkân, 25/57) buyrulması da, bu son görüşü teyit eder görünmektedir.

karşılığında, sizden, yakınlıkta sevgiden başka bir şey beklemiyorum" (Şûrâ, 42/23) Bu âyetteki *"el-mevedde fi'l-kurbâ"* ifadesinin tefsirindeki görüşlerden biri de, bununla "kurbet âlemi"nin kastedilmiş olmasıdır.

ALTINCI FASIL
TASAVVUF EHLİ[60]

Bu gruba "tasavvuf ehli" denmesinin sebebi hakkında üç ihtimal vardır.

1. Bâtınlarını marifet ve tevhid nuru ile temizlemeleri (tasfiye)
2. Suffe ashabına intisap etmeleri (ashâbu's-suffe)
3. Yün elbise giymeleri (sûf).

Mübtedi (tasavvufa yeni giren) koyun yününden, orta derecede olan keçi yününden, sona varmışlar ise keçi kılının altındaki kısa tüylerden niamul sert elbise *(mir'ız* yünü) giyer. Bâtın halleri de, bu şekilde, bulundukları derecelere uygundur. Helâl ve temiz yiyecekler konusunda da durumları böyledir.

Tefsîru'l-Mecma' adlı eserin müellifi şöyle der: "Zühd ehline, giyecek, yiyecek ve içeceklerden hep sert/katı olanlar uygundur. Marifet ehline ise, bunların hep yumuşak olanları lâyıktır. Zira "insanların bulundukları derecelere yerleştirilmesi" sünnet olan hususlardandır. Böylece, hiç kimse haddini aşmaz. Yahut marifet ehli, hazrat-ı ehadiyyede ilk safta oldukları için buna lâyıktırlar."

---

60 "Tasavvuf ve "sûfî" tanımları için bkz. Kuşeyrî, *Risâle* s. 217-218.

"Tasavvuf" kelimesi, dört harften oluşur: Tâ', sâd, vâv, fâ'.

Tâ' harfi, "tövbe" kelimesinin başındaki tâ'dan alınmıştır. Tövbe, zâhir ve bâtın olmak üzere iki kısımdır. Zâhirî tövbe, "kişinin, bütün zâhirî organlarıyla günahlardan ve kötülüklerden tââta (iyiliklere, sevaplara), söz ve eylem olarak emirlere aykırılıklardan uygun olanlara dönmesi" demektir. Bâtınî tövbe ise, "kişinin, kalbin tasfiyesi sayesinde, bâtının bütün halleri ile emirlere bâtınî olarak aykırı olan hususlardan uygun olanlara dönmesi" anlamına gelir. Kötülenen huyların övülen huylarla değiştirilmesi gerçekleştiği zaman, tâ'nın makamı sona ermiş olur ve o kişiye "tâib" (tövbe eden) denir.

Sâd harfi, "safâ" (saf, temiz, halis/an) kelimesindeki sâd'dan gelmektedir. Bu da iki çeşittir: Kalp temizliği ve sır temizliği.

"Kalp temizliği", "kişinin, kalbini beşeri kirlerden ve tasalardan temizlemesi"dir. Bunlar; helal rızklardan da olsa çok yiyip-içme, çok konuşma, çok uyuma; ayrıca fazla kazanma hırsı, cimaya düşkünlük, çocuk ve hanıma karşı aşırı sevgi gibi nefsânî menhiyâttan ötürü hep dünyevî şeyleri düşünmek sebebiyle kalpte oluşan ilintilerdir.

İşte, kalbin bunlardan temizlenmesi, başlangıçta ancak cehrî telkîn yoluyla Allah'ın zikrine devam etmekle mümkün olabilir. Bu kişi nihayet, "Müminler, ancak o kimselerdir ki, her ne zaman Allah anılsa, kalpleri korkuyla titrer..." (Enfâl, 8/2) buyruğundaki hakîkat makamına ulaşır. Bu âyetteki "kalplerinin titremesi", "kalplerinin haşyetli (korku içinde) olması" demektir. "Haşyet"[61], ancak kalbin gaflet uykusundan uyanması ve zikirle cilalanmasından sonra elde edilir. Öyle ki, bundan sonra, hayır ve şerden gayb resimleri o kalbe nakşolur. Nitekim şöyle bir söz vardır: "Âlim, nakşeder; ârif ise, cilalar."

---

61 "Havf ve racâ" hakkında bkz. Kuşeyrî, *Risâle s.* 101-102; Sülemî *Tabakâtu's-sûfiyye s.* 303.

"Sır temizliği" ise, "kişinin, sır lisanı ile tevhîd isimlerine devam etmek suretiyle, Allah Teâlâ'dan ve O'nun sevgisinden başka her şeyi düşünmekten/aklına getirmekten kaçınması"dır. Bu tasfiye hâsıl olunca, sâd makamı tamamlanmıştır.

Vâv harfi, "velâyet" kelimesindeki vâv'dan gelmektedir. Tasfiyeden sonra velâyete ulaşılır.[62] Bir âyet-i kerimede şöyle buyrulmuştur: "Unutmayın ki, Allah'a yakın olanların (evliyâ) korkmaları için bir sebep yoktur. Onlar acı ve üzüntü çekmeyecekler" (Yûnus, 10/62). Velâyetin sonucu, Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmaktır. Nitekim bir hadiste "Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız"[63] buyrulur. Yani,

"Allah'ın sıfatları ile sıfatlanın" demektir. Allah'ın sıfatları ile ancak beşerî sıfatlardan soyutlandıktan sonra sıfatlanılabilir. Nitekim bir kudsi hadiste şöyle buyrulmaktadır: "Ben bir kulu sevdiğim zaman, onun kulağı, gözü, eli ve dili olurum. O benimle işitir, benimle görür, benimle tutar, benimle konuşur ve benimle yürür."[64] O halde, "De ki: Değişmeyen gerçek geldi, sahte ve tutarsız olan yıkılıp gitti ..." (İsrâ, 17/81) âyetinde buyrulduğu gibi, Allah Teâlâ'nın dışında her şeyden arının. Böylece vâv makâmı hâsıl olur.

---

62 Ebû Sa'îd el-Harrâz'ın "velî kul" hakkındaki açıklaması için bkz. Kuşeyrî, *Risâle* s. 203.f" ve "sûfî" tanımları için bkz. Kuşeyrî, *Risâle* s. 217-218.

63 Kaynaklarda bu metinle bulunamamıştır. "Güzel huylu olmak, Allah'ın ahlakının en yücesidir" şeklinde bir rivayet için bkz. Tabarânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat* VIII, 184; Deylemî, *Firdevs* II, 140; Münzirî, *et-Terğib ve't-terhib* III, 273; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid* VII, 20; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* III, 384; 'Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* nr. 449. el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-usûl*'ünün 261. aslını, *"ahlâkullah"* konusuna ayırmıştır. O, burada ve kitabın başka yerlerinde (I, 351; II, 312; IV, 39) "Allah'ın yüz on yedi ahlakı vardır" rivayetini söz konusu ederek, güzel ahlaka dair özellikleri anlatmaktadır.

64 "Velî hadîsi" olarak meşhur olan bu rivayetin tamamı için bkz. Buhârî, "Rikâk", 38 (Ebû Hüreyre'den); Ahmed b. Hanbel, *Müsned* VI, 256 (Hz. Âişe'den). Heyet, *el-Ehâdîsü'l-Kudsiyye* 81-84.

Nihayet, "tasavvuf kelimesindeki son harf olan fâ' harfi, *fenâ fi'llâh'a* işaret etmektedir. Yani, Allah Teâlâ'dan başka her şeyden geçip, O'nda yok olmak. Beşerî sıfatlar yok olunca, geriye ehadiyyet sıfatları kalır. O sıfatlar yok olmaz, başkasına geçmez ve zâil olmaz. Böylece, fânî olan kul, bâkî olan Allah ve O'nun hoşnutluğu ile, fânînin kalbi de bâkînin sırrı ve nazarı ile birlikte kalmış olur. Şu âyette buyrulduğu gibi: "O'nun (ebedî) zâtından başka her şey, herkes yok olmaya mahkûmdur" (Kasas, 28/88). Bu âyette geçen "vech" kelimesi, "rıza" şeklinde tevil edilebilir. Yani: "O'nun vechi ve rızası için yapılarak, O'na yönelen sâlih ameller" şeklinde anlaşılıp, "râzı olunanın râzı olanla birlikte kalacağı" söylenebilir.

"Sâlih amel"in neticesi, *tıflü'l-meânî* adı verilen "insanın hakikati"nin canlı kalmasıdır. Şu âyette buyrulduğu gibi: "Bütün güzel sözler O'na yükselir, bütün doğru ve yararlı işleri (sâlih amel) O yüceltir" (Fâtır, 35/10). Allah'tan başkası için bir ortaklık bulunan her amel, kendisini işleyeni helâk edicidir. *Fenâ fi'llâh* gerçekleşince, kurbet âleminde *bekâ* hâsıl olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar, kendilerini bir bahçeler ve akarsular (cennetin)de bulacaklar; her şeyin belirleyicisi olan Kudret Sahibi'nin huzurunda, (saf) gerçeğin tahtı üzerinde" (Kamer, 54/54-55). İşte bu, lâhût âleminde, peygamberler ile velîlerin makamıdır. "Siz ey imana erişenler, Allah'a karşı sorumluluk bilincinden uzaklaşmayın ve hep doğru sözlü kimselerle birlikte olun" (Tevbe, 9/119) âyetinde buyrulduğu gibi.

O halde, hâdis olan, Kadîm ile birleşince, ortada onun varlığı diye bir şey kalmaz. Şu beyitte dile getirildiği gibi:

Zât'ın sıfat ve fiillerinin hepsi, kadîmdir, zevâlden korunmuştur

Fenâ makamı gerçekleşince, sûfî, ebedî olarak Hak ile birlikte kalır. "İman edip, sâlih amel işleyenlere gelince, içinde ebedî kalmak üzere cenneti hak edenler işte bunlardır" (Bakara, 2/82) âyetinde buyrulduğu gibi.

YEDİNCİ FASIL
EZKÂR (ZİKİRLER)

Allah Teâlâ, "Arafât'tan kalabalıklar halinde dalga-dalga indiğinizde, kutsal mahalde Allah'ı anın. O'nu size doğrusunu öğrettiği gibi zikredin / Yolunuzu gerçekten kaybetmişken size doğru yolu gösteren bir ilâh olarak anın O'nu" (Bakara, 2/198) buyruğuyla, zikredeceklere zikrin mertebeleri hususunda yol göstermiştir. Nebî (a.s.m.) de: "Benim ve benden önceki peygamberlerin söylediği en üstün (zikir cümlesi), *lâ ilâhe illallâh'tır*"[65] buyurmuştur.

Her bir makam için, ya *cehrî* veya *hafî* olmak üzere özel bir mertebe vardır. Önce lisânın zikri, sonra sırasıyla, nefsin, kalbin, rûhun, sırrın, hafînin ve nihâyet ahfa'l-hafînin zikirleri gelmektedir.

Lisanın zikri ile kalbe unuttuğu Allah teâlanın zikri hatırlatılmış olur. Nefsin zikri, harfler ve ses ile duyulmayan bir zikirdir. Bilâkis o, bâtında his ve hareket ile duyulur. Kalbin zikri, kendi derûnundaki celâl ve cemâli mülâhaza etmesidir. Ruhun zikrinin neticesi, sıfatların tecellilerinin nurlarını müşahede et-

65 Bu hadis için bkz. Muvatta', "Kur'ân", 32; Tirmizî, "De'avât". 122; İbnü'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl* IV, 324

mektir. Sırrın zikri, ilâhî esrârın mükâşefesini murakabe (gözetlemek) etmektir. Hafinin zikri, (saf) gerçeğin tahtı üzerinde, Zât-ı ehadiyye'nin cemâlinin nurlarını beklemektir. Ahfa'l-hafînin zikri de, Hakku'l-yakîn'in hakikatine bakmaktır. "O, (insanın) gizli (düşüncelerini de) bilir, gizlinin gizlisi (duygularını) da" (Tâhâ, 20/7) âyetinde ifade edildiği gibi. Buna Allah'tan başka kimse muttali olamaz. Bu derece, bütün âlemlerin ulaşılabilecek son noktası ve bütün gayelerin en sonudur.[66]

Şu da bilinmeli ki, orada başka bir ruh daha vardır. O, bütün ruhlardan daha latiftir. İşte bu ruh, *tıflu'l-meânî* olup, bu merhaleler vasıtasıyla Allah Teâlâ'ya çağıran bir latifedir. Mutasavvıflar: "Bu ruh, herkes için değil, bilâkis havâs için söz konusudur" derler. Nitekim Allah: "O, kullarından dilediğine kendi iradesiyle vahiy (rûh) indirir ki, (bütün insanları) O'na kavuşacakları Gün(ün gelip çatacağı) konusunda uyarsın" (Gâfir, 40/15) buyurmuştur. Bu ruh, hep kudret âlemiyle birlikte ve hakikat âleminin müşâhedesinde olup, asla Allah Teâlâ'dan başkasına meyletmez. Rasûlüllah'ın (a.s.m.) şu hadisinde buyurduğu gibi: "Dünya, âhiret ehline; âhiret de, dünya ehline haramdır. Dünya ve âhiretin ikisi de, Allah ehline haramdır."[67]

Allah Teâlâ'ya vusûlün yolu, bedenin, sırât-ı müstakim üzere, şerîatin ahkâmına bağlılığını her an devam ettirmesidir. Allah'ın zikrine devam da, tâlipler üzerine kuvvetli bir farzdır. Nitekim bir âyet-i kerimede: "Onlar ki, ayakta dururken (kıyâm), otururken (kuûd) ve uyumak için uzandıklarında (cünûb) Allah'ı anarlar ve gökler ile yerin yaratılışı üzerinde inceden inceye düşünürler" (Âl-i İmrân, 3/191) buyrulmaktadır. Bu âyette geçen "kıyâm"dan

66 "Zikir" hakkında yapılan bazı açıklamalar için bkz. Kuşeyrî, *Risâle* s. 173; Sülemî, *Tabakât* s. 477; İbn Manzûr, *Muhtasaru Târîhu medîneti Dımaşk* VIII, 249.

67 Deylemî, *Firdevs* nr. 3110; Süyûtî, *el-Câmi'u's-sağîr* nr. 4269. Bu rivayet hakkında bilgi için bkz. Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* III, 544.

kasıt, "gündüz"; "kuûd"dan kasıt da "gece"dir. "Cünûb" kelimesi ile de, "darlık-genişlik, sıhhat-hastalık, zenginlik-fakirlik, saygınlık-zillet gibi hususlar" kastedilmiştir.

SEKİZİNCİ FASIL
ZİKRİN ŞARTLARI

Zâkir (zikredecek kişi), güzel bir abdest alarak, şiddetli bir vurma ve yüksek bir sesle zikretmelidir. Böylece, zâkirlerin bâtınlarında, zikrin nurları hâsıl olur ve onların kalpleri bu nurlar sebebiyle ebedî-uhrevî bir hayatla hayat bulur. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur: "Orada, önceki ölümlerinden sonra, (başka) bir ölüm tatmayacaklar" (Dühân, 44/56). Rasûlüllah (a.s.m.) da: "Peygamberler ve velîler, evlerinde kıldıkları gibi, kabirlerinde de namaz kılarlar"[68] buyurmuştur. Bu hadisteki "namaz kılmak"tan kasıt, onların sürekli Rablerine münâcât (gizlice yalvarma) etmeleridir. Yoksa kıyam, rükû, sücûd ve kuûd rükünlerinden oluşan zâhirî namaz değil. Zaten kul tarafından mücerret münâcât yapılır. Marifet hediyesi ise, Hak Teâlâ'dandır. Ârif kişi, kabrinde münâcâtı artırmak suretiyle, Allah Teâlâ için ihramlı (kendini O'na adamış) olur. Nitekim Peygamber (a.s.m.) bir hadisinde: "Namaz kılan,

68 Rivâyet bu metinle bulunamamıştır. "Peygamberler kabirlerinde diri olup namaz kılmaktadırlar" şeklindeki metin için bkz. Ebû Ya'lâ, *Müsned* VI, 147; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâid* VIII, 211; a. mlf., *Keşfü'l-estâr* III, 100; Deylemî, *Firdevs* nr. 403; Sehâvî, *el-Kavlü'l-bedî'* s. 225-247; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* III, 184. Beyhakî, "peygamberlerin hayatı" hakkında telif ettiği küçük hacimli kitabında, bu hadisi Enes b. Mâlik'ten merfû olarak sahih bir isnatla rivayet etmiştir. *(Şerhu'z-Zürkânî 'alâ Muvattai'l-imâm Mâlik* IV, 357) Ayrıca bkz. Elbânî, *Sahîha* nr. 621

Rabbine münâcât (gizli görüşmek) etmektedir"[69] buyurmuştur. Diri kalp, uyumadığı gibi, ölmez de. Nebî (a.s.m.): "Gözüm uyur, ama kalbim uyumaz"[70] buyurmuştur.

Rasûlüllah (a.s.m.) bir hadisinde de "Kim ilim tahsili yaparken ölürse, Allah onun kabrine iki melek gönderir. Bu iki melek, ona marifet ilmini öğretir. O, kabrinden âlim ve ârif bir kişi olarak kalkar/dirilir"[71] buyurmaktadır. Bu "iki melek"ten kasıt, Nebî ve velînin rûhâniyetidir. Çünkü melekler, marifet âlemine giremez ve onu öğretemezler. Başka bir hadiste şöyle buyrulur: "Nice kimse vardır ki, câhil olarak öldüğü halde, kıyâmet gününde âlim ve ârif olarak dirilir. Yine nice kimse vardır ki, âlim olarak öldüğü halde, kıyâmet gününde câhil ve müflis olarak dirilir."[72] Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Hakikati inkâra şartlanmış olanlar, ateşin karşısına getirilecekleri Gün, (onlara) 'bütün güzel şeyler(deki payınızı) dünya hayatında tükettiniz, (öteki dünyayı hiç düşünmeden) onlarla sefa sürdünüz' denilecektir. 'O halde bu gün, yeryüzünde küstahça büyüklük tasladığınız ve haklı olan her şeye karşı mücadele ettiğiniz için ve yaptığınız bütün sapkınlıkların karşılığı olarak, aşağılanma cezası ile cezalandıracaksınız." (Ahkâf, 46/20) Hz. Peygamber şu iki hadisinde niyetin önemini dile getirmektedir: "Ameller, niyetlere göre değerlendirilir..."[73]; "Müminin niyeti, amelinden daha iyidir. Fâsıkın niyeti ise, amelinden daha kötü-

69 Beyâdî'nin (r.a.) naklettiğine göre; Hz. Peygamber (asm), (bir gece) insanlar namaz kılarken yanlarına gelmiş, onlar yüksek sesle okuyorlarmış. Bunun üzerine: "Namaz kılan kişi, Rabbine münâcât etmektedir. Ona hangi cümlelerle münâcâtta bulunduğuna dikkat etsin. (Namazınızda) Kur'ân'dan yüksek sesle okuyarak, birbirinizin münâcâtına engel olmayın" buyurmuştur. (Muvatta', "Salât", 29). Ayrıca bkz. Buhârî, "Salât", 33, 36, 39; "Mevâkît", 8; "el-'Amel fi's-salât", 12; Müslim, "Mesâcid", 54; Ebû Dâvûd, "Tatavvu", 25; Dârimî, "Salât", 116.

70 Buhârî, "Menâkıb", 24; İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl* VI, 93.

71 Kaynağı bulunamamıştır.

72 Kaynağı bulunamamıştır.

73 Buhârî, "Bedü'l-vahy", 1; İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl XI,* 555.

dür."[74] Zira ameller, niyet üzerine bina edilir. Bu yüzden, 'sahihin (sağlam) sahih üzerine bina edilmesi sahih, fâsidin (bozuk) fâsit üzerine bina edilmesi ise fasittir' denilmiştir. Bu konudaki bir âyet meâli şöyledir: "Kim, öteki dünyada kazanç elde etmek isterse, onun kazancında bir artış sağlarız. Bu dünyada bir kazanç isteyene ise, ondan bir şeyler ver(ebil)iriz. Fakat böyle biri, öteki dünya(nın nimetlerin)den hiçbir pay alamayacaktır." (Şûrâ, 42/20)

O halde, kula gerekli olan şey, vakti kaçırmadan önce, daha dünyada iken, telkin ehlinden uhrevî kalbî hayatı talep etmektir. Rasûlüllah (a.s.m.): "Kim, âhiret amelleri ile dünyayı talep ederse, âhirette onun için hiçbir pay yoktur"[75] buyurur. Zira dünya âhiretin tarlasıdır. Burada ona bir şey ekmeyen, âhirette bir şey hasat edemeyecektir. "Âhiretin tarlası"ndan kasıt, dünyada yani varlık âleminde olandır, yoksa göklerde olan değil.[75.]

74 Bu rivâyet hakkında bilgi için bkz. Zerkeşî, *el-Leâlîs.* 65; Deylemî, *Firdevs* nr. 6842; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* VI, 292:

75 'Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'* II, 342. Benzer bir rivâyet için bkz. Tabarânî. *el-Mu'cemü'l-kebîr* II, 268; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid* X, 220.

DOKUZUNCU FASIL
ALLAH TEÂLÂ'NIN RÛ'YETİ

Rü'yet (görmek) iki çeşittir:

1. Âhirette, kalp aynası vasıtası olmaksızın, Allah'ın cemâlini görmek[76]

2. Dünyada, kalp aynası vasıtasıyla gönül gözü ile O'nun cemâl nurlarının aksinden olan sıfatlarını görmek.

Nitekim Allah Teâlâ: "(Kulunun) kalbi, gördüğünü yalanlamadı" (Necm, 53/11) buyurmuştur. Nebî (a.s.m.) de: "Mümin, müminin aynasıdır"[77] buyurur. Bu hadiste geçen ilk "mümin"den kasıt, "mümin kulun kalbi"dir. İkinci "mümin" ile de "Allah Teâlâ" kastedilmiştir. Allah, kendisini "... Kurtuluşun tek kaynağı *(es-Selâm),* İman bağışlayan *(el-Mü'min),* Doğru ile yanlışın tek belirleyicisi *(el-Müheymin) ..."* (Haşr, 59/23) âyetinde görüldüğü gibi *"el-Mü'min"* olarak vasıflamıştır.

Dünyada O'nun sıfatlarını görenler, âhirette nasıllığı olmaksızın Zâtını görecekler. Evliyâdan, Allah'ı görme hususunda sâdır olan iddiaların tamamında, "O'nun sıfatlarını müşahede etme"

76 "Müminlerin âhirette Rablerini göreceklerini bildiren hadisler" için bkz. Müslim, "Îmân", 296-303; İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl X,* 560.

77 Tahrici 36. dipnotta geçmişti.

söz konusudur. Meselâ Hz. Ömer (r.a.): "Kalbim, Rabbimi -yani O'nun nurunu- gördü" derken; Hz. Ali (r.a.) de: "Ben görmediğim bir Rabb'e kulluk etmem" demiştir. Bu sözlerdeki "görmek" ile, "Allah'ın sıfatlarının müşahedesi" kastedilmektedir. Nasıl ki, pencere vb. gibi bir yerden güneşin ışığını gören birinin, "ben güneşi gördüm" demesi, mecaz yoluyla doğru kabul ediliyorsa, velîlerin "Allah'ı gördüm" demesi de bu şekilde açıklanır.

Allah, kelâmı olan Kur'ân'da, "nûrunu" sıfatları itibariyle şu benzetme ile izah eder: "Allah göklerin ve yerin nurudur. O'nun nuru, içinde kandil bulunan bir oyuk(tan yayılan ışığa) benzer..." (Nûr, 24/35) Bu âyette geçen *"mişkât"*ın, müminin kalbi; *"misbâti"*ın da, fuâdın sırrı olduğu söylenmiştir. İşte bu (fuâdın sırrı), *rûh-u sultânîdir. "Zücâce"* ile de, fuâd kastedilmiştir. O (zücâce), çok nurlu olmasından dolayı, "parlayan bir yıldız" olarak tavsif edilmiştir.

Sonra Allah, kaynağı şöyle açıklar: "O kandilin yakıtı, eşine ne doğuda ne de batıda rastlanan mübarek bir zeytin ağacından alınmaktadır" (Nûr, 24/35). O, telkîn ve has tevhid ağacıdır ki, vâsıtasız bir şekilde kuds lisanından hâsıl olur. Bu husus, "Kur'ân'ın aslında doğrudan Nebî'ye (a.s.m.) taalluk ettiği halde, sonradan avâmın maslahatı, kâfir ve münâfıkların inkarının ortaya çıkması için Cebrâîl'in (a.s.m.) onu indirmesi" gibidir. Nitekim "emin ol ki sen, bu Kur'ân'ı, her şeyin aslını bilen (ve dolayısıyla) her konuda doğru hüküm ve hikmetle edip-eyleyen (Allah) katından almaktasın." (Neml, 27/6) âyeti buna delildir. Bundan dolayı, Nebî (a.s.m.) hemen başlayarak, gelen vahyi okumada Cebrâil'den önce davranıyordu. Öyle ki, bu hususta şu âyet nâzil olmuştur: "Kur'ân'ın vahyi sana bütünüyle ulaştırılmadan önce, onun hakkında (görüş bildirmekte) tezlik gösterme ve (daima) 'ey Rabbim benim ilmimi artır' de." (Tâhâ, 20/114) Yine bundan dolayıdır ki Cebrâîl (a.s.m.), mirac gecesinde arkada kalmış ve *sidretü'l-mün-*

*tehâ*nın ilerisine geçememiştir.

Allah, yukarıda zikredilen âyette (Nûr, 24/35) temsil olarak zikrettiği, "mübarek bir zeytin ağacı"nı, "ne doğuda, ne de batıda eşine rastlanan" şekilde tavsif etmiştir. O ağaca, hudûs (sonradan olma), adem (yokluk), doğuş ve batış ârız olamaz. Bilâkis o, hep ezelîdir. Zira vâcibu'l-vücûd olan Allah, hep kadîm, ezelî ve ebedî olduğu gibi, O'nun sıfatları da böyledir. Çünkü bu sıfatlar, O'nun nurları ve tecellîleridir. Onlar, Allah'ın zâtı ile kâim nispettir. O halde, kalp yüzünden nefis perdesinin kaldırılması mümkündür. Böylece, o nurların ilavesiyle kalp hayat bulur. Ruh da, o pencereden Hakk'ın sıfatlarını müşahede eder. Zaten, âlemin yaratılmasındaki asıl gaye, -yukarıda geçen beyitte dile getirildiği gibi-[78] bu gizli hazinenin ortaya çıkmasıdır.

Allah Teâlâ'nın zâtının görülmesine gelince, bu inşaallah *tıflü'l-meânî* denilen sır nazarı ile ayna vasıtası olmaksızın âhirette olacaktır. Nitekim bir âyet-i kerimede: "Bazı yüzler, o gün mutlulukla parlayacak. Rablerine bakarken" buyrulmaktadır. Peygamberin (a.s.m.): "Rabbimi, (rüyamda) yeni yetme bir delikanlı suretinde gördüm"[79] hadisiyle kastedilen, muhtemelen *tıflü'l-meânîdir.* Rab, ruh aynasında, tecelli eden ile tecelli olunan arasında vasıta olmaksızın bu surette tecelli eder. Yoksa Hak Teâlâ, sûretten, maddeden ve cisimlerin özelliklerinden münezzehtir. O halde sûret, görünenin aynasıdır, ayna ve gören değil. Bunu iyi anla, zira o sırrın özüdür. Bu durum, sıfatlar âleminde söz konusudur. Zât âleminde ise, bütün vasıtalar yanıp yok olur. O âlemde Allah Teâlâ'dan başkası bulunamaz. Nitekim Rasûlüllah (a.s.m.): "Rabbimi, Rabbim ile -yani Rabbimin nuru ile- tanıdım"[80] buyurmuştur.

---

78 Kitabın muhakkikleri bunun şu beyit olduğu kanaatindedir: Zâtın sıfat ve fiillerinin hepsi, kadîmdir, zevâlden korunmuştur

79 Bu rivayet hakkında bilgi için bkz. Süyûtî, *Leâlî I,* 30; Ali el-Kârî, *Esrâr* nr. 209.

80 Kaynağı bulunamamıştır. Bu kitapta, daha önce "Kalbim, Rabbimi -yani

İnsanın hakikati, o nur için ihrama girmiştir (yani kendisini ona adamıştır). Bu konudaki bazı hadislerin meâlleri şöyledir: "İnsan, benim sırrımdır; ben de, onun sırrıyım"[81] (kudsî hadis) "Ben Allah teâla'danım, müminler de bendendir"[82]. "Muhammedi vechimin nurundan yarattım"[83] (kudsi hadis). Buradaki "vecih"-ten kasıt, erhamiyye sıfatları ile tecelli eden zât-ı mukaddesedir. Şu kudsi hadiste ifade edildiği gibi: "Rahmetim, gazabımı aşmıştır/ona üstün gelmiştir"[84]. Yüce Allah Peygamberi hakkında: "Biz seni, yalnızca bütün âlemlere rahmetimiz(in bir işareti) olarak gönderdik" (Enbiyâ, 21/107) buyurmuştur. Başka bir âyette de şöyle buyurur: "Şimdi size, Allah'tan bir nur ve apaçık bir ilâhî kelâm ulaşmıştır" (Mâide, 5/15). Bir kudsî hadiste: "Sen olmasaydın, sen olmasaydın, Ben felekleri (yıldızları/gezegenleri) yaratmazdım"[85] buyrulmuştur.

Onun nurunu- gördü" şeklinde, Hz. Ömer'e nispet edilen bir söz geçmişti. Münavî, bir hadisin şerhinde, *"faide"* başlığı altında şu bilgiyi aktarın "Sıddîk'a, 'Rabbini ne ile bildin?' diye sorulunca, 'Rabbimi Rabbim ile bildim" cevabını verdi" *(Feyzu'l-kadîr VI,* 181)

81 Kaynağı bulunamamıştır.

82 Tahrici 5. dipnotta geçmişti.

83 Bilgi için 3. dipnota bakınız.

84 Buhârî, "Bedü'l-halk", 1; "Tevhîd", 15, 22, 28, 55; Müslim, "Tevbe", 14-16; Tirmizî, "Deavât", 99; İbn Mâce, "Mukaddime", 13; "Zühd", 35. Bu konudaki bir âyet-i kerimede şöyle buyrulur: "... Azabıma dilediğim kimseyi uğratabilirim, ama rahmetim her şeyi kuşatır." (A'râf, 7/156)

85 Bu rivâyet hakkında bilgi için bkz. Sağânî, *Mevzûât* nr. 78; Ali el-Kârî, *Esrâr* nr. 385.

ONUNCU FASIL
ZULMÂNÎ VE NÛRÂNÎ PERDELER

Allah Teâlâ: "Bu (dünyada kalbi) kör olan, âhirette de kör olacak ve (doğru yoldan) daha da sapmış bulunacaktır" (İsrâ, 17/72) buyurmuştur. Bu âyetteki "körlük"ten maksat, "kalp körlüğü"dür. Nitekim diğer bir âyette şöyle buyrulur: "Zira hakikât budur ki, gözler körelmez velâkin sînelerdeki kalpler körelir!" (Hac, 22/46)

Kalbin körelmesinin sebebi, Rabbinden uzun süre uzak kalması nedeniyle, unutma, gaflet ve perdelerin zulumâtıdır. Gaşetin sebebi, emr-i ilâhînin hakikâtini bilmemektir. Bu cehlin sebebi, kibir, kin, haset, cimrilik, kendini beğenme, gıybet, nemîme (iftira) ve yalancılık gibi kötülenen zulmânî sıfatların onu kaplamasıdır. Aşağıların aşağısına *(esfel-i sâfilîn)* inmesinin sebebi, işte bu sıfatlardır.

Bu kötü sıfatlar, kalp aynasının, tevhid, ilim, amel ve güçlü bir mücâhede cilası ile zâhirî ve bâtinî olarak cilalanması ile giderilebilir. Böylece kalp, isimlerin ve sıfatların nuru ile hayat bularak, aslî vatanını hatırlar ve onu özler. Nihayet, ona döner ve Rahmân'ın inayetine kavuşur. Bu zulmânî perdeler kalkınca, geride nûrânî olanlar kalır. Kalp, ruh basîreti ile görür hale gelir ve isim ve sıfatların nuru ile nurlanır. Nihayet, tedrîcî bir şekilde, nûrânî perdeler de kalkar ve Zâtın nûru ile aydınlanır.

Şu bilinmeli ki, kalbin bâtında iki gözü vardır; küçük göz ve büyük göz. Küçük göz, isim ve sıfatların nuru ile derecât âleminin sonuna kadar sıfatların tecellilerini müşâhede eder. Büyük göz ise, lâhût âleminde Zât'ın nurlarının tecellisini müşahede eder. Bu, ehadiyyet tevhidinin nuru ile kurbet demektir. İnsan, bu mertebeleri ölümle elde edebilir. Ölümden önce de, nefsânî-beşerî vasıfların yok olmasıyla bunlara ulaşmak mümkündür. Kulun o âleme ulaşması, nefsânî-beşerî özelliklerinden sıyrılması ile doğru orantılıdır. Bunlardan ne kadar uzaklaşırsa, o âleme o kadar yaklaşmış olur.

"Allah'a vuslat"ın manası, cismin cisme, ilmin malûma, aklın makûla, vehmin mevhûma vuslatı türünden bir kavuşma değildir. Bu vuslatın manası, Allah'tan başkasından ilişkisini kestiği ölçüde, yakınlık-uzaklık, yön-karşıgelim, bitişiklik-ayrılık söz konusu olmaksızın, O'na yakın olmaktır. Zuhûrunda-hafâsında, tecellisinde-istitârında ve marifetinde büyük bir hikmet olan Zât'ı tespih ve tenzih ederiz. Kim, dünyada iken, bu manayı elde eder ve hesaba çekilmezden önce kendini hesaba çekerse, başarıya ve kurtuluşa erenlerden olur. Aksi takdirde, kendisini, kabir azabı, haşr, hesap, mîzân, sırât gibi âhiretin dehşetli yaptırımları beklemektedir.

ONBİRİNCİ FASIL
SAÂDET VE ŞAKÂVET

Bilinmeli ki, insanlar mutlaka bu iki kısmın (saâdet-şakâvet) birindendir. Saâdet ve şakâvet, aynı insanda birlikte de bulunabilir. Onun iyilikleri ve ihlâsı ağır basarsa, şakâvet ciheti saâdete, yani nefsâniyeti rûhâniyete dönüşür. Hevâsına tâbi olunca, iş tersine döner. İki cihet aynı derecede olursa, recâ (ümit) ve iyilik tarafı baskındır. Nitekim bir âyette: "Kim, (Allah'ın huzuruna) iyi bir iş ve davranışla çıkarsa, bu yaptığının on katını kazanacaktır" (En'âm, 6/160) buyrulur. Allah dilerse daha da (kat-kat) artırır.

Mîzân, saâdet ve şekâvetin birlikte bulunmasından dolayı kurulur. Zira nefsâniyetin tamamen ruhaniyete dönüşmesi durumunda, mîzâna ihtiyaç kalmaz. Bu kişi, hesaba çekilmeksizin cennete girer. Aksi de böyledir, yani rûhâniyeti tamamen nefsâniyete dönüşen de, hesaba çekilmeden cehenneme girer. İyilikleri ağır basan, azap görmeksizin cennete girer. Kötülükleri ağır basan ise, suçunun karşılığı kadar azap gördükten sonra, şayet imanlı idiyse, cehennemden çıkarak cennete girer. Bu konuyla ilgili bir âyet grubunun meâli şöyledir: "O zaman, (iyiliklerinin) tartısı ağır basan, kendisini mutlu bir hayat içinde bulacak; tartısı hafif gelen ise, bir uçurumun girdabına sürüklenecektir. Bilir misin nedir o (uçurum)? Dağlayan bir ateştir." (Kâri'a, 101/6-11)

Saâdet ile şekâvetten kastımız, bunların iyilikler ve kötülükler manasında olup, birinin diğerine dönüşebilmesidir. Nitekim Rasûlüllah (a.s.m.): "Saîd, bazen şakî olabilir. Şakî de, bazen saîd olabilir"[86] buyurmuştur. İyilikleri çok olan saîd, kötülükleri çok olan ise şakî olur. Kim, tövbe edip mümin olur ve sâlih amel işlerse, Allah onun şekâvetini saâdete dönüştürür.

Ezelde belirlenen (kader) saâdet ve şakâvete[87] gelince -ki, "saîd, anasının karnında iken saîddir; şakî de anasının karnında iken şakîdir"[88] hadisinde belirtildiği gibi, ikisinin de bir kapsayıcılık alanı vardır- hiç kimsenin bu hususta araştırma yapma hakkı yoktur. Zira o, kader sırrındandır. Hiç kimsenin kader sırrı ile delil getirmesi caiz değildir.

Tefsîru'l-Buhârî adlı eserin müellifi şöyle demektedir: "Kader sırrı gibi birçok sır bilinir, ancak anlatılmaz. Zira İblîs, durumunu kader sırrına havale ettiği için lânetlenmiş; Âdem (a.s.m.) ise, isyanını nefsine nispet ettiği için kurtulmuş ve merhamet görmüştür. Nakledilir ki, âriflerden biri: 'İlâhî, Sen takdir ettin, Sen irade buyurdun, nefsimdeki masiyeti Sen yarattın' diye münacatta bulunduğunda, ona şöyle bir nida gelmiştir: 'Ey kulum bu, tevhidin alâmetlerindendir, kulluğun alâmeti nedir?' Bunun üzerine o kişi pişman olarak: 'Ben hata ettim, günah işledim, nefsime zulmet-

86 Sonraki hadisin tahririne bakınız.

87 Yazma nüshalardan birinin kenarındaki notta, Abdülkâdir el-Geylânî'nin şu sözü nakledilmiştir: "Ezel saâdeti ile saîd olana ne mutlu, o bundan sonra asla mahzûl (terkedilmiş) olmaz. Ezel şekâveti ile şakî olana ise yazıklar olsun, o bundan sonra asla makbûl olmaz."

88 Müslim, "Kader", 3 (Abdullah b. Mesûd'un sözü olarak: "Şakî, anasının karnında iken şakidir. Saîd ise, başkasının durumundan ibret alandır" şeklinde); İbn Mâce, "Mukaddime", 7 (Abdullah b. Mesûd, aynı cümleyi Rasûlüllah'ın sözü olarak nakleder); Dârimî, "Mukaddime", 23 (Cümlenin sadece ilk kısmı, Abdullah b. Mesûd'un sözü olarak nakledilir); Ahmed b. Hanbel II, 176; İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl* X, 115-116. Bu ve benzeri rivayetlerin açıklamaları için bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî XI* 488.

tim', demiştir. Karşılığında şöyle bir nidâ duyulmuştur: 'Ben de bağışladım, affettim ve merhamet ettim."

Yukarıdaki hadiste geçen "anne" ifadesi, "kendisinden beşeri kuvvelerin ortaya çıktığı ana unsurlar" şeklinde yorumlanmıştır. Öyle ki, toprak ve su, saâdetin belirtisidir. Zira bu ikisi, kalpte ilim, iman ve tevâzuu yaşatır ve yetiştirir. Ateş ve rüzgar ise bunun tersinedir. Onlar yakıcı ve öldürücüdür. Bu zıtları tek bir cisimde bir araya toplayan Zât'ı tesbih ve tenzih ederiz. Bulutta, su ile ateşi ve ışık ile karanlığı bir arada tuttuğu gibi. Nitekim bir âyet-i kerimede şöyle buyrulur: "(Hem) korkuyu, (hem de) umudu tattırmak için, size şimşeği gösterip, (yağmur) yüklü bulutları yükselten O'dur." (Ra'd, 13/12)

Yahya b. Muâz er-Râzî'ye, "Allah Teâlâ ne ile bilinir?" diye sorulduğunda, "zıtları bir araya toplamasıyla" cevabını vermiştir. İşte bundan dolayı insanoğlu, *ümmü'l-kitab*ın nüshası, celâl ve cemâl yönüyle Hakk'ın aynası ve mevcûdâtın toplanmış hali olmuş; "câmi' bir varlık" ve "büyük bir âlem" adını almıştır. Zira Allah, onu, iki eliyle yani kahr ve lutf sıfatlarıyla yaratmıştır.

Ayrıca, bir aynada mutlaka kesâfet ve letâfet olarak iki yön bulunmalıdır. O halde, cami' ismin mazharı, diğer eşyanın tersine olur. Zira onlar, bir el ile yani bir sıfatla yaratılmıştır.

Melekler gibi sadece lutf sıfatı ile yaratılanlar, yalnız sübbûh ve kuddûs[89] isminin mahzarıdırlar. İblîs ve zürriyeti gibi kahr sıfatı ile yaratılanlar, cebbâr isminin mazharıdır. Bundan dolayı Âdem'e (a.s.m.) secde etme hususunda kibirlenip büyüklük taslamışlardır.

İnsan oğlu, bütün kâinâtın ulvî ve süflî özelliklerini kendinde toplayan bir varlık olunca, peygamberler ve veliler zelleden tamamen uzak kalamamışlardır. Zira peygamberler, nübüvvet ve risâ-

89 Bu iki ismin açıklaması hakkında bkz. Hattâbî, *Şe'nü'd-duâ* 40-154.

letten sonra, kebâirden (büyük günahlar) masumdurlar, sağâirden (küçük günahlar) değil. Velîler ise masum değildir. Şöyle bir görüş de vardır: Velîler, vilâyetin kemâlinden sonra, kebâirden mahfûzdur.

eş-Şakîk el-Belhî[90] (rh. a.) şöyle demiştir: "Saâdetin alâmeti beştir: Kalp yumuşaklığı, çok ağlamak, dünyaya karşı zâhidlik, ileriye dönük beklentilerin az olması ve hayânın (utanma) çokluğu. Şekâvetin alâmeti de beştir: Kalp katılığı, gözün yaşarmaması, dünyaya rağbet, ileriye dönük beklentilerin çokluğu ve hayânın azlığı."[91]

Rasûlüllah'ın (a.s.m.) bu konudaki bir hadisi şöyledir: "Saîd kişinin alâmeti dörttür: Güvenilince âdil davranır, söz verince yerine getirir, konuşunca doğru söyler, hasım (düşman) olunca küfretmez. Şakî kişinin alâmeti de dörttür: Güvenilince hıyânet eder, söz verice sözünde durmaz, konuşunca yalan söyler, hasım olunca insanlara söver ve onları hoş görmez."[92] Nitekim bir âyette şöyle buyrulmaktadır: "O halde kim, düşmanı affeder ve barış yaparsa, mükâfatı Allah katındadır. Çünkü O, zâlimleri sevmez" (Şûrâ, 42/40)

Şu da bilinmeli ki, şekâvetin saâdete veya saâdetin şekâvete dönüşmesi, Rasûlüllah'ın (a.s.m.) "Her doğan, İslam fıtratı üzere doğar. Ancak anne-babası, onu Yahûdî veya Hıristiyan yahut Me-

90 Biyografisi için bkz. Zehebî, *Nübelâ* IX, 313; Ziriklî, *A'lâm* III, 171.

91 Yazma nüshalardan birinin kenarındaki notta şu bilgi vardır: "Şekâvetin âlâmeti dörttür: 1. Geçmiş günahları unutmak, halbuki onlar Allah katında mahfuzdur. 2. Önceden yapılan iyilikleri hatırlamak, halbuki onların Allah katında kabul edilip-edilmediği bilinmemektedir. 3. Kendini, dünyalık olarak daha üstün olanlarla mukayese etmek. 4. Dînî yaşantı olarak da kendinden aşağıdakilerle kıyaslamak."

92 Metni bu şekilde olan rivayetin kaynağı bulunamamıştır. Burada, şakînin alâmeti olarak sayılan dört husus, meşhur sahih hadislerde münafığın özellikleri olarak geçmektedir. Bunların karşılıkları olan özelliklerin de, saîd kişinin alâmeti olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.

cûsî yapar"[93] hadisinde belirttiği gibi, terbiye ile olur. Bu hadis, her insanda, saâdet ve şekâvet kabiliyetinin bulunduğuna işaret etmektedir. Bu yüzden, "şu kişi, mahza saîddir" veya "mahza şakîdir" denmesi câiz olmaz. Ama şöyle denmesi câiz olur: "İyilikleri kötülüklerinden fazla ise saîddir" veya "Kötülükleri iyiliklerinden fazla ise şakîdir".

Kim, bu ölçüyü değiştirirse, sapıtmış olur. Zira o, "bazı insanların amel ve tövbe olmadan cennete gireceğine" veya "bazılarının günah olmadan cehenneme gireceğine" inanmış demektir. Hâlbuki bu görüş, naslarda belirtilene aykırıdır. Çünkü Allah Teâlâ, cenneti, salâh ehline; cehennemi de günah, şirk ve küfür ehline vaad etmiştir. Bu konudaki bazı âyetlerin meâlleri şöyledir:

"Kim doğru ve yararlı bir iş yaparsa, kendi iyiliği için yapmış olur; kim de kötülük işlerse, kendi aleyhine işlemiş olur. Allah hiçbir zaman kullarına haksızlık yapmaz" (Fussilet, 41/46) "O gün, her insan, kazandığının karşılığını görür. O gün hiçbir haksızlık yapılmaz. Şüphesiz Allah, hesabı çabuk görendir" (Gâfır, 40/17) "İnsana, uğrunda çaba gösterdiği dışında, bir şey verilmeyecektir, zamanı geldiğinde kendisine çabası(nın gerçek anlamı) gösterilecek ve sonra ona tam karşılığı verilecektir" (Necm, 53/39-41) "Kendiniz için önceden yaptığınız her iyiliği, Allah katında mutlaka bulacaksınız" (Bakara, 2/110).

93 Bu konudaki rivayetler için bkz. İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl* I, 268.

ONİKİNCİ FASIL
"FUKARÂ" KİMLERDİR

Onlara "sûfî" adının verilmesi hakkındaki üç görüş şu şekilde sıralanabilir:

1. Yün elbise (sûf) giymeleri
2. Kalplerini Allah'tan başka şeylerden temizlemeleri (tasfiye)
3. Kıyâmet gününde ilk safta durmaları (saf), ki o kurbet âlemidir.

Zira dört âlem vardır: Mülk âlemi, melekût âlemi, ceberût âlemi ve lâhût âlemi. Bunlar hakikat âlemidir. Aynı şekilde dört ilim vardır: Şerîat ilmi, tarîkat ilmi, marifet ilmi ve hakikat ilmi. Yine dört çeşit ruh vardır: Cismânî ruh, ravânî-seyrânî ruh, sultânî ruh ve kudsî ruh. Tecelliler de dört türlüdür: Âsârın tecellisi, fiillerin tecellisi, sıfâtların tecellisi ve Zât'ın tecellisi. Akıl da dört çeşittir: Meâşî akıl, meâdî akıl, zamânî akıl ve akl-ı küll.

İnsanlar; ilim, ruh, tecelli ve akıl yönünden bu dörtlerle kayıtlıdırlar. Bazıları, ilk sıradakilerle, yani birinci ilim, birinci ruh, birinci akıl ile kayıtlı olup, ilk cennettedir. İlk cennet, *me'vâ cennetidir.* Bazıları, ikinci sıradakilerle kayıtlı olup, ikinci cennettedir.

İkinci cennet, *naîm cennetidir.* Bazıları, üçüncü sıradakilerle kayıtlı olup, üçüncü cennettedir. Üçüncü cennet, *firdevs cennetidir.*

Üç grup da, bu işin hakikatinden gafildir. Fukarâ-i ârifinden hak ehli ise, bu mertebelerin tümünü geçerek, kurbete varmışlardır. Onlar, Allah Teâlâ'dan başka

hiçbir şeyle kayıtlı değillerdir. "Böylece (ey Muhammed onlara söyle:) (sahte ve kötü olan her şeyden) Allah'a sığının" (Zâriyât, 51/50) buyruğuna tâbi olmuşlardır. Rasûlüllah (a.s.m.) da: "O ikisi (dünya ve âhiret), ehlullaha haramdır"[94] buyurmuştur. Bir kudsi hadiste: "Muhabbetim, fukarânın muhabbetidir"[95] buyrulmaktadır. Peygamber (a.s.m.) başka bir hadisinde: "Fakirlik, övüncümdür"[96] buyurmuştur.

"Fakirlik"ten kasıt, *fenâ fillah*tır. Öyle ki, onun nefsinde kendisi için hiçbir düşünce kalmaz; kalbine Allah'tan ve O'nun sevgisinden başka hiçbir şey girmez. Nitekim bir kudsi hadiste: "Arzıma ve semâma sığmam, ama mümin kulumun kalbine sığarım"[97] buyrulmaktadır. Yani, kalbi beşerî sıfatlardan tasfiye olan ve ağyârdan (Allah'tan başka şeyler) tamamen boşalan mümin kulun kalbine, Hak (c.c.) aks yoluyla sığar.

Ebû Yezîd el-Bistâmî (rh. a.) şöyle demiştir: "Şayet, arş ve içindekiler, ârif kulun kalbinin bir köşesine atılsaydı, o bunu his-

---

94 Tahrici, 67. dipnotta geçmişti.

95 Metni bu şekilde olan bir rivayet bulunamamıştır. "Fakirliği ve fakirleri öven rivayetler" için bkz. İbn Mâce, "Zühd", 5-7; Gazâlî, *İhyâ* IV, 199; Semerkandî, *Tenbîhü'l-ğâfilîn* s. 181, 184;

96 Bilgi için bkz. Sehâvî, *Makâsıd* nr. 745; Ali el-Kârî, *Esrâr* nr. 320; 'Aclûnî, *Keşfü'l-hatâ* nr. 1835. Benzer bir rivayet için ayrıca bkz. Deylemî, *Firdevs* nr. 2399. Ahmed b. Abdurrahmân el-İsbehânî, bu rivayet hakkında bir risâle yazmıştır. *(Keşfü'z-zünûn* I, 880)

97 Bu rivayetle ilgili açıklamalar için bkz. Gazâlî, *İhyâ* III, 15; Zerkeşî, *Leâlîs.* 135; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* II, 496; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* II, 255; Süyûtî, *Dürers.* 362.

setmezdi bile. Kim, o muhipleri severse, âhirette onlarla beraber olur. Onları sevmenin alâmeti, sohbetlerini sevmek, Allah'a ve O'na kavuşmaya iştiyak duymaktır. Şu hadis-i kudsîde ifade edildiği gibi: "Bilin ki, ebrârın bana kavuşma arzusu uzun sürdü. Ben onlara daha fazla arzu duymaktayım."[98]

Sûfîlerin giysileri üç çeşittir: Mübtedi (tasavvufa yeni giren) koyun yününden, orta derecede olan keçi yününden, sona varmış ise keçi kılının altındaki kısa tüylerden *(mir'ız* yünü) mamul sert elbise giyer.

Tefsîru'l-Mecma' adlı eserin müellifi: "Zahidlere, giyecek, yiyecek ve içeceklerden hep sert/katı olanlar uygundur. Çünkü onlar henüz işin başındadırlar. Vâsıl olan âriflere ise, bunların hep yumuşak olanları lâyıktır" der.

Müptedinin (başta olan) ameli, övgü ve yergi ile renklenir (yani değişir). Mütevassıtın (ortada olan) ameli de, şerîat, tarîkat ve marifet nuru gibi övgü renkleri ile renklenir. Bunların giysileri, beyaz, mavi ve yeşil gibi renklerle boyalıdır. Müntehinin (sona varan) ameli ise, bütün renklerden uzaktır. Güneşin nuru gibi. Zira onun nuru hiçbir rengi kabul etmez. Giysileri de böyledir, hiçbir rengi kabul etmez. Siyah renk gibi ki, o fenâ (yokluk) alâmetidir. Siyah renk, marifetlerinin nurunun peçesidir. Gecenin, güneşin nurunun perdesi olduğu gibi. Gece ile ilgili iki âyette şöyle buyrulur: "Şüphesiz, Allah'tır... gündüze kendisini ivedilikle kovalayan geceyi sarıp-sarmalayan ..." (A'râf, 7/54). "Uykunuzu ölüm(ün bir sembolü) kıldık. Geceyi (onun) örtüsü yaptık. Gündüzü de hayat(ın sembolü)" (Nebe', 78/9-11). Kavrayış sahipleri için burada latîf bir işaret vardır.

Kurbet ehli; dünyada, hapishane, gurbet, keder, sıkıntı, mihnet, şiddet ve zulmet içinde yaşar gibidir. Nitekim Rasûlüllah

98 Deylemî *Firdevs* nr. 8067; Fettenî, *Tezkiretü'l-mevzû'ât s.* 196.

(a.s.m.) bir hadisinde: "Dünya, müminin hapishanesidir"[99] buyurmuştur. Zulmete (karanlığa), siyah elbise yaraşır. Sahih hadislerde belirtildiği gibi, Peygamber (a.s.m.) siyah elbise giymiş ve başına siyah sarık takmıştır.[100] Siyah giysi, belâ ve musibete uğrayanların elbisesidir. Müşâhede, mükâşefe ve muâyeneye ehliyet nurunu kaybetme ve şevk, aşk, kudsî ruh, kurbet ve vuslat mertebesi gibi ebedî hayatın ölümü musibetine uğrayanların! Bunlar, en büyük musibetlerdendir. O halde ömrü boyunca, musibete uğrayanların giysisi gibi siyah giymek gerekir. Zira o, uhrevî faydayı kaçırmıştır. Bilindiği gibi, Allah Teâlâ, kocası ölen kadına, dünyevî faydayı kaçırması sebebiyle, dört ay on gün boyunca yas elbisesi giymeyi emretmiştir.[101] Uhrevî faydayı kaçırmanın yas müddeti için ise bir son yoktur.

Bu konudaki bazı hadislerde Rasûlüllah (a.s.m.) şöyle buyurur: "İnsanların (dünyada) en fazla belâya uğrayanı peygamberlerdir. (Sonra veliler, sonra sâlihler) daha sonra da, sırasıyla üstün olanlar gelir."[102] "İhlâslı kişiler, büyük bir tehlike içindedir."[103]

Bunların hepsi, *fakr* ve *fenâ* sıfatındandır. Şöyle bir söz nakledilir: "Fakirlik, iki dünyada da yüz karasıdır"[104]. Bunun anlamı

99 Müslim, "Zühd", 1; Tirmizî, "Zühd", 16. Şerhi için bkz. Nevevî, *Şerhu Sahihi Müslim* XVIII, 93

100 Müslim, "Hac", 451-453 (Bu hadislerde, sadece "siyah sarık" tan bahsedilmektedir).

101 İşaret edilen âyet şudur: "İçinizden biri ölür de ardında kadınlar bırakırsa, yeniden evlenmeleri için dört ay on günlük bir bekleme süresi geçirmeleri gerekir." (Bakara, 2/234)

102 Bu muhtevadaki hadisler için bkz. Buhârî, "Merdâ", 3; Tirmizî, "Zühd", 57; İbn Mâce, "Fiten", 23; Dârimî, "Rikâk", 67.

103 Hût, *el-Ehâdîsü'l-müşkile* nr. 276'da zikredilen rivayetin son cümlesidir. el-Hatîb el-Bağdâdî, benzer metni ihtiva eden cümleleri, Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin sözleri olarak nakletmektedir. *(İktizâü'l-'ılm el-'amel*s. 29) Ayrıca bkz. 'Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* nr. 2796; Fettenî, *Tezkire* s. 200.

104 Sağânî, *Mevzû'ât* 80; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* II, 131. Ayrıca bkz. Deylemî, *Firdevs* nr. 4422.

şudur: Allah'ın vechinin nurundan başka hiçbir rengi kabul etmez. Siyah renk, güzel bir yüzdeki ben konumunda olup, onunla o yüzün güzelliği ve hoşluğu artar. Öyle ki, kurbet ehli O'nun cemaline bakar. Bundan sonra, onların gözlerinin nuru, Allah Teâlâ'dan başkasını kabul etmez ve O'ndan başkasına muhabbetle bakmazlar. Bilâkis, iki dünyada da mahbûb ve matlûpları, yalnız O olur. O'ndan başkasına yönelmezler. Zira Allah, insanı, kendisini tanıması ve O'na kavuşması için yaratmıştır.

O halde, insanın görevi, iki dünyada da, yaratılış gayesini talep etmektir. Böylece, ömrünü lüzumsuz şeylerle zâyi etmemiş, ömrünü zâyi etmediği için de ölümden sonra ebedi pişmanlık duymamış olur.

ONÜÇÜNCÜ FASIL
TAHÂRET

Tahâret[105] iki çeşittir: Zâhirîn tahâreti ve bâtının tahâreti.

Zâhirin tahâreti, şerîat suyu ile hâsıl olur. Bâtının tahâreti ise, tövbe, telkîn, tasfiye suyu ve tarike girme ile elde edilir. Şerî abdest, (bedenden) necis olan bir şeyin çıkması sebebiyle bozulunca, onun yeniden alınması gerekir. Rasûlüllah: "Kim, abdestini yenilerse, Allah da onun imanını tecdid eder"[106] buyurmuştur.

Bâtinî abdest de, kibir, kin, haset, kendini beğenme, gıybet, yalan ve hıyânet gibi kötü fiiller ve âdî huylar sebebiyle bozulunca, onun yenilenmesi, fesat kaynağı olan bu hususlara ihlaslı bir tövbe, pişmanlık ve istiğfar ile inâbetin yenilenmesi ve bâtından bu kötülüklerin kökünün kazınmasıyla meşgul olma ile mümkün olur. Burada kötü huylar arasında sayılan "hıyanetle; gözün, ellerin, ayakların ve kulakların hıyâneti gibi hususlar kastedilmekte-

---

105 "Tahâret'in tanımı için bkz. İbn Kudâme, *Muğnîl,* 6; Necefî, *Cevâhiru'l-kelâm* I, 4; Sa'dî, Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-fikhî s.* 233.

106 Kaynaklarda, metni bu şekilde olan rivayet bulunamamıştır. Ancak, güzel abdest almayı teşvik eden başka hadisler mevcuttur. Meselâ bkz. İbn Mâce, "Tahâret", 47; Gazâlî, *İhyâ I,* 135 (Abdest üzerine abdest, nur üzerine nurdur)

dir. Nitekim Rasûlüllah (a.s.m.): "Gözler zinâ eder, kulaklar da zinâ eder"[107] buyurmuştur.

Ârifin, tövbesini, bu âfetlerden koruması gerekir. Böylece onun namazı tam olur. Nitekim bir âyet-i kerimede: "Size vaad edilen (yer) budur!' denilecek, 'Allah'a yönelen ve O'nu her zaman aklında tutanlara (vaad edilen)" (Kâf, 50/32) buyrulmuştur. Zâhirî abdest ve namaz, belirli vakitlerle kayıtlıdır. Bâtinî abdest ve namaz ise, kişinin bütün ömrünü kaplar, süreklidir, her gün ve gece devam etmektedir.

107 Bu konuda, Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği bir hadisin metni şöyledir: "Gözler zinâ eder, eller zinâ eder, ayaklar zinâ eder, tenâsül uzvu zinâ eder" *(Müsned I,* 412) Aynı muhtevanın daha anlaşılır şekilde yer aldığı diğer hadisler için bkz. Müslim, "Kader", 20-21; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 43. Bu hadislerin şerhi için bkz. Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim* XVI, 206.

ONDÖRDÜNCÜ FASIL
ŞERÎAT VE TARÎKAT NAMAZI

Şerîat namazı, şu âyet-i kerime ile sabittir: "Namazlarınıza ve orta namaza dikkat edin"[108] (Bakara, 2/238). Bu âyetteki namazlardan kasıt, zâhirî organların cismânî hareketiyle yerine getirilen rükünlerdir. Kıyâm, kırâat, rükû, sücûd, kuûd, ses ve lâfızlar gibi. Bundan dolayı, "namazlarınıza" şeklinde çoğul söylenmiştir.

Tarîkat namazı ise, kalbin namazı olup, devamlıdır. Bu namaz, yukarıdaki âyette geçen "orta namaz" ifadesinden anlaşılır. "Orta namaz"dan kasıt, kalbin namazıdır. Zira kalp, bedenin ortasında, sağ ile sol, ulvî ile süflî ve saâdet ile şekâvet arasında yaratılmıştır. Rasûlüllah (a.s.m.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Kalp, Rahmân'in parmaklarından iki parmak arasındadır. Onu dilediği gibi çevirir."[109] Bu hadisteki "iki parmakla, kahr ve lutf sıfatları kastedilmiştir. Yoksa Allah Teâlâ, parmakları olmaktan münezzehtir.

Yukarıda zikredilen âyet ve hadisin delâletiyle, kalp namazının asıl olduğu anlaşılır. Öyle ki, kişi bundan gafil olunca, namazı ve organların namazı fâsid olur (bozulur). Nitekim Rasûlüllah

108 "Namaz"ın tarifi için bkz. Cürcânî, *Ta'rîfât s.* 175-176, "Ora namaz"ın hangi namaz olduğuna dair görüşler için bkz. Sa'dî, *Kâmûs* s. 216.

109 Müslim, "Kader", 3; Gazâlî, *İhya* 1, 102.

(a.s.m.) "Kalp hazır olmadıkça, namaz (sahih) olmaz"[110] buyurmuştur. Ayrıca, namaz kılan, Rabbine münâcâtta bulunmaktadır. Münâcâtın mahalli de kalptir. O halde, kalp gafil olunca, kişinin namazı bâtıl ve organların namazı da bozulmuş olur. Zira kalp asıl, diğer organlar ise ona tâbidir. Şu hadiste belirtildiği gibi: "Dikkat edin, bedende öyle bir et parçası vardır ki, o iyi olduğu sürece bütün beden iyi; o bozuk olduğu zaman bütün beden bozuk olur. Dikkat edin, işte o et parçası kalptir."[111]

Şerîat namazı, her günde beş vakittir. Bu namazın, Kâbe'ye yönelerek, riya ve gösterişten uzak bir şekilde, imama uymak suretiyle mescitte cemâat ile kılınması sünnettir.[112] Tarîkat namazı ise, ömür boyu hep devam eder. Onun mescidi kalptir. Cemâati, bâtinî kuvvelerin, bâtın lisânı ile tevhîd isimleriyle iştigal üzere bir araya toplanmasıdır. İmamı, gönüldeki (füâd) şevktir. Kıblesi de, hazret-i ehadiyye ve cemâl-i samediyyedir ki, zaten asıl kıble budur. Kalp ve ruh, daima bu namaz ile meşguldür. Zira kalp, ne ölür, ne de uyur. Ârif kişi, kalbin devamlı canlı olması sebebiyle, uykuda ve uyanıkken, hiçbir ses, kıyâm ve kuûd olmaksızın bu namaz ile meşguldür. Böylece o, Nebî'ye (a.s.m.) tâbi olarak, Allah'ın "Yalnız Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz"[113] (Fâtiha, 1/5) buyruğu ile hitap etmektedir.

Kâdî Beydâvî, *Tefsîrinde*[114] şöyle demiştir: Bu âyette, ârif kişinin haline ve onun gaybet (yokluk) halinden hazrata (mevcut olma) intikaline bir işaret vardır. Bu yüzden o, böyle bir hitaba

110 Kaynaklarda, metni bu şekilde olan bir haber bulunamamıştır. Yakın bir rivayet için bkz. İbn Hıbbân, *Sahîh* nr. 1889. Bu konuda bazı açıklamalar için bkz. Gazâlî, *İhyâ* I, 160.

111 Hadisin tamamı için bkz. Buhârî, "Îmân", 39; Müslim, "Müsâkât", 107.

112 "Namazları cemâatle kılmanın fazileti" hakkında bazı rivayetler için bkz. Buhârî, "Ezan", 30.

113 Bu âyet hakkında Kuşeyrî'nin açıklaması için bkz. *Risâle s. 72.*

114 Kâdî Beyzâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vîl* I, 31.

hak kazanmıştır. Rasûlüllah (a.s.m.) bir hadisinde: "Peygamberler ve veliler, evlerinde kıldıkları namaz gibi kabirlerinde de namaz kılarlar"[115] buyurur. Yani, kalplerinin canlı olması sebebiyle, Allah ve O'na münâcât ile meşguldürler.

Şerîat ve tarîkat namazı, zâhirî ve bâtinî olarak bir araya toplanınca, salât (namaz) tamam olmuştur. Yani, o kişinin namazı, tam-kâmil bir namaz olur. Böyle bir namazın, rûhâniyet yönüyle kurbette, cismâniyet yönüyle de derecâtta ecri çok büyüktür. Bu kişi, zâhirde âbid, bâtında da ârif biri olur.[116] Buna karşılık, kalp canlılığı ile tarîkat namazı elde edilmedikçe, o kişi noksandır; ecri de kurbet cinsinden değil, derece cinsinden olur.

115 Tahrici 68. dipnotta geçmişti.

116 "Arif" için yapılan tanımlamalar hakkında bkz. Kuşeyrî, *Risâle* s. 244-245.

ONBEŞİNCİ FASIL
TECRİD ÂLEMİNDE MARİFET TAHÂRETİ

Marifet tahâreti iki çeşittir: Marifet-i sıfât tahâreti ve marifet-i zât tahâreti.

Sıfatları marifet tahâreti, ancak telkînle ve kalp aynasını isimler vasıtasıyla beşerî ve hayvânı nefislerden tasfiye yoluyla elde edilir. Böylece, kalp arınmış olur. Öyle ki, kalp aynasında Allah'ın cemâlinin yansımasına, sıfatların nuru ile bakması için, Allah'ın nurundan olan kalp gözüyle nazar hasıl olur. Bu konudaki iki hadis şöyledir: "Mümin, Allah'ın nuru ile bakar."[117] "Mümin, müminin aynasıdır."[118] Şöyle bir söz de nakledilir: "Âlim, nakşeder; ârif ise cilâlar." İsimlere bağlılıkla tasfiye gerçekleşince, kalp aynasında müşahedeleriyle sıfatların marifeti hâsıl olur.

Sır makamında zâtı marifet tahâretine gelince, bu ancak sır gözüyle, tevhid nuru ile, on iki tevhid isminden son üçüne mülâzemetle (devamla) hâsıl olabilir. Zâtın nurları tecelli edince, her şey tamamen erir ve yok olur. İşte bu, *istihlâk ve fenâü'l-fenâ* ma-

117 Tirmizî, "Tefsîr", 15, 6; İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl* II, 205-206; Deylemî, *Firdevs* nr. 6554. Bu rivayetin açıklaması için bkz. Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* I, 143.

118 Tahrici 36. dipnotta geçmişti.

kamıdır. Bu tecelli, "O'nun (ebedî) zâtından başka, her şey, herkes yok olmaya mahkûmdur" (Kasas, 28/88) âyetinde ifade edildiği gibi, bütün nurları yok eder. Nihayet, rûh-u kudsî, kuds nuru ile ona bakar vaziyette, onunla, ondan, ona bakar halde kalır ve böylece, hiçbir keyfiyet ve teşbih olmaksızın O'na delâlet eder. Zira Allah: "Hiçbir şey O'na benzemez. Yalnız O'dur her şeyi işiten, her şeyi gören" (Şûrâ, 42/11) buyurmuştur.

Sonunda sırf mutlak nur kalır. Bunun ötesinden bir şey anlatmak mümkün değildir. Çünkü o, mahv (yokluk) âlemidir. Orada, ondan haber verecek bir akıl kalmaz, orada Allah'tan başka hiç bir şey yoktur. Nitekim Rasûlüllah (a.s.m.) şöyle buyurur: "Benim, Allah ile birlikte olduğum öyle bir vakit vardır ki, o zamanda, ne bir mukkarrab meleğe, ne de mürsel bir peygambere yer vardır."[119]

İşte bu, Allah Teâlâ'dan başka her şeyden tecrîd âlemidir *(âlemü't-tecrîd).* Bir kudsî hadiste: "Tecerrüt et (her şeyden sıyrıl), kavuşursun"[120] buyrulur. Bu tecerrütten kasıt, beşerî sıfatların bütünüyle yok olmasıdır. Böylece, kendi âleminde, Allah'ın sıfatı ile muttasıf olarak kalır. Nitekim Peygamber (a.s.m.): "Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanınız"[121] buyurmuştur. Yani "Allah Teâlâ'nın sıfatları ile sıfatlanınız" demektir.

119 Tahrici 11. dipnotta geçmişti.

120 Kaynağı bulunamamıştır.

121 Bilgi için 63. dipnota bakınız.

ONALTINCI FASIL
ŞERÎAT VE TARÎKAT ZEKÂTI

Şerîat zekâtı, dünya kazancının bir kısmını, hakkı olanlara vermektir. Bu, belirli bir zamanla kayıtlıdır. Her yılda, bir defa, belirlenen nisaptan verilir. Tarîkat zekâtı ise, âhiret kazancının tümünü, Allah rızası için, din fakirlerine ve uhrevî miskinlere vermektir. "Sadakalar, yalnızca, yoksul ve düşkünler,... içindir" (Tevbe, 9/60) âyetinde olduğu gibi, şerîat zekâtına, Kur'an'da "sadaka" da denmiştir. Zira sadaka, fakirlerin eline ulaşmazdan önce, Allah'ın eline ulaşır. Yani, onu, önce Allah Teâlâ kabul etmektedir.

"Âhiret kazancının sevabını, Allah rızası için günahkârlara vermek" anlamına gelen "tarîkat zekâtı" devamlıdır. Allah bundan dolayı onları bağışlar. Namaz, zekât, oruç, hac, tesbih-tehlîl, Kur'ân tilâveti ve hayır-hasenat gibi hususların sevabının tamamen verilmesi gibi. Öyle ki, iyiliklerinin sevabından kendisine hiçbir şey bırakmaz, âdetâ kendini müflis duruma düşürür. Zira Allah, cömertliği ve eli açıklığı sever. Şu hadis-i şerifte ifade edildiği gibi: "Müflis (iflas eden), iki dünyada da Allah'ın himayesindedir."[122]

122 Kaynağı bulunamamıştır. Hadislerde, "müflis", "dünya hayatında namaz, oruç, zekât, sadaka gibi ibadet ve iyilikleri yapmakla birlikte, insanlara zulmeden, haksızlık yapan kişi" olarak tarif edilmektedir. Kıyamet

Bilindiği gibi, kulun kendisi ve sahip olduğu şeyler, aslında efendisinindir. Kıyâmet gününde, Allah Teâlâ, onun her bir iyiliğine, on kat mükâfat verecektir. Nitekim bir âyet-i kerimede şöyle buyrulmaktadır: ""Kim, (Allah'ın huzuruna) iyi bir iş ve davranışla çıkarsa, bu yaptığının on katını kazanacaktır" (En'âm, 6/160)

"Zekât" terimi, kalbin nefis sıfatından tezkiyesi (temizlenme) anlamına da gelir. Allah Teâlâ bir âyet-i kerimede şöyle buyurur: "Allah'ın kat kat fazlasıyla geri ödeyeceği güzel bir borcu, O'na verecek olan kimdir?" (Bakara, 2/245).

Bu âyetteki "borç verme"den kasıt, kazandığı iyiliklerini, Allah yolunda, sırf O'nun rızası için, bir iyilik olmak üzere kullarına vermek ve başa kakmadan onlara şefkat göstermektir. Şu âyette belirtildiği gibi: "Siz ey imana ermiş olanlar, servetini gösteriş ve övgü için harcayan, Allah'a ve âhiret gününe inanmayan kişinin yaptığı gibi, iyiliğinizi başa kakarak ve (muhtaç kimsenin duygularını) inciterek, yardımlarınızı (sadakalarınızı) değersiz hale sokmayın." (Bakara, 2/264)

Bir de, dünyalık bir karşılık beklentisi olmamalıdır. İşte bu da, şu âyet-i kerimede ifade edilen "Allah yolundaki infak"ın bir şartıdır (kısmıdır): "Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) başkaları için harcamadıkça, gerçek erdeme ulaşmış olamazsınız." (Âl-i İmrân, 3/92)

---

gününde bunun hesabı görülürken, iyiliklerinin sevabı o kişilere verilecek, şayet yetmezse onların günahlarından bir kısmı buna yüklenecektir. İşte asıl müflis böyleleridir. (Buhârî, "Edeb", 102; Müslim, "Birr", 60) Bazı kaynaklarda, "emaneti koruyanın (muhâfız)" (Hakîm-i Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* III, 168) ve "muhlis kişinin" (Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* VI, 164) Allah'ın himayesinde olacağına dair bilgi bulunmaktadır. Buradaki "muhlis" kelimesi, yanlışlıkla "müflis" şeklinde okunup aktarılmış olabilir.

ONYEDİNCİ FASIL
ŞERÎAT VE TARÎKAT ORUCU

Şerîat orucu, gündüzün yiyecek içecek ve cimadan uzak durmaktır.[123] Tarîkat orucu ise, kişinin, bütün azalarını, zâhirî ve bâtinî olarak, haram, yasak ve kötü olan şeylerden uzak tutmasıdır. Kendini beğenme, kibir, cimrilik vb. gibi. Zira bunların hepsi, tarîkat orucunu bozar.

Şerîat orucu belli bir zamanla kayıtlıdır. Tarîkat orucu ise kişinin ömrü boyunca devam eder. Bundan dolayı Rasûlüllah (a.s.m.): "Nice oruç tutan vardır ki, orucundan elde ettiği kazanç, sadece aç kalmasıdır"[124] buyurmuştur. Yine bundan dolayı şöyle denmiştir: "Nice oruçlu, aslında oruçsuzdur. Nice oruçsuz da, aslında oruçludur." Yani, azalarını günahlardan alıkoymakta ve organlarıyla insanları incitmekten geri durmaktadır. Bir kudsi hadiste şöyle buyrulmuştur: "Oruç ibadeti, yalnızca Benim için yapılır, onun mükâfatını da Ben veririm." Başka bir kudsî hadiste de:

123 "Oruc"un tarifi için bkz. Cürcânî, *Ta'rîfât s. 178. Avâm, bavâsve havâssu'l-havâsın* orucu için bkz. Ebşîhî, *Müstatraf,* 28.

124 İbn Mâce, "Sıyâm", 21; Gazâlî, *İhyâ* I, 235.

"Oruç tutanın iki sevinç zamanı vardır: İftar esnasındaki sevinç ve cemâlimi görme anındaki sevinç"[125] buyrulmuştur.

Şerîat âlimleri, bu son hadisteki "iftar" ve "rüyeti" şöyle açıklar: "İftar ile, güneşin batışıyla birlikte yenilen yemek; rü'yet ile de, bayram gecesinde hilâlin görülmesi kastedilmiştir." Tarîkat ehli ise, bu iki kavramı şöyle açıklar: "İftar, cennete girme esnasında orada bulunan nimetlerden yemek; rü'yet de, kıyâmet gününde Allah'a kavuşma anında, sır nazarı ile O'nu görmek demektir."

Ayrıca, bir de hakikat orucu vardır. Bu oruç, gönlü Allah'tan başka her şeyin sevgisinden, sırrı da O'nun müşahedesinin dışındaki muhabbetten uzak tutmaktır. Bir kudsi hadiste şöyle buyrulur: "İnsan, benim sırrım; Ben de, onun sırrıyım"[126]. O halde "sır", Allah'ın nurundan olup, O'ndan başkasına meyletmez. Sırrın, dünyada ve âhirette, Allah'tan başka sevgilisi, arzu ettiği ve istediği yoktur. Bu yüzden, onda Allah'tan başkasına bir muhabbet olunca, hakikat orucu bozulur. Bu kişi, Allah Teâlâ'ya ve O'na kavuşmaya dönmek suretiyle orucunu kaza edebilir. Bu orucun (hakikat orucu) mükâfatı, âhirette Allah'a kavuşmadır.

---

125 Müslim, "Siyâm", 161-165. Buradaki hadisler şöyledir: "Allah telâ şöyle buyurur: Oruç ibadeti, yalnızca Benim için yapılır, onun mükâfatını da Ben veririm. (Rasûlüllah buyurdu ki:) Oruçlunun iki sevinci vardır: O, iftar ettiği zaman sevinir ve Allah'a kavuştuğu zaman sevinir. Muhammed'in hayatı elinde olan Zât'a yeminle söylüyorum ki, oruçlunun ağız kokusu, Allah nezdinde, misk kokusundan daha güzeldir." Görüldüğü gibi, yukarıda, bu hadis, ikiye bölünerek verilmiş ve ikinci kısım kudsi hadis olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, bu hadislerde "Allah'a kavuşma anındaki sevinç"ten bahsediliyor. Bunun "bayram gecesinde hilali görme" şeklinde açıklanması mümkün görünmemektedir. Hadislerin şerhi için bkz. Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim* VIII, 31-32.

126 Kaynağı bulunamamıştır.

ONSEKİZİNCİ FASIL
ŞERÎAT VE TARÎKAT HACCI

Hac iki çeşittir: Şerîat haccı ve tarîkat haccı. Şerîat haccı, beytullahı (Kâbe) şartlarına ve erkânına uygun olarak ziyaret etmektir.[127] Bu şekilde yapılınca, hac sevabı hâsıl olur. Şartlarında bir eksiklik olursa, haccın sevabı da eksik olur. Zira Allah Teâlâ, "Haccı ve umreyi, Allah için tamam yapın" (Bakara, 2/196) buyruğuyla, bize haccı tamamlamayı emretmiştir.

Haccın şartlarından bazıları şunlardır: İhrâm, Mekke'ye girme, kudüm tavâfı, Arafat'ta vakfe yapma, Müzdelife'de bir müddet durma, Mina'da kurban kesme, Harem'e girme, Kâbe'yi yedi şavt (tur) ile tavâf, zemzem suyu içme, İbrâhîm'in (a.s.m.) makamında iki rekât tavaf namazı kılma.

Bu vazifeler yapıldıktan sonra, av vb. gibi Allah'ın kendisine (ihramı sebebiyle) haram kıldığı şeyler helâl olur. Bu haccın mükafatı, cehennemden azat ve kahr sıfatından emin olmaktır. Nitekim Allah Teâlâ: "... kim (Mescid-i Harâm'ın) içine girerse, emin

127 "Hacc"ın tarifi için bkz. Seyâğî, *er-Ravdu'n-nadîr* III, 120.

olur" (Âl-i İmrân, 3/97) buyurmuştur. Daha sonra, sudûr (vedâ) tavafı yapılıp, vatana dönülür.[128]

Tarîkat haccının, azığı ve bineği, öncelikle telkîn sahibine meyledip, ondan telkin almaktır. Sonra, lisan ile zikre devam etme ve manasını düşünme gelir. Böylece, o kişi için, kalp hayatı hâsıl olur. Sonra, bâtın zikri ile iştigal ederek, sıfatların isimlerine devam etmek suretiyle bâtınını tasfiye eder. Böylece, sıfatların nurları ile sır kâbesi ortaya çıkar. Nasıl ki, Allah Teâlâ, İbrâhîm ile İsmâîl'e (a.s.m.) ilk önce Kâbe'yi temizlemelerini şu şekilde emretmiştir: "İbrâhîm ile İsmâîl'e şöyle emrettik: Mabedimi, onu tavaf edecekler, ... için temiz tutun" (Bakara, 2/125)

Zâhirî kâbenin temizlenmesi, onu tavaf edecek insanlar içindir. Bâtinî kâbenin temizlenmesi ise, kendisinden başka şeylere yöneltebilecek hususlardan, Yaratıcı'nın nazarı içindir. Sonra, kudsi ruhun nuru ile ihramlanıp, kalp kâbesine girer. İkinci isme devamla kudûm tavafını yapar. Sonra, münâcât yeri olan kalbin Arafât'ına gider. Üçüncü ve dördüncü isme mülâzemetle orada vakfe yapar. Sonra, füâd (gönül) Müzdelife'sine giderek, beşinci ve altıncı ismin arasını cem eder. Sonra, sır Mina'sına geçer ki, orası iki Harem'in arasıdır, o ikisinin arasında durur. Sonra, yedinci isme devamla mutmainne nefsi kurban eder. Zira bu isim, fenâ (yokluk) ismi ve küfür perdesini kaldırıcıdır. Nitekim Rasûlüllah (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: "Küfür ve iman, Arş'ın ötesinden iki makamdır. Bu ikisi, kul ile Hak arasında iki perdedir. Birisi siyah, diğeri beyazdır."[129] Sonra, sekizinci isme devamla ruh başını beşeri sıfatlardan tıraş eder. Sonra, dokuzuncu isme devamla sır haremine girer. Âkişerin (itikafta olanların) rü'yetine ulaşarak, onuncu isme devamla üns ve kurbet yaygısında itikafa girer. Sonra, hiçbir keyfiyet ve teşbih olmaksızın cemâl-i samediyyeyi görür.

---

128 "Hac yapanın, (bütün günahlarından arınarak) anasından yeni doğan çocuk gibi olduğunu" bildiren hadis için bkz. Buhârî, "Muhsar", 9-10.

129 Kaynağı bulunamamıştır. Böyle bir sözün Rasûlüllah'a nispeti mümkün değildir.

Sonra, furûâttan altı isimle birlikte on birinci isme devamla yedi şavt ile tavaf eder. Sonra, "Rableri onlara en temiz içeceklerden ikram edecek" (İnsan, 76/21) buyruğunda ifade edildiği gibi, on ikinci ismin kadehi ile kudret elinden içer. Bâkî-mukaddes vechin ref i ile yücelerek, O'nun nuru ile O'na bakar. İşte bu, bir kudsi hadiste geçen "hiçbir gözün görmediği" ifadesinin anlamıdır ki, bundan maksat, Allah'a kavuşmaktır. "Hiçbir kulağın işitmediği"nden kasıt, harfler ve ses vasıtası olmaksızın Allah Teâlâ'nın kelâmıdır. "Hiçbir beşerin kalbine gelmeyen" ile, rü'yet ve hitap zevki kastedilmektedir. Sonra tevhid isimlerinin tekrarı sayesinde kötülüklerin iyiliklere dönüştürülmesiyle, (ihramlı iken) Allah'ın haram kıldıkları helâl olur. Şu âyette ifade edildiği gibi:"... Ancak, pişman olup doğru yola dönen, iman ederek dürüst ve erdemli davranışlarda bulunanlar, bunun dışındadır. Zira Allah'ın (önceki) kötü hallerini iyi hallere dönüştürdüğü kimseler işte böylelerdir." (Furkân, 25/70) Sonra, nefsânî tasarruflardan azat olmak. Sonra, "Unutmayın ki, Allah'a yakın olanların (evliyâ) korkmaları için bir sebep yoktur. Onlar acı ve üzüntü çekmeyecekler"[130] (Yûnus, 10/62) buyruğunda belirtildiği gibi, korkudan ve hüzünden emin olmak. Allah, fazl ve keremiyle, bizi ve sizi (bununla) rızıklandırsın. Sonra, bütün isimlerin tekrarıyla sudûr (sader/veda) tavafını yapar. Daha sonra, yakîn âlemine tutunmuş olarak, on ikinci isme mülâzemetle âlem-i kudsîdeki aslî vatanına en güzel şekilde geri döner.

Yapılan bu yorumlar, lisan ve akıl dairesinde olan yorumlardır. Daha ötesinden haber vermek mümkün değildir. Zira anlayışlar ve zihinler O'nu idrak edemez. Akılların bunu kaldırmaya gücü yetmez. Nitekim Rasûlüllah (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: "İlmin gizli bir kısmı vardır. Onu ancak Allah Teâlâ'yı tanıyanlar bilebilir. Onlar, bu ilimden bir şeyler anlattıkları zaman, onu sadece dünya hayatına aldanmış gafiller inkâr eder."[131]

130 "Velî"nin bazı özellikleri için bkz. Kuşeyrî. *Risâle*s. 202.

131 Tahrici 53. dipnotta geçmişti.

"Ârif olan", altındaki; "Allah'ı bilen" ise, üstündeki şeylerden bahseder. Çünkü ârifin ilmi, Allah Teâlâ'nın sırrıdır, onu Allah'tan başkası bilemez. Şu âyette ifade edildiği gibi "O dilemedikçe/O'nun dilediği kadarından başka, insanlar O'nun ilminden hiçbir şey edinemez, hiçbir şey kavrayamazlar" (Bakara, 2/255) Buradaki "insanlardan kasıt, peygamberler ile velilerdir. Allah Teâlâ yine şöyle buyurmaktadır: "Sözü (ister gizle, ister) açığa vur. O, (insanın) gizli (düşüncelerini de) bilir, gizlinin gizlisi (duygularını) da. Allah ki, kendisinden başka tanrı olmayan O'dur. En güzel, en yüce nitelikler (isimler) O'nundur." (Tâhâ, 20/7-8)

ONDOKUZUNCU FASIL
VECD VE SAFÂ

Bu konudaki âyetlerin meâli şöyledir: "O halde, Allah'ın; Rabbinden (gelen) bir ışıkla aydınlansın diye, kalbini kendisine tam teslimiyet arzusuyla genişlettiği kimse, (kalbi kör ve sağır olanla bir) olur mu?! Kalpleri Allah'ı anmaya karşı katılaşmış olanların vay haline! Onlar apaçık bir sapıklık içindedir. Allah, bütün öğretilerin en güzelini; kendi içinde tutarlı, (gerçeğin) her türlü ifadesini çeşitli biçimlerde tekrarlayan bir ilâhî kelâm şeklinde indirir. (Bir ilâhî kelâm ki) Rablerinden korkanların ondan tüyleri ürperir; (ama) sonunda Allahı(n rahmetini) hatırlayınca, kalpleri ve tenleri yumuşar, sakinleşir" (Zümer, 39/22-23)

Bir hadiste: "Hakk'ın cezbelerinden bir cezbe, bütün ins ve cinnin ameline denktir"[132] buyrulur. Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: "Vecdi olmayanın dini yoktur." Cüneyd-i Bağdâdî[133] de bu konuda şu açıklamayı yapmıştır: "Bâtının Allah ile karşılaşmasından öyle bir vecd doğar ki, o (sahibinde) hem sevinç ve hem de hüzün meydana getirir."[134]

---

132 Aclûnî, bu rivayet hakkında "bu şekilde meşhur olmuş, araştırılmalı" demektedir. *(Keşfü'l-hafâ* nr. 1069) Ayrıca bkz. *Şerhu Süneni İbn Mâce* nr. 3822.

133 Biyografisi için bkz. Ziriklî, *A'lâm* II, 141; Şa'rânî, *Tabakât I,* 84.

134 "Vecd" hakkında bilgi için bkz. Kuşeyrî, *Risâle* s. 58.

Vecd iki çeşittir: Nefsânî-cîsmânî vecd ve rahmânî-rûhânî vecd.

Nefsânî vecd, üstün rûhânî cezbe kuvveti olmaksızın, riyâ, gösteriş ve meşhur olma gibi cisim kuvveti ile duyulan vecddir. Bu çeşit vecdin tamamı batıldır. Zira o kişinin ihtiyarı kaybolmamış ve çekilip alınmamıştır. Bu şekildeki bir vecde muvâfakat (onay vermek) câiz olmaz.

Rûhânî vecd, cezbe kuvveti ile olur. Güzel bir sesle Kur'an okunması[135] veya vezinli bir şiir terennüm edilmesi yahut tesirli bir zikir yapılması gibi. Bunda, cisim için, bir kuvvet ve ihtiyarın bulunması söz konusu değildir. İşte bu, rûhânî ve rahmânî vecd olup, ona muvâfakat etmek müstehaptır. Şu âyette buna işaret vardır: "... öyleyse, kullarıma bu müjdeyi ver, (şu) söylenen her sözü (dikkatle) dinleyen ve onların en güzeline uyan (kullarım)a" (Zümer, 39/17-18) Âşıkların, kuşların sesleri ve şarkıların nağmeleri de böyledir. Bunların hepsi, ruha kuvvet verir. Bu gibi vecdlerde, nefis ve şeytanın bir rolü yoktur. Çünkü şeytan, nefsânî-zulmânî şeylerde tasarruf eder, rûhânî-nûrânî şeylerde tasarruf edemez. Zira o, bunlarda, tuzun suda eridiği gibi erir. Bir hadiste de böyle ifade edilmiştir.* O (?) şöyle der: Kur'ân âyetlerinin tilâveti, hikmet-muhabbet ve aşk şiirlerinin söylenmesi ve hüzünlü sesler, ruh için nûrânî birer kuvvettir. O halde, nûrun nûra -yani rûha- kavuşması gerekir. Şu âyette belirtildiği gibi: "Tayyibât tayyibler

135 Bir örnek için bkz. Gazâlî, *İḥyâ* III, 297.

"Tuzun suda erimesi gibi erimek" deyiminin, hadislerde iki konuda kullanıldığı görülmektedir:

Deccâl'in Hz. Îsâ'yı (a.s.) görmesi esnasındaki korkulu hali, bu korkudan dolayı tuzun suda eridiği gibi eriyip yok olacağı (Müslim, "Fiten", 34; İbn Mâce, "Fiten", 33 (II, 1361).

Medine halkına kötülük yapan kişinin, tuzun suda eriyip yok olduğu gibi helâk olacağı (Buhârî, "Fezâilü'l-Medîne", 7; Müslim, "Hac", 460, 492-495.

için, tayyibler de tayyibât içindir (Temiz-pâk kadınlar, pâk erkekler içindir; temiz-pâk erkekler de, temiz-pâk kadınlar içindir)" (Nûr, 24/26)

Vecd, şeytânî ve nefsânî olursa, onda hiçbir nur bulunmaz. Bilâkis, zulmânî ve küfür olur. Zulmet de, zulmânîye -yani nefse- ulaşır ve onunla birlikte olmaya düşkün olur. Şu âyette ifade edildiği gibi: "Habîsât, habîsler içindir; habîsler de, habîsât içindir (Kötü kadınlar, kötü erkekler içindir; kötü erkekler de kötü kadınlar içindir)" (Nûr, 24/26) Rûhun, bu tür vecdlerde bir kuvveti yoktur.

Vecd hareketleri iki çeşittir: İhtiyârî ve ıztırârî

İhtiyârî olanlar (isteyerek yapılanlar). Bedeninde herhangi bir ağrı, hastalık ve zafiyet bulunmayan sağlıklı bir insanın yaptığı hareketler böyledir. Yukarıda belirtildiği gibi, ihtiyârî vecd hareketleri meşrû değildir.

Iztırârî olanlar (elinde olmadan yapılanlar). Bunlar kişinin isteğinin dışında meselâ rûh kuvveti gibi başka bir sebeple hâsıl olur. İnsanın buna mani olmaya gücü yetmez. Zira bu tür hareketler, cismânî harekete baskındır. Sıtmadan dolayı titreme gibi. Ateş aşırı derecede yükselince, insan bedeni ona tahammül edemez. İşte o zaman, insan için bir ihtiyar söz konusu değildir.

Bunun gibi, vecde ruhânî hareketler hâkim olunca, o vecd, hakîkî ve rahmânî olur. Vecd ve semâ, âşıkların ve ârifl erin kalplerinde olduğu gibi, harekete geçirici birer vasıtadır. Vecd, muhiplerin gıdasıdır, tâliplerin dopingidir. "Semâ, bir grup için farz, bir grup için sünnet, bir grup içinse bidattir" denilmiştir. O, havâs için farz, muhipler için sünnet, gâfiller içinse bidattir. İşte bundan dolayı, kuşlar, sesini dinlemek için Dâvûd'un (a.s.m.) başına konmuşlardır.

Vecd hareketi on şekilde olur. Bir kısmı, celî (açık) olup, tesiri hareketlerde ortaya çıkar. Bir kısmı ise, hafî (gizli) olup, tesiri

bedende görülür. Kalbin Allah'ın zikrine meyletmesi ve güzel bir sesle Kur'ân okuma gibi.[136] Görülen bazı vecd şekilleri şunlardır: Ağlama ve elem duyma, korku ve üzüntü, Allah zikredilince mahzun olma ve hayrete düşme, (her şeyden) soyutlanma ve (Allah'tan) yardım görme, bâtın ve zâhirde değişiklik. Talep, şevk ve hararetin (artması) da vecd şekillerindendir.

136 "Güzel sesle Kur'ân okuma" ile ilgili bazı rivayetler için bkz. Dârimî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 34; Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbîh* nr. 2208; Heysemî, *Keşfü'l-estâr* nr. 2330.

YİRMİNCİ FASIL
HALVET VE UZLET

Halvet ve uzlet, zâhir ve bâtın olarak iki şekilde olur. Zâhirî halvet, nefsini (arzularından) tecrit etme ve bedenini insanlarla muameleden alıkoymadır. Böylece, kötü huyları ile insanlara zarar vermemiş ve nefsin alışık olduğu şeyleri terk etmiş olur. Yine, zâhirî halvet; ihlâs niyeti, irâdî ölüm ve kabre girme yollarıyla, bâtinî özellikleri ortaya çıkarmak için, nefsin zâhirî özelliklerine gem vurmadır.

Bütün bu durumlarda, kişinin niyeti, "Allah'ın rızasını kazanma ve Müslümanlardan nefsinin kötülüğünü giderme" olmalıdır. Nitekim Rasûlüllah (a.s.m.): "Müslüman, Müslümanların kendisinin dilinden ve elinden emniyette olduğu kişidir"[137] buyurmuştur. Halvette olan, dilini, boş şeyler konuşmaktan uzak tutar, "İnsanın selâmeti, dili vasıtasıyla olacaktır"[138] hadisinde ifade edildiği gibi. Gözlerini, hain bakışlardan ve harama bakmaktan alıkoyar. Aynı şekilde, kulaklarını, ellerini ve ayaklarını da günahlardan korur.

---

137 Buhârî, "Îmân", 4; Müslim, "İmân", 64-66; İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl I,* 240-241.

138 Kaynaklarda metni bu şekilde olan bir rivayet bulunamamıştır. Benzer muhtevadaki bir rivayet için bkz. İbn Ebi'd-Dünyâ, *es-Samt ve âdâbü'l-lisân* 11; Heysemî, *Mecmau'z-ze-vâid* X, 297-298.

Nitekim bir hadisinde Peygamber (a.s.m.): "Gözler zinâ eder, kulaklar da zinâ eder"[139] buyurmuştur. Hadiste bildirilen bu azaların her birinin zinâsından, kötü sûretli çirkin bir şahıs hâsıl olup, kıyâmet gününde o kişinin yanında durur ve Allah katında onun aleyhinde şahitlikte bulunur. Sahibini yakalayarak, ona cehennemde azap eder. Ama o, tövbe edip bir daha bu günahı işlemezse, "Rabbinin makamından korkanın ve nefsini kötü arzulardan alıkoyanın varacağı yer cennettir" (Nâziât, 79/40-41) âyetinde ifade edildiği gibi, bu şahsın kötü sûreti, yeniyetme güzel bir genç sûretine dönüşüp sahibini cennete götürür. Böylece onun şerrinden kurtulmuş olur.

Halvet, sanki insanı günahlara karşı koruyan güçlü bir kale gibidir. Bu sayede, kişinin ameli sâlih olarak kalır, kendisi de muhsin bir kişi olur. Bu konudaki bazı âyetlerin meâlleri şöyledir: "Allah, iyilik yapanların (muhsinler) emeklerini asla boşa çıkarmaz" (Tevbe, 9/120) "Allah'ın rahmeti, her zaman iyilik yapanlarla beraberdir" (A'râf, 7/56) "Öyleyse, artık her kim Rabbine kavuşmayı arzu ediyorsa, sâlih amel (dürüst ve erdemli davranışlar) işlesin ve Rabbine özgü kullukta hiç kimseyi-hiçbir şeyi (O'na) ortak koşmasın" (Kehf, 18/110)

Bâtinî halvet, kişinin kalbine nefsânî ve şeytânî düşünceleri koymamasıdır. Yiyecek-içecek sevgisi, hanım-çocuk sevgisi ve diğer varlıkların sevgisi gibi. Bâtınî halvet sahibi, riyâ, gösteriş ve meşhur olmaktan da uzak durur. Zira Rasûlüllah (a.s.m.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Şöhret (meşhur olma), büyük bir âfettir, ne var ki herkes onu istemektedir. Fark edilmemek, aslında büyük bir rahatlıktır, ne var ki herkes ondan kaçınır."[140] Bâtinî halvette olan, kibir, kendini beğenme, cimrilik gibi kötü huyları kendi isteği ile

139 Tahrici 107. dipnotta geçmişti.

140 Bu, Hz. Peygamberin değil, seleften bir zatın sözüdür. Bilgi için bkz. Sehâvî, *Makâsıd* nr. 458; Ali el-Kârî, *Esrâr* nr. 187-188; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* I, 460.

kalbine koymaz. Halvet sahibinin kalbine bu tür kötü huylar girince, onun halveti, kalbi ve kalbindeki sâlih ameller ile ihsan bozulur. Böylece kalbi bütün faydalı şeylerden mahrum kalmış olur. Allah Teâlâ: "Gerçek şu ki, Allah, bozgunculuk yapanların (müfsitler) işini asla ileri götürmez" (Yûnus, 10/81) buyurur. Kendisinde yukarıda sayılan mefsedetlerden bulunan herkes, müfsitlerdendir. Her ne kadar, zâhirde, sâlihler sûretinde olsa da.

Rasûlüllah'ın kötü huylar hakkındaki hadislerinden bazıları şunlardır: "Kızgınlık, sirkenin balı bozduğu gibi, imanı ifsat eder"[141], "Haset, ateşin odunu yakıp bitirdiği gibi, iyilikleri yok eder"[142], "Gıybet, zinâdan daha kötüdür"[143], "Fitne uykudadır. Onu uyandırana Allah lânet etsin"[144], "Cimri, isterse âbid ve zâhid biri olsun, cennete giremez"[145], "Riyâ, gizli bir şirktir"[146] onu bırak-

---

141 Gazâlî, *İhyâ* III, 165. Metni bu şekilde olan rivayet, şu kaynaklarda bulunmaktadır: Tabarânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* XIX, 417 ("iman" kelimesi yerinde, "emr" kelimesi vardır); el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl I,* 73; Deylemî, *Firdevs* III, 114; 'Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* nr. 1806.

Bu konuda, daha sağlam görünen ve fazla sayıda kaynakta geçen diğer rivayetin metni şöyledir: "Kötü huy, sirkenin balı bozduğu gibi, ameli bozar." Bu metnin kaynakları şu eserlerdir: *Müsnedü 'Abd b. Humeyd I,* 255; Tabarânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr X,* 319; a. mlf., *el-Mu'cemü'l-Evsat I,* 259; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân* VI, 247; Deylemî, *Firdevs* II, 200; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid* VIII, 24; Münzirî, *et-Terğib ve't-terhîb* III, 276; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* III, 506; IV, 113, 153; 'Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* nr. 126, 1498.

142 Ebû Dâvûd, "Edeb", 44; İbn Mâce, "Zühd", 22; İbnül-Esîr, *Câmiu'l-usûl* III, 265. Açıklaması için bkz. Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* III, 414.

143 Heysemî, *Mecmau'z-zevâid* VIII, 91; Deylemî, *Firdevs* nr. 4320; Gazâlî, *İhyâ* III, 143; Zebîdî, *İthâfü's-sâdeti'l-muttakîn* VII, 533.

144 Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* IV, 461.

145 Ali el-Kârî, *Esrâr* nr. *117.* Bunu destekleyen bir rivayet için bkz. Tirmizî, "Birr", 40 (nr. 1961).

146 "Riyanın şirk olduğunu" ifade eden birçok rivayet vardır. Meselâ bkz. Tirmizî, "Nüzûr", 9 (I, 110-111); İbn Mâce, "Fiten", 16 (II, 1320-1321); Hâkim, *Müstedrek I* 44; III, 303; IV, 364, 366. "Riya"nın, "küçük şirk" ve "gizli şirk" olduğunu bildiren iki rivayet için bkz. İbn Mâce, "Zühd", 21 nr. 4204); Heysemî, *Keşfü'l-estâr IV, 217.*

mak ise günahlara kefârettir[147], "Nemâm (lâf taşıyan), cennete giremez"[148]. Kötü huylar hakkında daha bunlara benzer birçok hadis vardır. O halde, bu konuda oldukça ihtiyatlı olmalıdır.

Tasavvufa dair hususlarda ilk gaye; halvet, riyâzet, az konuşma, zikre devam etmek suretiyle kalbin tasavvufî kazanımlar için tasfiye edilmesi ve nefsin nevasının kökünden kazınmasıdır. Bu husus; irâde, muhabbet, ihlâs, tövbe ve -sahâbe ve tâbiînden selef-i sâlihînin izine ve ilimleriyle âmil olan âlim ve şeylerin yoluna tabi olmak suretiyle- doğru sünnî itikada bağlılıkla başarılabilir. Muvahhid bir mümin, belirtilen bu şartları sağlayarak tövbe ve telkîn ile hâlvette oturunca, Allah onun amelini hâlis kılar, kalbini nurlandırır, tenini yumuşatır, dilini temizler, zâhirî ve bâtinî duyularını bir araya toplar, amelini huzuruna yüceltir. *Semi'allâhü limen hamidehû* (Allah, kendine hamd edeni işitir)[149] cümlesinde ifade edildiği gibi, onun duasını işitir. Yani, duasını, övgüsünü ve yalvarışını kabul eder. Karşılığını, kurbet ve derece olarak, kuluna ihsan eder.

Bir âyet-i kerimede şöyle buyrulur: "Bütün güzel sözler O'na yükselir, bütün doğru ve yararlı işleri (sâlih amel) O yüceltir" (Fâtır, 35/10). Bu âyetteki "güzel sözlerle, "kişinin, Allah Teâlâ'yı zikir ve tevhid vasıtası olan dilini, boş şeyler konuşmaktan koruması" kastedilmiştir.[150] Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Kesin

147 el-Fudayl (b. 'Iyâz) şöyle demiştir: "İnsanlardan sakınmadan dolayı bir işi terk etmek riyadır. Onların takdirinden dolayı bir işi yapmak ise şirktir" (Kuşeyrî, *Risâle* s. 163). Bu açıklamaya göre, yukarıda hadise bitişik olan cümlenin anlamı, "insanlardan sakınmadan dolayı bir ameli terk etmek küfürdür" şeklinde de düşünülebilir. Kitabın muhakkikleri, *"küfr"ü "keffâret* olarak açıklamışlar. Bu yüzden çeviride o anlam esas alınmıştır.

148 Buhârî, "Edeb", 50; Müslim, "Îmân", 168-170; Ebû Dâvûd, "Edeb", 33; Tirmizî, "Birr", 79.

149 Namazda rükudan doğrulunca söylenen bu cümle için bkz. Buhârî, "Ezân", 125.

150 "Dilin korunması hususundaki rivayetler" için bkz. Tirmizî, "Zühd", 61-63. "Samt" (susma) hakkında bilgi için bkz. Kuşeyrî, *Risâle* s. 97-98.

olan şudur ki, inananlar kurtuluşa ereceklerdir. Onlar ki, namazlarında huşûludurlar. Onlar ki, boş ve anlamsız şeylerden yüz çevirirler" (Mü'minûn, 23/1-3) Demek ki Allah; ilmi, ameli ve amel edeni, mağfiret ve hoşnutluğu ile kurbetine, rahmetine ve derecelerine yükseltmektedir.

Halvet sahibi için bu makamlar hâsıl olunca, onun kalbi, insanların zarar vermesiyle hâli değişmeyen bir deniz gibi olur. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "(Âdetâ) hâli değişmeyen bir deniz gibi ol. Zira bünyelerinde akıcı kan olan kara hayvanları onun içinde ölür, (ama o bunlardan hiç etkilenmez). Firavun ve avânesi denizde boğulmuş, ama deniz bundan dolayı bozulmamıştır. Ayrıca, şerîat gemisi, sâlim bir şekilde onun üzerinde akıp gitmektedir. Kudsî ruh da, onun dibine dalarak hakikât incisine ulaşır ve marifet incisi ile gizli latîfeler mercânını çıkarır. Şu âyette belirtildiği gibi: "Bu (su kütle)lerinin ikisinden, büyüklü-küçüklü inciler çıkar" (Rahmân, 55/22) Zira bu deniz, zâhir ve bâtın denizlerini bir araya toplayan kişiler için hâsıl olur. Bundan sonra, artık kalpte fesat bulunmaz. O kişinin tövbesi, nâsih (samimi/uyarıcı); ameli ise, nâfî (faydalı) olur. O, yasaklanan şeylere bilerek meyletmez. Yanlışlıkla ve unutarak yaptıkları da, istiğfâr ve pişmanlık ile inşallah affolunur.

YİRMİBİRİNCİ FASIL
HALVET EVRÂDI

Halvette olan kişinin, yapabiliyorsa oruç tutması ve beş vakit namazı, sünnetlerine, şartlarına ve erkânına riayet ederek, vakitlerinde devamlı mescitte cemaat ile kılması lâzımdır.[151]

Ayrıca, gece yarısından veya gecenin üçte ikisinden (birinden?) sonra *teheccüd* niyeti ile on iki rekât namazı kılar. Nitekim bu konudaki âyette: "Gecenin bir vaktinde kalkıp, sana mahsus fazla bir namaz olarak, Kur'ân ile teheccüd kıl. Böylece, Rabbin seni (âhirette) övgüye değer bir konuma yükseltir" (İsrâ, 17/79) buyrulmuştur. Başka bir âyette de şöyle buyrulur: "(Onlar geceleri) yataklarından kalkarak, korku ve ümit içinde Rablerine yalvaranlardır" (Secde, 32/16)

Güneşin doğuşundan sonra, *işrâk* niyeti ile iki rekât namaz kılar. Sonra, Felâk ve Nâs süreleriyle *istiâze* niyeti ile iki rekât daha kılar. Daha sonra da *istihâre* niyeti ile iki rekât daha kılar. Her bir rekâtta, bir defa *Fâtiha* suresini, bir defa *Âyetelkürsî'yi,* yedi defa da *İhlâs* suresini okur. Bundan sonra, *duhâ* niyeti ile altı rekât namaz kılar. Arkasından *keffâret-i bevl* niyeti ile iki rekât

151 "Cemaatle namazın faziletine dair hadisler" için bkz. Buhârî, "Salât", 87; "Ezân", 30.

kılar. Her bir rekâtta, *Fâtiha* suresinden sonra yedi defa *Kevser* suresini okur. Bu iki rekâtlık namazı kılınca, bevl (idrar sıçratma?) günahları affolunur ve kabir azabından kurtulur. Zira Rasûlüllah (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: "Üzerinize idrar sıçratmaktan kaçının. Çünkü kabir azabının çoğu, bundan dolayı olacaktır."[152]

Tesbîh niyeti ile dört rekât namaz kılar. Her bir rekâtında, *Fâtiha* ile bir sûre okur. Kırâatten (okumadan) sonra kıyamda iken on beş defa şunları söyler: *Sübhânallâh, ve'l-hamdü lillâh, ve lâ ilâhe illallâh, vallâhü ekber.* Sonra tekbir alıp rükûa gider. Rükûda on defa *sübhânallâh* der. Sonra tekbir alıp doğrularak bunları on defa (daha söyler). (Sonra tekbir alıp) secdeye gider. Birinci secde de yine on defa söyler. (Sonra tekbir alıp) oturduğu zaman iki secde arasında da on defa söyler. (Tekbirle) ikinci secdeye gittiğinde de on defa söyler. İki secdeden sonra da on defa söyler. İkinci, üçüncü ve dördüncü rekâtları da bu şekilde kılar.

Gücü yeten bu tesbih namazını günde bir defa kılar. Her gün kılamıyorsa, her Cuma günü; bunu da yapamıyorsa ayda bir defa; bunu da yapamıyorsa senede bir defa, bunu da yapamıyorsa ömründe bir defa kılar. Çünkü Peygamber (a.s.m.), amcası Abbâs'a (r.a.): "Kim, bu namazı kılarsa, Allah onun bütün günahlarını bağışlar. İsterse o günahların sayısı; çöldeki kumların, semadaki yıldızların ve bütün varlıkların adedinden daha çok olsun"[153] buyurmuştur.

Tâlib (tasavvufa yeni giren), her gün, bir veya iki defa *seyfî duasını*[154] okumalıdır. Yine, her gün, Kur'ân'dan iki yüz âyetlik

152 Hennâd, *Zühd* I, 218; İbn Ebî Hâtim, *'Ilelü'l-hadîs* I, 26; el-Hâkim en-Neysâbûrî, *Müstedrek* I, 183-184; Dârakutnî, *Sünen* I, 128; Zeylâî, *Nasbu'r-râye* I, 128, 212; İbn Hacer, *Dirâye*I, 59, 92-93; a. mlf., *Telhîsu'l-habîr* I, 106; İbrahim b. Muhammed el-Huseynî, *el-Beyân ve't-ta'rîf* I, 94.

153 "Tesbih namazı" ile ilgili rivayetler için bkz. Ebû Dâvûd, "Tatavvu"; 14; Tirmizî, "Vitr", 19; İbn Mâce, "İkâmet", 189; İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl* VI, 252-253.

154 Bu duanın oldukça uzun olan metni için bkz. Nebhânî, *Câmiu's-senâ' 'ale'llâh* s. 278-288.

bir bölüm okur. Ayrıca, bol-bol Allah Teâlâ'yı zikreder. Cehrî zikri benimseyenlerdense bu zikri cehrî (sesli), hafî zikri benimseyenlerdense hafî (sessiz) yapar. Hafî makamı, kalbin hayat bulmasından ve sır lisanı ile konuşmasından sonra olur. (Herkes Allah Teâlâ'yı istidadına göre anar) Nitekim bir âyet-i kerimede şöyle buyrulmuştur: "O'nu, size doğrusunu öğrettiği gibi zikredin / Yolunuzu gerçekten kaybetmişken size doğru yolu gösteren bir ilâh olarak anın O'nu" (Bakara, 2/198)

Yine her gün, Allah'ın bir ismini zikreder ki, Rab o isminin ehlini bilir. (?) *İhlâs* sûresini her gün günde yüz defa okur. Her gün Peygamber'e (a.s.m.)

yüz defa salât-ü selâm getirir. Yine her gün, (yüz defa) *estağfirullâh ve etûbu ileyh* der. Yapabiliyorsa, dilediği kadar fazla *nâfile* namaz kılar ve Kur'ân okur. Böylece Allah katındaki ecri/sevabı zayi olmaz. Şu âyette bildirildiği gibi: "Allah, iyilik yapanların (muhsinler) emeklerini asla boşa çıkarmaz" (Tevbe, 9/120)[155]

155 Bu ifade, Kur'ân'ın iki yerinde daha geçmektedir: Hûd, 11/115; Yûsuf, 12/90.

YİRMİ İKİNCİ FASIL
UYKU VE ŞEKERLEME ESNASINDA GÖRÜLEN RÜYÂLAR

Uykuda ve şekerleme esnasında görülen rüyalar tâbir edilirler. Nitekim bir âyet-i kerimede "Allah, Elçisi'nin sâdık rüyasını gerçekleştirmiştir"[156] (Feth, 48/27) buyrulur. Peygamber (a.s.m.): "Nübüvvet bilgisinden, sadece mübeşşirât (müjdeleyiciler) kalmıştır" buyurunca, oradakiler "Mübeşşirât nedir?" diye sormuşlar. Rasûlüllah da: "Sâlih rüyadır" cevabını vermiştir.[157] Müminler rüyalarında bu mübeşşirâtı görür veya onlar müminlere görünür. Nitekim bir âyette: "Onlar için, hem bu dünya hayatında, hem de âhirette müjdeler var" (Yûnus, 10/64) buyrulmuştur. Buradaki "müjdelerden kasıt, bazılarına göre, "sâlih rüya"dır.[158] Peygamber (a.s.m.): "Sâlih rüya, nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzdür"[159] buyurmuştur. O yine şöyle buyurmuştur: "Kim, rüyasında

156 Hz. Peygamber, Hudeybiye'de sona eren seferden kısa bir süre önce, rüyasında kendisinin ve arkadaşlarının Mekke'ye hac yapmak üzere girdiklerini gördü. Bu rüya, bir yıl sonra, hicretin yedinci yılında, müslümanların Mekke-i Mükerreme'ye ilk barışçıl hac ziyaretlerini yerine getirmeleriyle gerçekleşmiş oldu.

157 Buhârî, "Ta'bîr", 5. Ayrıca bkz. İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl* II, 526.

158 Muvatta', "Rüyâ", 5. Ayrıca bkz. İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl* II, 526.

159 Bu konudaki hadisler için bkz. Muvatta', "Rüyâ", 1, 3; Müslim, "Rüyâ",

beni görmüşse, o beni uyanıkken görmüş gibidir. Çünkü şeytan, benim ve bana tâbi olanların kılığına giremez."[160] Yani, "bana; şerîat ameli, tarîkat, marifet, hakikât ve basîret nuru ile tâbi olan" demektir. Şu âyet-i kerimede ifade edildiği gibi: ""De ki: İşte benim yolum bu! Basiret üzere (akla uygun, bilinç ve duyarlılıkla donanmış bir kavrayışa dayanarak) Allah'a çağırıyorum. Ben ve bana uyanlar (aynı çağrıyı yapıyoruz)." (Yûsuf, 12/108)

Şeytan, bütün bu latîf nurların kılığına giremez. *Mazhar adlı* kitabın müellifi şöyle der: Bu, sadece Peygamber'e (a.s.m.) has bir durum değildir. Bilâkis şeytan; rahmet, lütuf ve hidayet mazharı olanların hiçbirinin kılığına giremez. Bütün peygamberler, veliler, Kâbe, güneş, ay, beyaz bulut, Mushaf vb. böyledir. Zira şeytan, kahr mazharıdır. Bu yüzden, ancak *Mudill* ismi suretinde zâhir olabilir. Nasıl olur da, *Hâdî* isminin mazharı olan birisinin suretinde görünebilir. Zira zıtlardan biri, aralarındaki iticilik ile uzaklıktan dolayı ve hak ile bâtılın birbirinden ayrılması için, diğer zıddın sûretinde zâhir olamaz. Nitekim bir âyette: "İşte Allah, hak ile bâtılı, böyle bir benzetmeyle, göz önüne koyuyor..." (Ra'd, 13/17) buyrulur.

Şeytanın, Rab sûretinde görünmesine ve Rablik davasında bulunmasına gelince, bunun sebebi şudur: Allah'ın sıfatı, celâl ve cemâldir. Şeytan, celâl sıfatına bürünür Zira o, kahr mazhandır. O halde, Rab sûretinde görünmesi ve bu davada bulunması, açıklandığı gibi, sadece *Mudill* isminden dolayıdır. Yoksa *Câmi'* ismi sûretinde görünemez. Çünkü bu isimde, hidâyet anlamından bir kısım vardır. Bu konuda daha başka birçok görüş bulunmaktadır.

6; Ebû Dâvûd, "Edeb", 88; Tirmizî, "Rüyâ", 1, 7, 10; İbn Mâce, "Ta'bîr", 3; Dârimî, "Rüyâ", 6; Ahmed b. Hanbel II, 269, 507; VI, 147. Hadislerin açıklamaları için bkz. Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim* XV, 21..

160 160. Buhârî, "İlim", 38; "Edeb", 109; "Ta'bîr", 10; Müslim, "Rüyâ", 10-13; Tirmizî, "Rüyâ", 4, 7; İbn Mâce, "Ta'bîr", 2; Dârimî, "Rüyâ", 4. Bu hadislerde "bana tabi olanlar" kısmı yoktur. Ayrıca bkz. İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl* II, 528. Şerhi için bkz. Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim* XV, 26.

Onların şerhi oldukça geniş yer tutacağı için bu kadarla yetiniyoruz.

"Basiret üzere (akla uygun, bilinç ve duyarlılıkla donanmış bir kavrayışa dayanarak) Allah'a çağırıyorum. Ben ve bana uyanlar (aynı çağrıyı yapıyoruz)." (Yûsuf, 12/108) âyetinde, vâris bir mürşid-i kâmile işaret vardır. Yani: "Benden sonra, irşâd görevine, bir yönden benim basiretim gibi bâtinî bir basirete sahip olan lâyıktır" anlamındadır. Bununla –"Allah kime yol gösterirse, doğru yolu bulan odur. Kimi de sapıklık içinde bırakırsa, artık onun için doğru yolu gösteren (mürşid) bir dost, bir koruyucu (velî) bulamazsın" (Kehf, 18/17) âyetinde ifade edildiği gibi- "kâmil velâyet" kastedilmektedir.

Bilinmeli ki, rüyalar iki çeşittir; *âfâkî ve enfüsî.* Bunların her biri de, yine iki çeşittir. Enfüsî rüyalar, ya güzel huylardan veya kötü huylardan olur. Güzel huylardan olan bazı rüyalar şunlardır: Cennetleri ve nimetlerini; hûrîler, saraylar, gılmân (hizmetçiler), beyaz nûrânî çöl; güneş, ay, yıldızlar vb. gibi *kalbe* bağlı şeyleri görmek.

Eti yenen hayvanlar ve kuşlar gibi *mutmain nefse* bağlı şeyleri görmek, bu nefsin cennetteki gıdasının -kızartılmış koyun ve kuş eti gibi- bu tür şeylerden olacağından ötürüdür. Sığır, dünyada kendisiyle çiftçilik yapması için, Âdem'e (a.s.m.) cennetten gelmiştir. Deve de, zâhir ve bâtın kabesine yolculuk için, yine cennetten gelmiştir. At, küçük ve büyük cihadın âleti olarak, cennetten gelmiştir. Bunların hepsi, âhirete âittir. Bir hadiste: "Koyun, cennet balından; sığır, cennet safranından; deve, cennet nurundan; at da, cennet kokusundan yaratılmıştır"[161] buyrulur. Katır, *mutmainne nefsin* en alt sıfatındandır. Rüyada katır görmenin tâbiri

161 Kaynağı bulunamamıştır. "Koyun, cennet hayvanlarındandır" şeklindeki rivayet bir için bkz. İbn Ebî Hâtim, *'Ilelü'l-hadîs* nr. 380; Hatîb, *Târîhu Bağdâd* VII, 432; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl* nr. 35229.

şöyledir: Bu rüyanın sahibi, ibadette tembellik yapmakta, kıyâm ve kuûdda ağır davranmaktadır. Amelinden hakikatte tövbeden başka bir sonuç hâsıl olmaz. Hâlbuki "inanıp dürüst ve erdemli davranışlarda bulunan kimseye gelince, böyle biri, (yaptıklarının) karşılığı olarak, (âhiret hayatının) nihâî güzelliğine, iyiliğine ulaşacaktır" (Kehf, 18/88). Cennetin taşlarından olan eşekler, Hz. Âdem'in ve zürriyetinin âhireti dünyada iken kazanma maslahatı içindir.

Rûha taalluk eden hususlara gelince, (rüyada) yeni yetme genç (görmek) buna örnektir, ilâhî nurlar onda tecelli eder. Zira cennettekilerin hepsi bu görünümde olacaktır. Şu hadis-i şerifte ifade edildiği gibi: "Cennet ehli, kılsız, tüysüz, sürmeli gözlüdür. Gençlikleri sona ermez ve elbiseleri eskimez."[162] Başka bir hadiste: "Rabbimi, (rüyamda) yeni yetme bir genç sûretinde gördüm"[163] buyrulur. Bazıları bunu şu şekilde açıklar: "Bu sûretten kasıt, Hak Teâlâ'nın rubûbiyyet sıfatı ile *tıflü'l-meânî* adı verilen rûh aynasında tecellî etmesidir. Zira o (ruh), cesedin terbiye edicisidir ve onunla Rab arasında vesiledir. Emîrü'l-müminîn Hz. Ali (r.a.): "O mürebbî olmasaydı, Rabbimi tanıyamazdım" demiştir. Bu mürebbî, bâtın mürebbîsidir. O, ancak, bir zâhirî mürebbînin telkîn ile terbiyesi sebebiyle hâsıl olur. Buna göre, peygamberler ile velîler, bedenlerin mürebbileridir. Kalplerin mürebbîleri ise, -yukarıda belirtildiği gibi?- bunların terbiyeleri sonucunda, başka bir rûh ile buluşma şeklinde hâsıl olandır. Şu âyette ifade edildiği gibi: "O, kullarından dilediğine kendi iradesiyle vahiy (rûh) indirir ki, (bütün insanları) O'na kavuşacakları Gün(ün gelip çatacağı) konusunda uyarsın" (Gâfir, 40/15). İşte, bir mürşit aramak, kalbin kendisiyle hayat bulacağı ve Rabbini tanıyacağı bu ruh içindir. Bu incelik iyi kavransın.

---

162 Tirmizî, "Sıfatü'l-cennet", 8. Ayrıca bkz. İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl* X, 528.

163 Tahrici 79. dipnotta geçmişti.

İmam Gazâlî (rh. a.) şöyle der[164]: "Zikredilen bu tevile göre, rüyada, Rabbin, (uhrevî) güzel bir sûrette görünmesi mümkündür.[165] Zira görünenin temsili, Allah Teâlâ'nın görenin istidat ve uygunluğu ölçüsüne göre yarattığı şeyin misalidir. Yoksa görünen, hakîkat-i zâtiyye değildir. Zira Allah Teâlâ, sûretten münezzehtir. Yahut Peygamber'in dünyada zâtı ile görünmesi gibi olur. (?) Bu kıyasa göre, görenin istidat uygunluğu ölçüsüne binaen, onun farklı bir surette görünmesi mümkündür. Ama *Hakikat-i Muhammediyye'yi,* ancak, zâhirî ve bâtinî olarak, amelinde ve ilminde, hâlinde ve basîretinde kâmil vâris görebilir. *Lâ fî hâlihî (?)"* (Nevevî'nin) *Sahîh-i Müslim Şerhinde*[166] de bu şekilde açıklamalar vardır.

Zikredilen tevile göre, Allah Teâlâ'nın, nûrânî beşerî bir sûrette görünmesi mümkündür. Kıyâs, her bir sıfatın, bu şekilde tecelli edeceğini gösterir. Nitekim Mûsâ (a.s.m.) için, hünnap ağacından, ateş sûretinde tecelli etmiştir. "Hani o (Mûsâ), (uzakta) bir ateş görmüş ve ailesine: 'Siz burada bekleyin. Ben bir ateş gördüm. Belki size ondan bir meşale getiririm yahut ateşin yanında bir yol

---

164 Bu bilginin, Gazâlî'nin *İhyâ 'sından* alınmış olabileceğini düşünerek, onu taradık ama bulamadık. Gazâlî, bu konuyu, başka bir eserinde, genişçe ve anlaşılır bir şekilde izah etmiştir. *(el-Madnûn bih "alâ ğayri ehlih* s. 337-339) Oysa yukarıdaki açıklamalar oldukça muğlaktır. Kitabı derleyen, muhtemelen, bu bilgileri bizzat kaynağından değil, hatırında kaldığı şekliyle nakletmektedir.

165 "Rüyasında Rabbini gören bazı kişiler" için bkz. Kuşeyrî, *Risâle* s. 307.

166 Kanaatimizce, burada *Sahîh-i Müslim Şerhî'nden* yapılan alıntı, bu nüshaya eksik nakledilerek, ondan sadece *lâ fî hâlihi* ifadesi kalmıştır. Bu ifade, herhalde, asıl metindeki *lâ telîku bi hâlihî* ifadesini karşılamaktadır. Nevevî, bu konuda, Kâdî ('Iyâz)'dan şu açıklamayı nakletmektedir: "Âlimler, rüyada, Allah Teâlâ'nın görülmesinin câiz ve sahih olduğunda ittifak etmişlerdir. Her ne kadar insan, O'nu, şanına uygun düşmeyen cisimlere âit sıfatlardan bir sıfat üzere görmüş olsa da. Çünkü o görülen, (asla) Allah Teâlâ'nın zâtı değildir. Zira, (rüyada) Nebî'yi (a.s.) görmenin hilafına, Allah Teâlâ hakkında, tecessüm ve hallerin değişikliği (gibi hususlar) câiz olmaz." *(Şerhu Sahîhi Müslim* XV, 38)

gösterici bulurum' demişti" (Tâhâ, 20/10). "O sağ elindeki nedir, ey Mûsâ?" (Tâhâ, 20/17) âyetinde ifade edildiği gibi, (Mûsâ için) kelâm sıfatından da (tecelli etmiştir).

Mûsâ'nın gördüğü nâr (ateş), aslında nûr idi. Ama Mûsâ'nın zannından ve talebinden dolayı, ona nâr (ateş) denmiştir. (Bilindiği gibi) insan, ağaçtan daha alt mertebede (bir varlık) değildir. O halde Allah'ın, sıfatlarından biriyle, hayvânî vasıflardan insânî vasıflara tasfiye ettikten sonra hakîkat-i insâniyyede tecelli etmesinde garipsenecek bir durum yoktur. Nitekim bazı evliyada tecelli etmiştir. Ebû Yezîd el-Bistâmî şöyle demiştir: "Kendimi tespih ve tenzih ederim, şanım ne yüce." Cüneyd-i Bağdâdî de: "Cübbemde, Allah'tan başkası yok" demiştir.[167] Buna benzer daha başka sözler vardır. Bu makamda, tasavvuf ehlinin öyle garip nükteli sözleri vardır ki, onların burada açıklanması çok yer kaplar.

Şu da bilinmeli ki, eğitim ve terbiyede, mutlaka uygunluk/ilişki gereklidir. Bu yüzden, tasavvufa yeni girenin, daha işin başında, kendisi ile Allah ve Peygamberi arasında bir ilişki kurması düşünülemez. O, şüphesiz, ilk önce bir velinin terbiyesine ihtiyaç duyar. Zira "veli kişi", beşerî yönden onunla Allah/Peygamber arasında bir ilişki/vasıtadır. Hz. Peygamberin sağlığında olan durum gibi. Zira Peygamber (a.s.m.) hayatta iken, hiç kimse başkasına ihtiyaç duymazdı. O âhirete intikâl edince, taalluk sıfatı sona erdi ve mahza tecerrüde vâsıl oldu. Evliyanın durumu da böyledir. Onlar da âhirete intikal edince, hiçbirine maksûda irşâd işi ulaşmaz / onlardan hiç kimseye maksûda irşad işi ulaşmaz. Anlayış ehlinden bir kişi isen, bu inceliği iyi anla. Onlardan değilsen, nefsânî-zulmânî tarafa galip gelen nûrânî riyazet ile anlayış talep et. Zira anlayış, zulmânî ile değil, nûrânî ile hâsıl olur. Yine, nûr,

167 Sûfîlerin *sekr* halinde söyledikleri *şatahât* kabilinden olan bu sözler hakkında bazı açıklamalar için bkz. İbn Teymiyye, *Mecmûu'l-fetâvâ* X, 337; İbn 'Arabî, *Mevâkıu'n-Nücûm* s. 74; Gazâlî, *Mişkâtü'l-envâr* s. 40.

ulaştığı yere mutlaka ışık saçıcı olur. Demek ki, müptedînin onunla (nur) her hangi bir ilişkisi olamaz.

Hayatta olan velinin ise, bir münasebeti vardır. Zira onun, kâmil vârislik cihetiyle, cismânî-taallukî ve rûhânî-tecerrüdî olmak üzere iki yönü bulunur. Öyle ki, Peygamber'den (a.s.m.) ona nebevî vilâyet yardımı peşi-peşine gelir. O, insanları bu yardımla tanır / onlara bununla yardımcı olur. Bunu iyi anla. Zira bunun ötesinde, öyle derin bir sır vardır ki, onu ancak ehli idrak edebilir. Bir âyet-i kerimede şöyle buyrulmuştur: "Asıl şeref, Allah'a, O'nun Elçisi'ne ve Müminlere âittir. Ama iki yüzlüler (münâfıklar) bunun farkında değiller." (Münâfıkûn, 63/8)

Ruhların bâtındaki terbiyesine gelince, önce *cismânî ruh* cisimde terbiye edicidir. Sonra sırasıyla, *ravânî ruh* kalpte, *sultânî ruh* füâdda, *kudsî ruh* da sırda terbiye edicidir. *Kudsî ruh/(Su),* insan ile Hak Teâlâ arasındaki vasıta ve Hak'tan halka tercümandır. Zira o, Allah'ın ehli ve O'nun mahremidir.

Emmâre, levvâme ve *mülhime* (nefsin) sıfatından olan kötü huylardan dolayı görülen rüyalarda; kaplan, aslan, ayı, kurt, köpek, domuz gibi yırtıcı hayvanlar ile tavşan, tilki, pars, kedi, yılan, akrep, büyük eşek arısı gibi zarar verici mahlûkların görülmesi söz konusudur. Rüyada bunların görülmesi, kaçınılması ve ruhun yolundan izale edilmesi gerekli olan kötü huyların sıfatından neşet etmektedir.

Kaplan: Kendini beğenme -ki Allah'a karşı kibir demektir- sıfatındandır.

Aslan: Kibir ve halka üstünlük taslama sıfatındandır.

Ayı: Gazap (kızma) ve emri altındakilere hükmetme sıfatındandır.

Kurt: Haram yeme, dünya sevgisi ve dünyalık için baskı yapma ve kızma sıfatındandır.

Domuz: Kin, haset ve şehevî hususlara hırs gösterme sıfatındandır.

Tavşan: Alçak dünya işlerinde hıyanet ve hile yapma sıfatındandır. Tilki de böyledir. Ancak tavşanda gaflet yönü ağır basmaktadır.

Pars: Câhilî şeref duygusu ve yönetme sevgisi sıfatındandır.

Kedi: Cimrilik ve nifâk (iki yüzlülük) sıfatındandır.

Yılan: Sövme, gıybet ve yalan gibi dil ile zarar verme sıfatındandır. Bu sıfattan dolayı, gerçek manalarıyla yırtıcı hayvanlar da görülür. Ehli olan o hakiki manaları basiretle idrak edebilir.

Akrep: Kaş-göz işareti, iğneleyici sözle alay ve laf taşıyıcılık sıfatındandır.

Büyük eşek arısı: Gizli olarak diliyle insanları incitme sıfatındandır.

Rüyada yılan görmek, bazen insanlarla düşmanlığa işaret eder.

Sâlik, nefsinde (rüyasında), zarar verici varlıklarla mücadele ettiğini görür de, rüyadan sonra onlara karşı başarılı olamazsa, onları alt edene ve öldürerek yok edene veya onları beşerî sûrete dönüştürene kadar, ibadet ve zikri çoğaltmaya çalışmalıdır. Onları alt eder ve tamamen öldürürse, bu kötülüklerin keffâreti anlamına gelir. Nitekim Allah Teâlâ, tövbe eden bazı kişiler hakkında şöyle buyurur:"... Allah, onların (geçmişte işledikleri) kötü fiillerini silecek ve kalplerini sükûna kavuşturacaktır" (Muhammed, 47/2). Onların insan sûretine dönüştüğünü görürse, bu durum, kötülüklerin iyiliklere dönüştüğü anlamına gelir. Tövbe edenler hakkında şu âyette buyrulduğu gibi:"... Ancak, pişman olup doğru yola dönen, iman ederek dürüst ve erdemli davranışlarda bulunanlar, bunun dışındadır. Zira Allah'ın (önceki) kötü hallerini iyi hallere dönüştürdüğü kimseler, işte böyleleridir." (Furkân, 25/70).

Onlardan bu defalık kurtulmuş olabilir. Ancak daha sonrası için kendini güvende hissetmemesi gerekir. Zira nefis, isyan ve hata pisliklerinden bir güç elde edince, kuvvetlenerek mutmainne (nefis)e üstünlük sağlar. İşte bundan dolayı, Allah Teâlâ, dünyada hayatta kaldığı süre boyunca kulun her zaman yasaklardan kaçınmasını emretmiştir.

Bazen, rüyada, *nefs-i emmâre* kâfir, *levvâme* yahûdî, *mülhime* ise hıristiyan sûretinde görünür. Mülhime nefis, bidatçi sûretinde de görünebilir.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ
FASIL TASAVVUF EHLİ

Tasavvuf ehli, on iki gruptur. Onlardan sadece birisi sünnîdir. Sünnîler, işleri ve sözleri, şerîat ve tarîkata uygun olanlardır. İşte bunlar, ehl-i sünnet ve cemâattir. Bunların bir kısmı hesaba çekilmeden, bir kısmı da azap gördükten sonra cennete girecektir.

Geri kalan gruplar bidatçilerdir. Onların isimleri şu şekilde sıralanabilir: Hulûliyye, Hâliyye, Evliyâiyye, Semerâhıyye, Hubbiyye, Hûriyye, İbâhiyye, Mütekâsile, Haddiyye-Mütecâhile, Vâkıfiyye ve Hâmiyye.

1. *Hulûliyyeden* olanlar şöyle der: "Kadınların ve oğlanların güzel yüzlerine bakmak helaldir. Zira güzel yüzde, Hakkın sıfatı vardır." Ayrıca onlar, raks ederler ve el öpme ile sarılmanın (gerekliliğini) iddia ederler. *Hulûliyye*nin görüşleri tam bir küfürdür.

2. *Hâliyyeden* olanlar, "raks etme ve el çırpma (alkış) helâldir" derler. Onlar şunu da iddia ederler: "Şeyhin öyle bir hali vardır ki, şerîat onu ifade edemez/açıklayamaz." Bu görüşler bidat olup, Rasûlüllah'ın (a.s.m.) sünnetinde böyle bir şey yoktur.

3. *Evliyâiyyeden* olanlar şöyle der: "Kul, evliyanın mertebesine ulaşınca, şeriatin getirdiği yükümlülükler ondan sâkıt

olur." Ayrıca şunu iddia ederler: "Veli, peygamberden daha üstündür. Çünkü peygamber, ilmini Cebrâîl vâsıtasıyla elde eder; velî ise, ilmine Cebrâîl vâsıtası olmaksızın kavuşur." Hâlbuki bu yorum yanlıştır. Onlar bu inanıştan dolayı helâk olurlar. Bu görüşler küfürdür.

4. *Semerâhiyyeye* göre, "sohbet kadîmdir, bu sohbet ile (kişiden) emir ve nehiy kalkar." Onlar, def, tanbur vb. gibi şer'an yasak olan şeyleri helâl sayarlar. Kadın olmaları cihetiyle kızlarını (kendilerine) helal görürler. Bunlar kâfir olup, öldürülmeleri mubahtır.

5. *Hubbiyyeden* olanlar şöyle der: "Kul, Allah katında muhabbet derecesine ulaşınca, ondan yükümlülükler sâkıt olur." Onlar, kendilerinden olan kişilerin yanında avret mahallerini örtmezler.

6. *Hûriyyen*in görüşleri, *Hâliyyen*in*ki* gibidir. Onlar, ayrıca, "(vecd) hallerinde hûrîler ile cinsel ilişkide bulunduklarını" iddia ederler. Ayılıp kendilerine gelince, boy abdesti alırlar. Hâlbuki yalan söylemektedirler, bundan dolayı helâk olurlar.

7. *İbâhiyye,* emr-i maruf (iyiliği emretme) görevini terk eder, haramları helal sayar ve bütün kadınlarla (evlenmeyi) mubah görürler.

8. *Mütekâsile,* çalışıp-kazanmayı bırakarak, kapılarda dilencilik yaparlar.(Böylece) dünyayı terk ettiklerini iddia ederler. Hâlbuki bu yüzden helâk olurlar.

9. *Mütecâhile,* üzerlerine fâsıkların elbiselerini giyerler, ama bâtınlarının (temiz olduğunu) iddia ederler. Bundan dolayı helâk olurlar. Şu âyette ifade edildiği gibi: "Asla, zulümde ısrar edenlerden yana eğilim göstermeyin. Yoksa (âhirette) ateş size de dokunur..." (Hûd, 11/113)

10. *Vâkıfiyyeden* olanlar, "Allah'ı, asla Allah'tan başkası bilemez" diyerek, marifet (Allah'ı bilme) talebini bırakmışlardır. Bu yüzden helâk olurlar.

11. *Hâmiyyeden* olanlar, ilmi bırakır, öğretimi yasaklar ve hakîm kişilere tabi olurlar. Onlar: "Kur'ân, perdedir. Şiirler ise, tarîkatin Kur'ân'ıdır" deyip, buna inanmışlardır. Bu yüzden, Kur'ân'ı bırakırlar, çocuklarına şiirleri öğretirler. *Vird* de terk ederler. Bu inanıştan dolayı helâk olurlar.

(Bu gruplar), içlerinde bâtıl (bir inanış) olduğu halde, "biz, ehl-i sünnet ve cemâatiz" derler. Hâlbuki onlar, ehl-i sünnet ve cemâatten değildir. Zira ehl-i sünnet ve cemâat şöyle der: Sahâbe, Peygamberin (a.s.m.) sohbetinin kuvveti sayesinde *cezbe* ehliydi. O *cezbeler,* Hz. Ali'den (r.a.) sonra, tarîkat şeyhlerine yayılmıştır. Daha sonra, çok sayıda silsileye ayrılmış, nihayet zayıflayarak onların birçoğunda sona ermiştir. Öyle ki, bir kısmında, herhangi bir faydası olmaksızın, şeyhlik sûretinde rüsûm (formalite) kalmıştır. Daha sonra, onlardan bidat ehlinin kolları çıkmıştır. Böylece, bir kısmı Kalender'e, bir kısmı Haydar'a, bir kısmı Edhem'e ve diğer kısımlar da daha başkalarına intisap etmiştir. Onların burada anlatılması çok yer kaplar.

Bu zamanda, *fakr ve irşad ehli,* azın da azıdır. Gerçek *Hak ehli,* şu iki şahitle bilinir: Zâhir ve bâtın. *Zâhir,* emir ve nehiylere uymak suretiyle şerîate güçlü bir şekilde bağlanmayı ifade eder. *Bâtın* ise, kişinin sülûkünün basiret müşâhedesi üzerine olmasıdır. Böylece o, kendisine uyulacak zâtı görür -ki o Hz. Peygamber'dir-. (Şeyhi de), kendisi ile Allah arasında ve Peygamberin (a.s.m.) rûhâniyeti, hattâ yerine göre cismaniyeti arasında bir vasıta olur. Zira şeytan, Hz. Peygamberin kılığına giremez. Dolayısıyla (bu durum), ondan kendisine ve sâlik müritlerine bir işaret olur. Böylece, onların sülûkleri, körü-körüne olmaz. İşte burada, temyîz (ayırma) hususunda, öyle ince alâmetler vardır ki, onları ancak çok az sayıda kişi idrak edebilir.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ FASIL
HÂTİME: SON NEFES

Sâlikin; zeki, basîretli, işlerin sonlarını görebilen ve onların geri gitmesi hakkında tefekkür edebilen bir kişiliğe sahip olması gerekir. O, zâhirî hallere aldanmamalıdır. Zira tasavvuf ehli, "hallere yönelen sâlikin, kendisine o halleri veren zattan gafil olacağında" ittifak etmiştir. Nitekim bir âyette şöyle buyrulur: "... Kendilerine yazık eden kavimlerden başkası, Allah'ın mekrinden emin olmaz" (A'râf, 7/99). Bir kudsî hadiste de: "Ey Muhammed, günahkârlara, benim çok bağışlayıcı olduğumu müjdele. Sâdıkları da, çok kıskanç olduğumu bildirerek, uyar"[168] buyrulmuştur.

O halde, evliyânın kerâmetleri ve halleri, *mekr* ve *istidrâc*dan güvende değildir. Hâlbuki peygamberlerin mucizelerinde durum bunun tersinedir. Zira onların mucizeleri, bunlardan ebediyen güvendedir. Denilir ki: "Kötü sondan korkma, genellikle kötü sondan kurtulma sebebidir." (Korku, ümitten fazla olmalıdır). Tâ ki, beşerî yön, insanları aldatmasın ve farkına varmadıkları bir yerden onların yolunu kesmesin.

---

168 Kaynağı bulunamamıştır. Hakîm-i Tirmizî, "Allah'ın, Dâvûd (a.s.)'a 'Ey Dâvûd, günahkarları müjdele, sıddîkları da uyar'..." buyurduğuna dair bir haber nakletmiştir. Ancak, bu haberin devamı, yukarıdaki rivayetten farklıdır. *(Nevâdiru'l-usûl* IV, 78)

(Âlimler) der ki: Sıhhat ve âfiyet içinde iken, havf (korku) ağır basar. Hastalıkta ise, ümit daha fazla olur. Rasûlüllah (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: "Şayet, mümin kişinin korkusu ve ümidi tartılabilseydi, ikisi de birbirine eşit çıkardı."[169] Ölüm hastası olan müminin, Allah'ın fazlını ümidi daha çok olmalıdır. Nitekim Nebî (a.s.m.) şöyle buyurmuştur: "Sizler, mutlaka, Allah'a hüsn-ü zan besleyerek ölmelisiniz."[170] Yani, ölümcül hasta; Allah'ın rahmetinin gazabını aştığını, O'nun rahmetinin ve yardımının genişliğini, *erhamurrâhımîn* (merhametlilerin en merhametlisi) olduğunu düşünmelidir. Böylece, kendini hakîr görerek, yalvararak, özür dileyerek, yaltaklanarak, kapısında günahını itiraf ederek, O'nun kahrından lütfuna, O'ndan yine O'na sığınır. O'nun lütuflarının feyzini ve günahlarına karşı rahmetini ümit eder. Hiç şüphe yok ki, "Allah'tır gerçekten iyilik eden ve gerçek rahmet kaynağı" (Tûr, 52/28) ve "son derece eli açık, çok cömert olan"[171]

Ey sapıtanlara (saptıranlara) hidayet bahşeden, ey günahkârlara acıyan Allah'ım! Senin ilmin, söze hâcet bırakmaz. Cömertliğin de, istemeye hâcet bırakmaz. Allah'ım, Rasûllerin efendisini, bütün âl ve ashâbını iyiliklerle kuşat! Salât ve selâm onların üzerine olsun! Ey âlemlerin Rabbi!

Allah Teâlâ'nın tevfikiyle, risâle (bu küçük kitap) sona erdi.

---

169 Anlamı doğru olmakla birlikte, bunun, Peygamber'e nispeti sahih değildir. O, bazı kaynaklarda, Mutarrif'in sözü olarak geçer. Bilgi için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Zühd* 293; Kuşeyrî, *Risâle* s. 106; Beyhakî, *Şü'abü'l-îmân* II, 12-13; Sehâvî, *Makâsıd* nr. 909; Ali el-Kârî, *Esrâr* nr. 387; a. mlf., *Şerhu 'Ayni'l-'ılm ve zeyni'l-hılm* II, 247-273; Süyûtî, *Dü-rer* 349; 'Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ* nr. 2131.

170 Müslim, "Cennet", 81, 82; Ebû Dâvûd, "Cenâiz", 13; Ahmed b. Hanbel III, 293; İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûlXI,* 693. Şerhi için bkz. Nevevî, *Şerhu Sahîhi Müslim* XVII, 209.

171 "... Nankörlük yapan kişi ise, (bilsin ki) Rabbim, hem sınırsız cömert, hem de mutlak manada kendine yeterlidir." (Neml, 27/40)

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

(ARAP HARFLERİNE GÖRE ALFABETİK)

Ehadiyyet: Bütün varlıkların yok sayılmasıyla en yüce zâtın ismi.

Esmâü't-tevhîd: Kendilerinden altı fer'î ismin çıktığı altı (yedi?) aslî isim. Bunların toplamına *"esmâü't-tevhîd"* denir. Aslî olanlar şunlardır: *Lâ ilâhe illallâh, Huve, Hayy, Vâhid, 'Azîz, Vedûd.* Fer'î isimler ise şunlardır: *Hakk, Kahhâr, Kayyûm, Vehhâb, Müheymin, Bâsıt.*

Ünsiyyet: Rûhun, kalpteki tam (kâmil) bir müşâhede sebebiyle haz duyması.

Ehlü's-suffe: Kendilerini davete hasreden Rasûlüllah'ın (a.s.m.) fakir sahâbîleri.

Bidâyet: Ruhlar âleminde isimler ve sıfatlar ile gerçekleşmek.

Basîret: Kuds (Hak) nûru ile aydınlanan kalpte veliler için açılan bir kuvvet. Bununla, eşyanın hakikatleri ve bâtınları görülür. Ona "*kudsî kuvvet"* de denir.

Tecrîd: Kulun, sırrını, Allah'ın hakkının gerekliliği (vücûbu) sebebiyle, O'nun dışındaki şeylerden, yani bütün dünyevî amaçlardan, şimdiye ve geleceğe dair isteklerden, boş tutması.

Tecellî: Kalpler için açılan bazı gayb nurları.

Tecellî'z-zât: Mükâşefe. Bunun temeli Zât'tır. Fakat sadece isimler ve sıfatlar vasıtası ile hâsıl olur.

Tecellî's-sıfât: Kulun zâtının, Rabbin sıfatları ile vasıflanmayı kabulü.

Telbîs: İstikâmet, tevhîd ve ihlâs elbisesini giydiğini zannetme. Hâlbuki aslında, şeytanın kıyâfetini giymiştir. Bazen ondan kerâmetler de görünebilir. Biz bunlara *"muhâdaât"* (aldatmalar) deriz.

Tevhîd: Allah'ın, hiçbir şerik (ortak) olmaksızın, vahdaniyetine (tekliğine) hükmetme. Tevhidin çeşitli rükünleri ve mertebeleri vardır.

Cism-i cismânî (cismâniyye): Mülk âlemindeki cisim.

Celâliyye (Celâl): *Kahr* (galip gelme), *azamet* (yücelik), *kibriyâ* (büyüklük), *mecd-senâ* (medh ve övgüye lâyık) ve *iktidâr* (kudret sahibi) sıfatları.

Hucub-u zulmâniyye: Matlûp ile tâlibi arasındaki engeller/perdeler. Bunlar, şehvetler ve lezzetler gibi cisim zulmetinin engelleridir.

Hucub-u nûrâniyye: Matlûp ile tâlibi arasındaki engeller/perdeler. Bunlar, bâtınî müdrikelerden *akıl, sır, rûh-u hafî g*ibi, rûh nurunun perdeleridir.

Haceletü'l-üns: *Lâhût âlemi.*

Hakka'l-yakîn: *Vâsıl*ların hedefinin son noktası ve yakını sıdk. *Sâlik*ler, yüce makamlarda, kulun Hak'ta fânî olduğu durumlarda, buna şahit olurlar.

Hakîkat-i Muhammediyye: Müminlerin kalpleri için, canlılığın ve rûhî hayatın kaynağı. *Zât-ı Muhammedî.* O, aynı zamanda, diğer varlıkların yaratılma ve icat edilme vâsıtasıdır.

Derecât: Zâhir (şerîat) ilmine bağlılığının neticesinde, kul için hâsıl olan sevaplar.

Dâru'l-fervâniyye : Yüce makamları bulunan konak. Allah, *ârif*leri orada muhafaza eder/barındırır ve onları varlıklardan perdeler/örter. Ârifler, *vusûl*lerinin derecesine uygun olarak, orada kubbeler altında konaklayacaklar.

Rüyâ: Allah Teâlâ'nın muhlis kulunun kalbine koyduğu ilimden bir sır.

Rûh-u a'zam: *Akl-ı evvel, hakîkat-i Muhammediyye* ve *nefs-i vâhide.* O, Allah'ın yarattığı ilk varlık, en yüce yaratık ve nûrânî cevherdir. Ona, cevher olması itibariyle *"tek nefis",* nûrânî olmasından dolayı da *"ilk akıl"* denmiştir. Âlemde bazı mazharları (görüntüleri) ve isimleri vardır: *Akl-ı evvel, kalem-i a'lâ, nûr, nefs-i küllî* ve *levh-i mahfûz* gibi.

Rûh-u ravânî: Ruhların, melekût âleminde nurdan kisvesi/örtüsü. Ona *"Rûh-u seyrânî"* de denir.

Rûh-u sultânî: Allah Teâlâ'nın, lâhût ve ceberût âlemleri arasında, ruhlara giydirdiği (bahşettiği) nuru.

Rûh-u seyrânî: bkz. *Rûh-u ravânî.*

Rûh-u kudsî: *Lâhût âleminde* nurdan bir kisve.

Riyâzat: Nefsin, mizacın (insan tabiatının) karışım ve meyillerinden arıtılması.

Sevâdül-vech fi'd-dâreyn: Allah Teâlâ'da tamamen *fenâ* (yok) olma. Öyle ki, sahibinin, ne zâhiren ne de bâtınan, ne dünyevî ne de uhrevî hiçbir varlığı olmaz. İşte bu, hakîkî fakirliktir ve aslî yokluğa dönmektir.

Tarîkat: "Menzileleri kat etme ve makamlarda yükselme" şeklinde sâliklere has yürüyüş ile Allah Teâlâ'ya yürümek.

Tıflü'l-meânî: Allah Teâlâ'nın, *lâhût âleminde,* rûhu yarattığı ilk sûret. Ona, bu yüzden, *"insan-ı hakîkî'* denir.

Âlem-i aslî: Allah Teâlâ'nın, kendisinde, ruhları Muhammed'in (a.s.m.) nurundan yarattığı âlem. O, *lâhût âlemidir.*

Alemû'l-ceberût: Ruhların, *lâhût âleminden* kendisine indiği âlem. O, *lâhût âlemi* ile *melekût âlemi* arasında orta âlemdir. Allah'ın, kendisinde, işleri hükümlerine göre icrâ ettiği (yürüttüğü) için, ona *"âlemü'l-ceberût"* denilmiştir.

Âlemü'l-hakîkât: Peygamberler ile velilerin *lâhût âlemindeki* makamı. Diğer iki görüşten birinde, "kulun, Allah Teâlâ ile visâl mahallinde ikâmeti"; ötekinde de "ihsan âlemine giriş" şeklinde tarif edilmiştir. O, *kurbet âlemidir.*

Âlemü'l-kurbet: *Âlemü'l-hakîkat.*

Alemü'l-lâhût: Ruhların kendisinden yaratıldığı ilk vatanı. *Mahv ve fenâ,* fânînin orada Allah Teâlâ'ya kurbetinden dolayı, bu âlemde gerçekleşir. Meleklerin ve başka varlıkların bu âleme ulaşması mümkün değildir.

Âlemü'l-melekût: Ruhlara ve nefislere has gayb âlemi.

Alemü'l-mûlk: Şahâdet veya cisimler ve istekler/hedeşer âlemi. Ruhlar, cesetlere orada girer. O, *süflî âlemdir.*

'Ilmü'l-bâtın: Fenomenler olmaksızın kalpte zuhûr eden ilim. Büyük sûfîler onu şu ilimlere ayırır: *Hâl, Havâtır, Yakîn, İhlâs, Marifet-i ahlâki'n-nâs, Marifet-i aksâmi'd-dünyâ, Zarûret ve hakâiku't-tevbe, Tevekkül, Zühd, İnâbe, Fenâ, İlm-i Ledünnî*

'Ilmü'l-hakîka: Bâtın ve zâhir ilimlerinin bir araya toplanması.

'Ilmü'z-zâhir: Zâhirî uzuvlarda/organlarda ortaya çıkan ilim. O, erkek-kadın her Müslüman'ın öğrenmesi farz olan ilimdir. O, *şerîat ilmi*dir.

'Ilmü'l-furkân: Kalbin, kendisiyle, hayrını ve şerrini gördüğü lâmbası. (Allah'ın) mülkünde, melekûtunda ve sıfatlarında tefekkür ettiği derecede, O'nun cemâlinin açılması, isimlerinin ve sıfatlarının anlamlarını düşünmesi sebebiyle, kalbin (O'na olan) sevgisi artar. O, *tefekkür ilmidir.*

'Ilmül-yakîn: Allah Teâlâ'nın, sâlih-mukarrab velilerine, ilhamlar, tecelliler, fütûhât, keşifler ve müşâhedeler yoluyla, kendi katında bir itibar olarak bahşettiği ilim. O, *ledünnî ilimdir.*

'Aynu'r-rûh: Basiret. Bkz. *Basiret*

'Ayne'l-yakîn: *İlme'l-yakînden* rabbânî bağış.

Fânî: Nefsinin hazlarına ulaşmaktan kaçınarak yok olmayı tercih eden kişi.

Fakr: Şerefli bir makam. Fakirler kendilerini her şeyden soyutlarlar. Sadece Allah Teâlâ ile yetinirler.

Fenâ: Kötü beşerî sıfatları, "Zât" hâriç güzel ilâhî sıfatlar ile değiştirmek.

Kurbet: Kulun, ilim ve marifetteki isim ve sıfatlara hâkim olması. Öyle ki, istediği herhangi bir şeyi elde etmesi, (artık) onun için zor olmaz.

Kudret: Varlıkları yokluktan varlık alanına çıkarak kuvvet. "Rab" olma, bu kuvvet ile belli olur.

Kisve-i 'unsuriyye: Mülk âlemindeki nurdan kisve. Kenz: Gayb âleminde gizli *hüviyyet-i ehadiyye.*

Mahviyyet: Kulun, Hakk'ın varlığından başka her varlıktan soyutlanması.

Müşâhede: Kalp gözüyle Hakk'ın görülmesi.

Ma'rifet: Hak Teâlâ'yı, isimleri ve sıfatları ile bilen velinin sıfatı. Öyle ki o, işlerinde Allah'a karşı daima itaatli olur. Ayrıca, kötü huylarından ve manevi hastalıklarından arınır. Sonra, uzun bir vukûf (bekleme/tefekkür) dönemi olur. Bu arada, itikâfı ve sır makamında Allah Teâlâ ile münâcâtı devam eder. Nihayet, Hak tarafından, mukadderâtta icrâ ettiği tasarruflardaki esrarının kendine tanıtılmasıyla *muhaddes* bir kişi olur. İşte o zaman, ona *"ârif* denir.

Makâm: Kulun, Allah Teâlâ'nın huzurundaki makamı. Kul, burada, çeşitli mücâhade, riyâzet ve ibadetlerle nefsini düzeltir. Tövbe, zühd, sabır, tevekkül makamları gibi. Ancak, önceki makamın hükümlerini tam olarak yerine getirmedikçe, bir makamdan diğerine yükselemez.

Mükâşefe: Kalplerle irtibat kurma sonucunda, anlayışa (zihne) örtülü olan şeyler, kalpler için açılır, sanki gözle görme gibi olur.

Nefs-i Emmâre: Beşerî-şehevânî tabiatın gereklerine boyun eğen nefis. Öyle ki, emirlere ve yasaklara aldırmadan, lezzet verici şeylere dalar.

Nefs-i Mutmainne: Hakk'a yönelmek suretiyle sükûnet bulan ve O'nunla huzura eren nefis.

Nefs-i Mülhime: Hayrı (iyiliği), ilâhî bir ilhâm ile yapan nefis. Kötülüğü ise, tabîatının gerektirmesi ile yapar.

Nihâyet: (Rûhun) cesede taallukundan önceki safâya (arılığa) geri dönme.

Nûr-u kudsî: Melekût ve ceberût âlemlerine yayılıp onları kaplayan nur.

Vecd: Hakk'ın sırrını mütâlaa esnasında ruhun huşûsu. Şu şekilde de tarif edilir: Zikrin halâvetinin (tadının) husûlü sırasında, şevkin galebe ihtimaline karşı, ruhun âciz kalması.

Vücûd: Hakîkat sultanının galebesinde beşeriyyetin yok olması.

Visâl: Halktan kopma miktarınca, Hak ile ittisal (birlikte olma). Visâlin en alt derecesi, kalp gözü ile müşâhededir. Perde kaldırılıp da kendisine tecelli gerçekleşince, o zaman bu sâlike *"vâsıl"* (ulaşan, eren) denir.

Vatan-ı aslî: Lâhût âlemi. Bkz. *Âlemü'l-lâhût.*

Yakîn: Şekkin (şüphenin) ortadan kalkması. Yakînin üç kısmı vardır: *İlme'l-yakîn, 'ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn.*

KAYNAKÇA

Abdurrahmân b. Muhammed en-Necdî, *Mecmûu fetâvâ şeyhi'l-islâm İbn Teymiyye,* Matbaatü'r-Riyâd, Suûdî Arabistan, 1381/1961.

Abdülmümin b. Abdilhak el-Bağdâdî (h. 739), *Merâsıdü'l-ittılâ' 'alâ esmâi'l-emkine ve'l-bikâ',* Dâru'l-merife, Lübnan, 1373/1954.

Abdülmün'ım el-Hafenî, *Mu'cemü mustalahâti's-sûfiyye,* Dâru'l-mesîre, Lübnan, 1400/1980.

Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed (h. 1078-1162), *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlü'l-ilbâs 'amma iştehere mine'l-ehâdîs 'alâ elsineti'n-nâs,* Müessesetü'r-risâle, Lübnan, ts.

Ahmed (b. Muhammed) b. Hanbel (h. 164-241), *ez-Zühd,* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, 1403/1983.

Ahmed (b. Muhammed) b. Hanbel (h. 164-241), *Müsned,* Dâru'l-fikr, Lübnan, ts.

Ahmed el-Küveytî, *Fehârisü Keşfi'l-estâr,* Dâru Ammâr, Ürdün, 1408/1988.

Ali el-Kârî, Ali b. Muhammed b. Sultân (h. 1014), *el-Esrâru'l-merfû'a fi'l-ahbâri'l-mevzû'a,* Dâru'l-emâne, Lübnan, 1391/1971.

Ali el-Kârî, *Şerhu 'ayni'l-'ılm ve zeyni'l-hılm,* el-Matbaatü'l-münîriyye, Mısır, 1353/1933.

Âlûsî, Mahmûd (h. 1270), *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'el-mesânî,* Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Lübnan, ts.

Bağdâdî İsmâil Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zünûn,* Dâru'l-fikr, Lübnan, 1402/1982.

Beyhakî, Ahmed b. el-Huseyn (h. 384-458), *ez-Zühdü'l-kebîr,* Dâru'l-cenân, Lübnan, 1408/1987.

Buhârî, Muhammed b. İsmâîl el-Cu'fî (h. 194-256), *el-Edebü'l-müfred*

Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî,* Dâru'l-ulûm, Suriye, 1401/1981.

Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali (h. 740-816), *et-Ta'rîfât,* Dâru'l-kitâbi'l-arabî, Lübnan, 1405/1985.

Dârakutnî, Ali b. Ömer (h. 306-385), *Sünenü'd-Dârakutnî,* Dâru'l-mehâsin, Mısır, ts.

Dârimî, Abdullah b. Abdurrahmân (h. 181-255), *Sünenü'd-Dârimî,* Dâru ihyâi's-sünneti'n-nebeviyye, Suriye, ts.

Dâru'l-me'mûn li't-türâs, *fehârisü Müsnedi Ebî Ya'lâ -el-kısmu'l-evvel-,* Suriye, 1410/1990.

Deylemî, Şîrûye b. Şehrazâd (h. 445-509), *el-Firdevs bi me'sûri'l-hıtâb,* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, 1406/1986.

Ebşîhî, Şihâbüddîn Muhammed b. Ahmed (h. 790-850), *el-Müstetraf fî külli fennin müstezraf,* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, 1406/1986.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (h. 202-275), *Süneni Ebî Dâvûd,* Dâru'l-hadîs, Suriye, 1388/1969.

Ebû Nu'aym el-İsbehânî, Ahmed b. Abdillah (h. 430), *Hılyetü'l-evliyâ ve taba-kâtü'l-asfiyâ,* Dâru'l-fikr, Lübnan, ts.

Ebû Tâlib el-Mekkî, Muhammed b. Ali (h. 386), *Kûtu'l-kulûb fî muâmeleti'l-mahbûb ve vasfu tarîki'l-mürîd ilâ makâmi't-tevhîd,* Matbaatü'l-Halebî, Mı-sır, 1381/1961.

Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, Ahmed b. Ali (h. 210-307), *Müsned,* Dâru'l-me'mûn Suriye, 1406/1986.

Ebü'l-Hasen Nedvî, Ali el-Hasenî, *Ricâlü'l-fikr ve'd-da've fi'l-İslâm,* Matbaatü Câmiati Dımaşk, Suriye, 1379/1960.

Ezherî, Muhammed el-Beşîr Zâfir, *Tahzîru'l-müslimîn mine'l-ehâdîsi'l-mevzû'a 'alâ seyyidi'l-mürselîn,* Dâru'l-kitâbi'l-arabî, Lübnan, 1406/1985.

Fadlullah el-Cîlânî (el-Geylânî), *Fadlullahi's-samed fî tavdîhi'l-Edebi'l-müfred,* el-Mektebetü'l-islâmiyye, Suriye, 1388/1969.

Fettenî, Muhammed (b.) Tâhir b. Ali (h. 896), *Tezkiretü'l-mevzû'ât,* Lübnan, ts.

Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakûb (h. 729-817), *el-Kâmûsu'l-muhît,* Dâru'l-fikr, Lübnan, 1398/1978.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (h. 450-505), *İhyâü 'ulûmi'd-dîn,* Dâru'l-marife, Lübnan, ts.

Gazâlî, *Minhâcü'l-'âbidîn,* Matbaatü'l-Halebî, Mısır, 1377/1958.

Gazâlî, *Mişkâtü'l-envâr ve mısfâti'l-esrâr,* Dâru'l-îmân, Suriye, 1411/1990

Hâkim en-Neysâbûrî (h. 321-405), *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn,* Mektebü'l-matbûâti'l-islâmiyye, Suriye ts.

Hâlid Abdurrahmân ve diğ., *Fehârisü't-Terğîb ve't-terhîb fi'l-hadîsi'ş-Şerîf,* Dâru'l-İmân, Suriye, 1409/1988.

Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali (h. 392-463), *İktizâü'l-ilm el-amel,* el-Mektebü'l-islâmî, Lübnan, 1404/1984.

Hatîb et-Tebrîzî, Muhammed b. Abdullah (h. 741), *Mişkâtü'l-Mesâbîh,* el-Mek-tebü'l-islâmî, Lübnan, 1405/1985.

Hatîb, *Târîhu Bağdâd, ev (Medînetü's-selâm),* Dâru'l-kitâbi'l-arabî, Lübnan, ts.

Hattâbî, Hamd b. Muhammed (h. 319-388), *Şe'nü'd-duâ,* Dâru'l-me'mûn, Suriye, 1404/1984.

Heyet, *el-Ehâdîsü'l-kudsiyye,* Dâru'n-nasr, Suriye, 1403/1983.

Heysemî, *Mecmau'z-zevâid ve menbau'l-fevâid,* Dâru'l-kitâbi'l-arabî, Lübnan, 1387/1967.

Heysemî, Nûreddîn Ali b. Ebî Bekr (h. 735-807), *Keşfü'l-estâr 'an zevâidi'l-Bezzâr 'ale'l-kütübi's-sitte,* Müessesetü'r-risâle, Lübnan, 1405/1985.

Hût, *Esnâ'l-metâlib fi ehâdîsi muhtelifeti'l-merâtib,* Dâru'l-kitâbi'l-arabî, Lübnan, 1403/1983.

Hût, Muhammed b. Dervîş el-Beyrûtî (h. 1209-1276), *el-Ehâdîsü'l-müşkile fi'r-rütbe,* Âlemü'l-kütüb, Lübnan, 1403/1983.

Imâd Abdüsselâm Raûf, *el-Âsâru'l-hattıyye fi'l-mektebeti'l-kâdiriyye (fî Câmii'ş-Şeyh Abdülkâdir el-Geylânî bi Bağdâd),* Matbaatü'l-irşâd, Irak, 1394/1974.

Irâkî, Abdurrahîm b. el-Huseyn (h. 725-806), *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrîci mâ fi'l-İhyâ' mine'l-esfâr (mea'l-İhyâ),* Dâru'l-marife, Lübnan, ts.

İbn 'Arabî, Muhyiddîn (h. 560-638), *el-İsrâ ilâ makâmi'l-esrâ, ev (el-Mi'râc,)* Dâru dendere (?), Lübnan, 1408/1988.

İbn Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Ali (h. 560-638), *Mevâkı'u'n-nücûm ve metâli'u ehilleti'l-esrâr ve'l-ulûm,* Matbâatü's-seâde, Mısır, 1325/1907.

İbn Arâk, Ali b. Muhammed (h. 907-963), *Tenzîhü'ş-Şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-ah-bâri'ş-şenî'ati'l-mevzû'a,* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, 1399/1979.

İbn Balabân, Alâüddîn Ali el-Fârisî (h. 739), *el-İhsân bi tertîbi Sahîhi İbn Hıbbân,*

Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, 1407/1987.

İbn Ebi'd-Dünyâ, Abdullah b. Muhammed (h. 208-281), *es-Samt ve âdâbü'l-lisân,* Dâru'l-ğarbi'l-islâmî, Lübnan, 1406/1986.

İbn Hacer el-'Askalânî, Ahmed b. Ali (773-852), *ed-Dirâye fi tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye,* Dârul-marife, Lübnan, 1384/1964.

İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mi'e es-sâmine,* Dâru'l-cîl, Lübnan, ts.

İbn Hacer, *Fethu'l-bârîbi şerhi Sahîhi'l-Buhârî,* Dâru'l-marife, Lübnan, ts.

İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân,* Müessesetü'l-a'lemî, Lübnan, 1390/1971.

İbn Hıbbân, Muhammed b. Hıbbân Ebû Hâtim el-Büstî (h. 354), *(Kitâb) el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisin ve'd-duafâ' ve'l-metrûkîn,* Dâru'l-marife, Lübnan, ts.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Şemsüddîn Muhammed (h. 691-751), *el-Vâbilü's-sayyib ve râfi' el-kelimi't-tayyib,* Mektebetü dâru'l-beyân, Suriye, 1412/1991.

İbn Kudâme el-Makdisî, Abdullah b. Ahmed (h. 541-620), *el-Muğnî,* Dâru'l-kitâbi'l-arabî, Lübnan, 1392/1972.

İbn Kudâme el-Makdisî, Abdurrahmân b. Ebî Ömer, *eş-Şerhu'l-kebîr 'ale'l-Muğnî,* Dâru'l-kitâbi'l-arabî, Lübnan, 1392/1972.

İbn Kutluboğa, Kâsım (h. 802-879), *Men ravâ 'an ebîhi 'an ceddihî,* Mektebetü'l-muallâ, Kuveyt, 1409/1988.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (h. 207-275), *Süneni İbn Mâce,* Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Lübnan, 1395/1975.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem (h. 630-711), *Lisânü'l-'arab,* Dâru Sâdır, Lübnan, ts.

İbn Manzûr, *Muhtasaru Târihi medîneti Dımaşk (li'bni 'Asâkir),* Dâru'l-fikr, Suriye.

İbn Şattî, Muhammed Cemîl b. Ömer el-Bağdâdî, *Muhtasaru Tabakâti'l-Hanâbile,* Dâru'l-kitâbi'l-arabî, Lübnan, 1406/1986.

İbn Tağriberdi (Tanrıverdi), Ebü'l-Mehâsin Yûsuf el-Atabegî (813-874), *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire,* Vizâretü's-sekâfe, Mısır, ts.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali (h. 597), *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem,* Dâru'l-kitâbi'l-arabî, Lübnan, 1357/1938.

İbnü'l-Esîr el-Cezerî, el-Mübârek b. Muhammed (h. 544-606), *Câmiu'l-usûl fî ehâdîsi'r-Rasûl,* Dâru'l-beyân, Suriye, 1389/1969.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed (h. 555-630), *el-Kâil fi't-târîh,* Dâru Sâdır, Lübnan, ts.

İbnü'l-Imâd el-Hanbelî, Abdülhayy (h. 1089), *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb,* Dâru'l-fikr, Lübnan, 1399/1979.

İbnü'l-Mülakkın, Ömer b. Ali (h. 723-802), *Tabakâtü'l-evliyâ,* Dâru'l-marife, Lübnan, 1406/1986.

İbnü'l-Verdî, Zeynüddîn Ömer (h. 749), *Tetimmetü'l-Muhtasar fî ahbâri'l-beşer (Târîhu İbnü'l-Verdi),* Dâru'l-marife, Lübnan, 1389/1970.

Kâşânî, Kemâlüddîn Abdürrezzâk (h. 730), *Istılâhâtü's-sûfiyye,* Mısır, 1400/1981.

Kâtip Çelebî (Hacı Halîfe), Mustafa b. Abdullah (h. 1017-1067), *Keşfü'z-zünûn 'an esâmîl-kütüb ve'l-fünûn,* Dâru'l-fikr, Lübnan, 1402/1982.

Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn (terâcimü mussannifi'l-kütübi'l-'arabiyye),* Mekte-betü'l-müsennâ, Lübnan, 1376/1975.

Kehhâle, Ömer Rızâ, *el-Müstedrek 'ala Mu'cemi'l-müellifîn,* Müessesetü'r-risâle, Lübnan, 1406/1985.

Kudâ'î, Muhammed b. Selâme (h. 454), *Müsnedü'ş-Şihâb,* Müessesetü'r-risâle, Lübnan, 1407/1986.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî (376-465), *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye fî 'Ilmi't-Tasavvuf mea şerhi şeyhi'l-islâm Zekeriyyâ el-En-sârî,* Dâru Üsâme, Lübnan, 1407/1987.

Kütübî, Muhammed b. Şâkir (h. 764), *Fevâtü'l-Vefeyât ve'z-zeyl 'aleyhâ,* Dâru Sâdır, Lübnan, 1393/1973.

Mahmûd Ebü'l-Feyz el-Menûfî el-Huseynî, *Cemheretü'l-evliyâ ve a'lâmü ehli't-tasavvuf,* Müessesetü'l-Halebî, Mısır, 1387/1967.

Mâlik b. Enes (h. 95-179), *Muvatta'* , Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Lübnan, 1406/1985.

Muhammed b. Yahya el-Halebî (h. 899-963), *Kalâidü'l-cevâhir fî menâkıbı Abdilkâdir,* Matbaatü'l-Halebî, Mısır, 1375/1956.

Muhammed el-Medenî (h. 1200), *el-İthâfâtü's-seniyye fi'l-ehâdîsi'l-kudsiyye,* Dâru'l-cîl, Lübnan, ts.

Muhammed Emîn el-Kürdî el-Erbilî (h. 1332), *Tenvîru'l-kulûb fî muâmeleti 'al-lâmi'l-ğuyûb,* Dâru't-türâsi'l-islâmî, Suriye, 1404/1983.

Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl, *Fehârisü Târihi Bağdâd,* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, 1407/1986.

Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl, *Mevsûatü etrâfi'l-hadîsi'n-nebeviyyi'ş-şerîf,* Âlemü't-türâs, Lübnan, 1410/1989.

Muhammed es-Saîd, *Fehârisü Hılyeti'l-evliyâ,* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, 1406/1986.

Muhammed Hasen en-Necefî (h. 1202-1266), *Cevâhiru'l-kelâm fî şerhi şerâi'i'l-islâm,* Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Lübnan, 1401/1981.

Muhammed Riyâd el-Mâlih, *Fihrisü mahtûtâti Dâri'l-kütübi'z-zâhiriyye (et-Ta-savvuf),* Matbûâti Mecmau'l-lüğati'l-arabiyye, Suriye, 1398/1978.

Muhammed Sâdık el-Kâdirî, *Tefrîhu'l-hâtır fî menâkıbı tâci'l-evliyâ ve bürhâni'l-asfiyâ eş-şeyh Abdülkâdir el-Geylânî,* (Farsça'dan Arapça'ya tercüme: Abdülkâdir b. Muhyiddîn el-Erbilî), Matbaatu Mustafa el-Halebî, Mısır, 1377/1957.

Mustafa Dîb, *Fehârisi Sahîhi'l-Buhârî,* Dâru'l-ulûm, Suriye, ts.

Münâvî, Abdürraûf (Muhammed), *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmü's-sağîr,* Dâru'l-marife, Lübnan, 1391/1972.

Münzirî, Abdülazîm b. Abdülkavî (h. 581-656), *et-Terğîb ve't-terhîb mine'l-hadîsi'ş-şerîf,* Dâru ihyâi't-türâs, Lübnan, 1388/1968.

Münzirî, *et-Tekmile li vefeyâti'n-nakale,* Müessesetü'r-risâle, Lübnan, 1401/1981.

Müslim, Ebü'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (h. 261), *Sahîhu Müslim bi şerhi'n-Nevevî,* el-Matbaatü'l-Mısriyye, Mısır, 1392/1972.

Nebhânî, Yûsuf b. İsmâîl, *Câmiu's-senâ' 'ale'llâh mine'l-ehâdîsi'n-nebeviyye ve kelâmi eimmeti's-sûfiyye,* el-Matbaatü'l-edebiyye, Lübnan, 1324/1904.

Nesâî, Ahmed b. Şu'ayb (h. 215-303), *Sünenü'n-Nesâî mea şerhi's-Süyûtî,* Mektebetü'l-matbûâti'l-islâmiyye, Suriye, 1348/1930.

Nevevî, Yahyâ b. Şeref (h. 631-676), *Fetâvâ en-Nevevî (el-Mensûrât ve 'uyûnü'l-mesâili'l-mühimmât),* Dâru'l-kütübi'l-islâmiyye, Mısır, ts.

Riyâd Abdullah, *Fehârisü'd-Dirâye fî tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye,* Dâru'l-marife, Lübnan, 1408/1988.

Sa'dî Ebû Ceyb, *el-Kâmûsu'l-fıkhî (lüğaten ve ıstılâhen),* Dâru'l-fikr, Suriye, 1408/1988.

Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybek, *el-Vâfî bi'l-vefeyât,* Almanya, 1381/1962.

Sağânî, el-Hasen b. Muhammed (h. 577-650), *Mevzûât,* Dâru'l-me'mûn, Suriye, 1401/1980.

Sehâranfûrî, Halîl Ahmed (h. 1346), *Bezlü'l-mechûd fî halli elfâzı Ebî Dâvûd,* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, ts.

Sehâvî (h. 831-902), *el-Makâsıdü'l-hasene fî beyânı kesîtin mine'l-ehâdîsi'l-müştehire 'ale'l-elsine,* Dâru'l-kitâbi'l-arabî, Lübnan, 1405/1985.

Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahmân (h. 902), *el-Kavü'l-bedî" fi's-salâti 'ale'l-habîbi'ş-şefî',* Dâru'l-beyân, Suriye, ts.

Semerkandî, Nasr b. Muhammed (h. 373), *Tenbîhü'l-ğâfilîn bi ehâdîsi seyyidi'l-enbiyâ ve'l-mürselîn,* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, 1406/1986.

Seyâğî, el-Huseyn b. Ahmed (h. 1180-1221), *er-Ravdu'n-nadîr şerhu Mecmûu'l-fıkhı'l-kebîr,* Dâru'l-beyân, Suriye, 1388/1968.

Sindî, Nûreddîn b. "Abdi'l-Hâdî (h. 1138), *Hâşiyetü's-Sindî (mea Süneni'n-Ne-sâî)* Mektebetü'l-matbûâti'l-alâmiyye, Suriye, 1349/1930.

Suâd el-Hakîm, *el-Mu'cemü's-sûfî,* Dâru dendere (?), Lübnan, 1401/1981.

Sübkî, Tâcuddîn Abdülvehhâb (h. 727-771), *Muîdü'n-ni'am ve mübîdü'n-ni-kam,* Dâru'l-hadâse, Lübnan, 1404/1983.

Sühreverdî, Muhammed b. Muhammed (h. 539-632), *'Avârifü'l-meârif fi't-tasavvuf (mea'l-İhyâ),* Dâru'l-marife, Lübnan, ts.

Sülemî, Ebû Abdirrahmân (h. 412), *Tabakâtü's-sûfiyye,* Dâru'l-kitâbi'n-nefîs, Suriye, 1372/1953.

Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (h. 849-911), *Tahrîcü ehâdîsi Şerhil-mevâkıf fi 'ılmi'l-kelâm,* Dâru'l-marife, Lübnan, 1406/1986.

Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire,* Câmiatü'l-Melik Suûd, Suîdî Arabistan, 1403/1983.

Süyûtî, *el'Câmiu's-sağîr min ehâdîsi'l-beşîri'n-nezîr,* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, ts.

Süyûtî, *el-Fethu'l-kebîr fi dammi'z-ziyâde ile'l-Câmii's-sağîr,* tertip: Yûsuf en-Nebhânî, Dâru'l-kütüb, Mısır, 1353/1933.

Süyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvî,* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, 1395/1975.

Süyûtî, *Tenvîru'l-havâlik şerh 'alâ Muvâttai Mâlik,* el-Mektebetü's-sekâfiyye, Lübnan, 1404/1984.

Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed, *et-Tabkâtü'l-kübrâ (Levâkıhu'l-envâr fi tabakâ-ti'l-ahyâr),* Mektebetü'l-Haklebî, Mısır, 1373/1954.

Tabarânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed (h. 260-360), *el-Mu'cemü'l-kebîr,* Vizâratü'l-evkâf, Irak, ts.

Taberî, Muhammed b. Cerîr (224-310), *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli'l-Kur'ân (Tefsîru't-Taberî),* Dâru'l-meârif, Mısır, 1380/1960.

Tayyibe (Tîbe?) binti Yahya, *Kurratü 'ayni'l-müs'ad bi tertîbi Etrâfi'l-Edebi'l-müfred,* Mektebetü'l-mu'allâ, Kuveyt, 1406/1986.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ (h. 209-279), *el-Câmiu's-sahîh (Sünenü't-Tirmizî),* Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Lübnan, ts.

Uleymî, Abdurrahman b. Muhammed (h. 860-928), *el-Menhecü'l-ahmed fî terâcimi ashâbi'l-imâm Ahmed,* Âlemü'l-kütüb, Lübnan, 1404/1984.

Yâkût er-Rûmî el-Hamevî, Şihâbuddîn b. Abdillah (h. 574-626), *Mu'cemü'l-üde-bâ',* Dâru'l-fikr, Lübnan, 1400/1980.

Yûsuf ez-Zebîbî, *Fehârisü Câmiu'l-usûl fî ehâdîsi'r-Rasûl,* Dâru'l-me'mûn, Suriye, 1400/1980.

Zebîdî, Muhammed b. Muhammed (h. 1145-1205), *İthâfü's-sâdeti'l-muttakîn bi şerhi İhyâi 'ulûmi'd-dîn,* Dâru'l-fikr, Lübnan, ts.

Zehebî (h. 673-748), *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl,* Dâru ihyâi'l-kütübi'l-arabiyye, Mısır, 1382/1963.

Zehebî, *el-'Iber fi haberi men ğaber,* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, 1405/1985

Zehebî, Muhammed b. Ahmed (h. 748), *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ,* Müessesetü'r-risâle, Lübnan.

Zerkeşî (h. 794), *Luktatü'l-'aclân,* Mektebü'n-neşri'l-arabî, Suriye, 1353/1934.

Zerkeşî, Bedreddîn Muhammed b. Abdullah (h. 745-794), *el-Leâlî'l-mensûre fi'l-ehâdîsi'l-meşhûre (et-Tezkire fi'l-ehâdîsi'l-müştehire),* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Lübnan, 1406/1986.

Ziriklî, Hayruddîn (m. 1892-1976), *el-A'lâm,* Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Lübnan, 1400/1980.